

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПОЛЯКОВ ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.961(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЧИНЕННЯ
ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ (О. В. Поляков)

Науковий керівник:

Терещук Олександр Дмитрович
доктор юридичних наук,
професор, заслужений
юрист України

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Поляков О. В. Адміністративно-правове регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне дослідження адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні, в контексті трансформації нотаріату та запровадження електронної системи е-нотаріату. На основі поглибленого аналізу теоретичних, нормативних, інституційних та практичних аспектів встановлено, що сучасна модель виконавчого напису функціонує на базі фрагментарного законодавства, яке не відповідає вимогам правової держави та цифрової інфраструктури. У роботі доведено, що виконавчий напис є елементом публічної компетенції нотаріату й водночас інструментом позасудового примусового виконання, ефективність якого визначається поєднанням оперативності, гарантій законності та матеріальної обґрунтованості.

Проаналізовано стан розробленості проблематики й встановлено, що дослідження українських учених здебільшого фокусуються на загальних питаннях нотаріату, залишаючи поза увагою цілісну адміністративно-правову модель регулювання виконавчого напису. Проведене узагальнення дало змогу з'ясувати, що інститут виконавчого напису в перехідний період від радянської моделі до європейської моделі латинського нотаріату не набув належного переосмислення, а критерій безспірності вимоги залишився формалізованим та недостатньо адаптованим до сучасних ризиків. Здійснена історико-правова реконструкція функціонування нотаріату дозволила визначити його ключові етапи, еволюцію доказового та превентивного призначення, а також трансформацію ролі нотаріуса від реєстратора до гаранта правової визначеності та безпеки обігу цивільних прав.

Систематизовано функції нотаріату та запропоновано нову класифікацію, побудовану на інтеграції соціальної, доказової, забезпечувальної, контрольно-превентивної та праводопоміжної функцій. Доведено, що в умовах електронізації публічного управління зміст функцій нотаріату суттєво збагачується, оскільки нотаріус стає ключовою ланкою комунікації між державними інформаційними системами, реєстрами та учасниками правовідносин, а виконавчий напис перетворюється на акт, що ґрунтується на перевірених даних із цифрових джерел. На основі методологічного аналізу визначено, що вчинення виконавчих написів охоплює не лише формальний контроль документів, а й матеріально-правову оцінку відсутності спору, дотримання строків, належного повідомлення боржника та допустимості застосування позасудової процедури.

Висвітлено стан правового регулювання нотаріальної діяльності та встановлено низку системних недоліків: нормативну фрагментарність, колізійність у тлумаченні процедур, відсутність законодавчо визначених критеріїв перевірки безспірності, недосконалість механізмів контролю та професійної відповідальності, а також недостатню сумісність чинного законодавства із цифровими формами нотаріального провадження. Показано, що сучасне законодавство, сформоване на основі Закону України «Про нотаріат» 1993 року, не відображає реальних потреб електронного обігу документів, цифрової ідентифікації, кібербезпеки та використання єдиних електронних реєстрів.

У межах дослідження, проаналізовано моделі впровадження електронної системи нотаріату та сформовано цілісну компонентну модель е-нотаріату, що складається з нормативного, адміністративного, технологічного, процедурного, гарантійно-наглядного, інформаційно-комунікаційного та кадрово-професійного блоків. Встановлено, що е-нотаріат здатний істотно підвищити прозорість, оперативність та доказову силу нотаріальних актів, забезпечити надійний моніторинг дій нотаріуса, автоматизувати перевірку безспірності вимоги перед вчиненням виконавчого напису та забезпечити ідентифікацію

осіб через захищені інструменти. Підкреслено, що цифрова трансформація змінює логіку адміністративного контролю: від вибіркового контролю — до безперервного аналітичного моніторингу з використанням алгоритмів виявлення ризикових операцій.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду (Франції, Німеччини, Польщі, Нідерландів, Іспанії та ін.), який показав, що найбільш ефективні системи поєднують високі стандарти професійної етики, обов'язковість безперервної освіти, потужну цифрову інфраструктуру, суворі вимоги до доказової сили актів та впорядковану модель електронного примусового виконання. Встановлено, що окремі елементи зарубіжних моделей — зокрема, добровільна заява боржника про підпорядкування примусовому виконанню, електронний ланцюг передачі виконавчого документа, централізовані реєстри обтяжень — можуть бути адаптовані до українських умов без прямого копіювання.

В ході дослідження проаналізовано нормативні та інституційні виклики впровадження е-нотаріату: неузгодженість законодавства про електронні документи та нотаріат, відсутність у Законі «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» механізмів дистанційної ідентифікації для нотаріальних дій, недостатнє врегулювання захисту персональних даних, відсутність визначення е-нотаріату як елемента критичної інформаційної інфраструктури у Законі «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Окремо визначено прогалини у сфері примусового виконання, зокрема відсутність норм, що регламентують електронну форму виконавчого напису, оперування електронними ідентифікаторами реєстру, обмін інформацією між нотаріусами та органами виконавчої служби.

У заключній частині дисертації сформульовано комплекс пропозицій щодо вдосконалення законодавства, які становлять основу модернізованої адміністративно-правової моделі виконавчого напису: внесення до Закону України «Про нотаріат» розділу «Особливості вчинення нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату»; визначення в законі понять електронного

нотаріального документа, електронного реєстру та електронного архіву; закріплення процедур дистанційної ідентифікації та відеофіксації нотаріальних дій; унормування статусу Міністерства юстиції як суб'єкта формування політики у сфері е-нотаріату та статусу Нотаріальної палати як професійного самоврядного адміністратора; поширення дії Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» на електронну систему нотаріату; внесення змін до Закону «Про виконавче провадження» щодо обов'язкових атрибутів електронного виконавчого напису, його автентичності та електронного порядку передання. Обґрунтовано, що такі зміни формують нормативно цілісний контур електронної нотаріальної діяльності та забезпечують надійну інтеграцію виконавчого напису до електронної інфраструктури держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні цілісної моделі правового регулювання виконавчого напису в умовах цифровізації та формуванні концепту підвищення ефективності нотаріальної діяльності. Сформульовані положення можуть бути використані у законотворчій роботі, модернізації нормативних актів у сфері нотаріату, примусового виконання, електронних документів, кібербезпеки та захисту персональних даних, а також у підготовці навчальних програм для нотаріусів. Запропонована модель спрямована на утвердження принципів правової визначеності, прозорості, відповідальності та доступності позасудового захисту прав.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, нотаріальна система, електронний нотаріат, боржник, виконавчий напис, адміністративне право, адміністративно-правові засади, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правові відносини, права людини, цивільні права, право власності, речові права, права на нерухомість, захист прав на нерухомість, спір, охорона, захист, спосіб захисту, юридичний конфлікт, юридичні послуги, цифровізація, цифрові пристрої, захист інформації, кібербезпека.

ANNOTATION

Poliakov O. Administrative and legal regulation of the execution of executive writings by notaries in Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 – Law. – PJSC «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of the administrative and legal regulation of the execution of notarial writs of execution by notaries in Ukraine in the context of the transformation of the notariat and the introduction of the electronic e-notariat system. On the basis of an in-depth analysis of theoretical, regulatory, institutional and practical aspects, it is established that the modern model of the notarial writ of execution operates on the basis of fragmented legislation that does not meet the requirements of the rule-of-law state and digital infrastructure. The research proves that the notarial writ of execution is an element of the public-law competence of the notariat and at the same time an instrument of out-of-court compulsory enforcement, the effectiveness of which is determined by a combination of promptness, guarantees of legality and substantive justification.

The state of scholarly development of the issue is analyzed, and it is established that the research of Ukrainian scholars mainly focuses on general questions of the notariat, leaving outside the scope of attention an integral administrative and legal model for regulating the notarial writ of execution. The generalization carried out made it possible to ascertain that, in the transitional period from the Soviet model to the European model of the Latin notariat, the institution of the notarial writ of execution did not undergo proper rethinking, and the criterion of the uncontested nature of the claim remained formalized and insufficiently adapted to contemporary risks. The historical and legal reconstruction of the functioning of the notariat made it possible to identify its key stages, the evolution of its evidentiary and

preventive purpose, as well as the transformation of the role of the notary from a registrar to a guarantor of legal certainty and the security of the circulation of civil rights.

The functions of the notariat are systematized, and a new classification is proposed, built on the integration of social, evidentiary, safeguarding, control-and-preventive and legal-assistance functions. It is demonstrated that, under conditions of the digitalization of public administration, the content of the functions of the notariat is significantly enriched, since the notary becomes a key link in communication between state information systems, registers and participants in legal relations, and the notarial writ of execution turns into an act based on verified data from digital sources. On the basis of methodological analysis, it is determined that the execution of notarial writs of execution covers not only the formal review of documents but also a substantive-law assessment of the absence of a dispute, compliance with time limits, proper notification of the debtor and the admissibility of using an out-of-court procedure.

The state of the legal regulation of notarial activity is highlighted, and a number of systemic shortcomings are identified: fragmentation of the normative framework, conflicts in the interpretation of procedures, the absence of legislatively defined criteria for verifying the uncontested nature of the claim, the imperfection of mechanisms of control and professional liability, as well as insufficient compatibility of current legislation with digital forms of notarial proceedings. It is shown that the current legislation, formed on the basis of the Law of Ukraine “On the Notariat” of 1993, does not reflect the real needs of the electronic circulation of documents, digital identification, cybersecurity and the use of unified electronic registers.

Within the framework of the research, models for the introduction of an electronic notariat system are analysed, and a holistic component model of e-notariat is formed, consisting of normative, administrative, technological, procedural, safeguards-and-oversight, information-and-communication and personnel-and-professional blocks. It is established that e-notariat is capable of significantly increasing the transparency, promptness and evidentiary value of notarial acts,

ensuring reliable monitoring of the notary's actions, automating the verification of the uncontested nature of the claim before the execution of a notarial writ of execution and providing for the identification of persons through secure instruments. It is emphasised that digital transformation changes the logic of administrative control: from selective inspections to continuous analytical monitoring using algorithms for detecting risky operations.

A comparative legal analysis of foreign experience (France, Germany, Poland, the Netherlands, Spain, etc.) is carried out, which shows that the most effective systems combine high standards of professional ethics, mandatory continuous education, a powerful digital infrastructure, strict requirements for the evidentiary value of acts and an orderly model of electronic compulsory enforcement. It is established that certain elements of foreign models – in particular, the debtor's voluntary declaration of submission to compulsory enforcement, the electronic chain of transmission of the enforcement document, and centralised registers of encumbrances – can be adapted to Ukrainian conditions without direct copying.

In the course of the research, the normative and institutional challenges of implementing e-notariat are analysed: inconsistency between the legislation on electronic documents and the notariat, the absence in the Law "On Electronic Identification and Electronic Trust Services" of mechanisms for remote identification for notarial acts, insufficient regulation of personal data protection, and the lack of recognition of e-notariat as an element of critical information infrastructure in the Law "On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine." Gaps are separately identified in the field of compulsory enforcement, including the absence of norms governing the electronic form of the notarial writ of execution, the use of electronic registry identifiers and the exchange of information between notaries and enforcement authorities.

In the final part of the dissertation, a set of proposals is formulated for improving legislation, which constitute the basis of a modernised administrative and legal model of the notarial writ of execution: introducing into the Law of Ukraine "On the Notariat" a section "Specifics of Performing Notarial Acts with the Use of E-

notariat Tools”; defining in the law the concepts of an electronic notarial document, electronic register and electronic archive; enshrining procedures for remote identification and video recording of notarial acts; regulating the status of the Ministry of Justice as a policy-making actor in the field of e-notariat and the status of the Notarial Chamber as a professional self-governing administrator; extending the effect of the Law “On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine” to the electronic notariat system; and introducing amendments to the Law “On Enforcement Proceedings” regarding the mandatory attributes of an electronic notarial writ of execution, its authenticity and the electronic procedure for its transmission. It is substantiated that such changes form a normatively coherent framework for electronic notarial activity and ensure the reliable integration of the notarial writ of execution into the state’s electronic infrastructure.

The practical significance of the results obtained lies in the development of an integral model of the legal regulation of the notarial writ of execution under conditions of digitalisation and the formation of a concept for increasing the effectiveness of notarial activity. The provisions formulated can be used in law-making work, the modernisation of normative acts in the field of the notariat, compulsory enforcement, electronic documents, cybersecurity and personal data protection, as well as in the preparation of training programmes for notaries. The proposed model is aimed at entrenching the principles of legal certainty, transparency, accountability and accessibility of out-of-court protection of rights.

Keywords: notariat, notary, notarial system, electronic notariat, debtor, executive inscription, administrative law, administrative-legal principles, administrative-legal regulation, administrative-legal relations, human rights, civil rights, property rights, real estate rights, protection of real estate rights, dispute, protection, defense, method of protection, legal conflict, legal services, digitalization, digital devices, information protection, cybersecurity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових виданнях, що індексуються у наукометричній базі

Scopus:

1. Dub M, Rebenok N, Poliakov O, Maziashvili A and Morklyanyk B. Psyche Components in the Organization of Safety Systems: the Role of a Person in the Protection of Facilities and Information Resources: *A Systematic Review. Premier Journal of Science* 2025;14:100115. *Systematic Review*. Published: 7 October 2025. DOI: <https://doi.org/10.70389/PJS.100115> <https://premierscience.com/pjs-25-1102/> Scopus.

Авторський внесок: проаналізовано такі загрози організації безпеки систем, як цифровий стрес, маніпулювання інформацією та витік даних.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Поляков О. В. Аналіз історичних аспектів розвитку та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. Випуск 2 (62), 2022. С. 44-47. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.7> URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/2323/2805>

3. Поляков О. В. Характеристика та організаційні основи поняття виконавчих написів нотаріусами. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2022р., № 2 (76). С. 54-57. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.2.8> URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/8.pdf

4. Поляков О. В. Теоретичні дослідження аспектів вчинення виконавчих написів нотаріусами. *Європейські перспективи*, №3, 2022. С. 44-47. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-3/EP_2022_3_044.pdf

5. Поляков О. В. Вчинення виконавчих написів нотаріуса: конституційні та адміністративно-правові засади. *Наукові інновації та передові технології*

(Серія «Право»). № 8(48) 2025. С. 1156-1165. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1156-1165](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1156-1165)

6. Поляков О. В. Стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці* № 8(38) 2025. С. 574-584. URL : <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/27722/27684>

В. Які додатково відображають наукові результати дисертації:

Інші статті за темою дисертації:

7. Poliakov Oleksii Administrative and legal framework for the introduction of the electronic notarial system in Ukraine *Visegrad Journal on Human Rights* No 4, 2024 P.79-86. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.4.11> URL : <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/11/13.pdf>

С. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Тези доповідей:

8. Поляков О. В. Ретроспектива становлення нотаріату в Україні: правовий аспект. *Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions»* (January 16-18, 2025). Melbourne, Australia. P 159-161.

9. Поляков О. В. Нотаріат в США: організаційно-правове регулювання. *The 6th International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (January 29-31, 2025) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2025. p. 481-484.

10. Поляков О. В. Сучасні проблеми правового регулювання нотаріату в Україні. *The 2nd International scientific and practical conference «European congress of scientific discovery»* (February 3-5, 2025) Barca Academy. Publishing, Madrid, Spain. 2025. p. 350-353.

11. Поляков О. В. Перспективи розвитку нотаріату в умовах цифровізації: правовий аспект. Матеріали *X Міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в*

умовах нової соціальної реальності» (Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 20–22 травня 2025 р.). С. 532-534.

12. Поляков О. В. Особливості правового регулювання нотаріату в ЄС. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and education: synergy of innovation» (September 28-30, 2025) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2025. p. 446-449.*

ПЛАН

ВСТУП.....		15
РОЗДІЛ 1	ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	26
1.1	Гене́за та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях.....	26
1.2	Загальна характеристика вчинення виконавчих написів нотаріусами.....	49
1.3	Концептуально-методологічні підходи розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами	79
	Висновки до розділу 1.....	104
РОЗДІЛ 2	АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В УКРАЇНІ.....	107
2.1	Конституційні засади розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами.....	107
2.2	Стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.....	131
2.3	Адміністративно-правова модель вчинення виконавчих написів нотаріусами в умовах цифрової трансформації економіки.....	152
	Висновки до розділу 2.....	165
РОЗДІЛ 3	УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В УКРАЇНІ	171
3.1	Впровадження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами.....	171
3.2	Удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в контексті реформи нотаріату.....	190
3.3	Компонентна модель електронної системи нотаріату в Україні на адміністративно-правових засадах.....	207

Висновки до розділу 3.....	227
ВИСНОВКИ.....	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	238
ДОДАТКИ.....	255

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження. Важливість адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності, у тому числі – вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні, зумовлена трансформацією правової системи держави та зростанням ролі позасудових механізмів захисту прав у сучасних умовах. Відповідно до статті 55 Конституції України, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [53]. Нотаріат, у цій площині, виступає як публічний інститут превентивної юстиції, наділений повноваженнями щодо надання документам виконавчої сили, у тому числі – шляхом вчинення виконавчих написів. Водночас у науковій літературі наявна неоднозначність у трактуванні природи цього інституту, його адміністративно-правової сутності та меж нотаріальної юрисдикції, що зумовлює необхідність комплексного теоретико-правового аналізу. Сучасні виклики, пов'язані з розвитком електронних правовідносин, ускладненням майнових спорів, потребують оновленого доктринального підходу до розуміння механізмів позасудового підтвердження заборгованості, а також визначення належних гарантій від зловживань у сфері виконавчих написів.

Суспільно-правова значимість дослідження посилюється тим, що виконавчі написи нотаріусів безпосередньо впливають на баланс приватних і публічних інтересів, оскільки вони створюють юридичні наслідки, подібні до судового рішення, але приймаються поза судом і за спрощеною процедурою. У контексті правової держави це потребує високого рівня правової визначеності, прозорості процедур і належного адміністративного контролю. Судова практика, зокрема правові позиції Верховного Суду щодо критеріїв безспірності заборгованості та меж нотаріальних повноважень, свідчить про значну кількість спорів, пов'язаних із оскарженням виконавчих написів через порушення процедури їх вчинення, недоліки у перевірці документів чи зловживання з боку кредиторів. Така тенденція демонструє необхідність

удосконалення нормативного регулювання та посилення методологічного підґрунтя для формування ефективної адміністративно-правової моделі, що узгоджуватиметься із принципами верховенства права та пропорційності.

Актуальність дослідження зумовлена також інституційними змінами у сфері нотаріату, що відбуваються в рамках реформи правосуддя, реформування сфери приватного та державного нотаріату, а також євроінтеграційних процесів. Україна, як держава-учасниця Угоди про асоціацію з ЄС, зобов'язана адаптувати свої правові інститути до стандартів Європейського Союзу, включно із забезпеченням ефективних, доступних і справедливих процедур захисту прав. Досвід країн континентальної Європи свідчить, що нотаріат може виступати важливим інструментом розвантаження судової системи, зокрема в частині безспірних публічних дій, надаючи доказам особливий статус та забезпечуючи стабільність цивільного обороту. Проте, запозичення зарубіжних моделей потребує глибокого аналізу їх правової природи, процедурних гарантій і механізмів відповідальності, що також робить дане дослідження практично значущим.

Цифрова трансформація публічного управління, передбачена Концепцією розвитку електронного урядування та Стратегією цифрового розвитку інноваційної діяльності України, висуває нові вимоги до модернізації нотаріальних процедур, зокрема створення електронних сервісів, інтеграції реєстрів, автоматизованої перевірки документів, а також забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних [92; 93]. У цьому контексті виконавчий напис отримує нове значення як елемент електронної правочинності, що потребує адміністративно-правового переосмислення з позицій цифрової доказовості, процедурної автоматизації та мінімізації людського фактору. Недостатність нормативного врегулювання цих питань становить ризики для стабільності цивільного обігу та може створювати потенційні загрози для прав і свобод громадян, що доводить необхідність поглибленого дослідження механізмів електронного нотаріату.

Крім того, сучасні соціально-економічні процеси в Україні, зокрема зростання кількості кредитних зобов'язань, розвиток мікрофінансових організацій, поширення споживчого кредитування, а також наявність правової нерівності між учасниками фінансових правовідносин, роблять інститут виконавчого напису інструментом, який суттєво впливає на соціальну справедливість. У таких умовах важливо забезпечити, щоб нотаріус виконував функції не лише технічного суб'єкта, а й елемента публічного адміністрування, який здійснює діяльність, спрямовану на захист прав обох сторін. Зазначене вимагає чіткого визначення стандартів перевірки документів, оцінки безспірності, процесуальної рівноваги та меж нотаріальної дискреції, що має бути забезпечено через адміністративно-правові механізми.

До проблематики удосконалення адміністративно-правового регулювання та організації нотаріальної діяльності, конституційних засад і цифровізації нотаріату зверталися українські дослідники І. С. Апалькова, О. В. Булгакова, К. С. Гарбуз, М. С. Долинська, В. А. Другова, Ю. В. Желіховська, С. О. Лисенко, А. В. Мединська, К. О. Нестеренко, В. В. Ровний, А. Г. Серветник, І. В. Сервецький, О. М. Стасюк, К. М. Чижмарь та інші. Водночас, у більшості робіт акценти зроблено на загальних засадах і окремих аспектах нотаріального процесу, тоді як комплексну модель адміністративно-правового регулювання саме процедури виконавчого напису в контексті реформи нотаріату в Україні висвітлено частково й потребує подальшого цілісного вдосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планової теми Міжрегіональної Академії управління персоналом на тему: «Дослідження теоретико-методологічних основ розвитку української державності в контексті світових модернізаційних процесів формування національних громадянських суспільств: політичний, юридичний, економічний, соціальний, психологічний та управлінський аспекти» (номер державної реєстрації 0119U100492).

Метою дисертаційного дослідження є провести комплексний аналіз адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні, в контексті трансформації нотаріату та запровадження електронної системи е-нотаріату.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі задачі дослідження:

- проаналізувати стан розробки наукової проблематики правового регулювання виконавчого напису нотаріуса в Україні;
- узагальнити генезу становлення вітчизняного нотаріату та виокремити етапи розвитку нотаріату в Україні;
- систематизувати функції нотаріату та запропонувати їх класифікацію;
- дослідити методологію вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні;
- висвітлити сучасний стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні;
- розглянути складові моделей запровадження електронної системи нотаріату в Україні на основі різних підходів;
- узагальнити провідний зарубіжний досвід функціонування нотаріату та його правового регулювання;
- проаналізувати комплекс нормативних та інституційних викликів, з якими стикається впровадження електронного нотаріату;
- запропонувати законодавчі зміни, орієнтовані на підвищення ефективності електронної системи нотаріату в цілому та у процедурах виконавчого напису зокрема.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правове регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано інтегрований методологічний підхід, що охоплює філософсько-світоглядні засади пізнання,

загальнонаукові методи аналізу та спеціальні методи, притаманні юридичній науці. Поєднання зазначених методів дало змогу адекватно відобразити складність досліджуваних адміністративно-правових явищ, виявити їх внутрішні зв'язки та закономірності, а також сформулювати науково виважені висновки і пропозиції, що відповідають сучасному рівню розвитку теорії адміністративного права

Зокрема, *діалектичний метод* дозволив розкрити природу та зміст нотаріату, функції, завдання та місце нотаріату в правовій системі (підрозділи 1.1–1.3). *Історико-правовий метод* використовувався для дослідження історичних передумов розвитку нотаріату. За допомогою цього методу вдалося простежити не лише генезу та становлення проблематики функціонування нотаріату в історії правової системи але й еволюцію виконавчого напису нотаріусу, як правового явища. Додатково застосовано *метод історичної реконструкції* для з'ясування змін правового статусу нотаріуса, трансформації засад його відповідальності та перетворення процедур, що зрештою визначили нинішній зміст виконавчого напису (підрозділи 1.1; 1.2; 2.1). Методи *аналізу, синтезу та порівняльного огляду*, дали змогу узагальнити праці українських і зарубіжних учених щодо виконавчого напису, адміністративно-правової природи нотаріату, формування критеріїв безспірності та процедур позасудового стягнення (підрозділи 1.3; 2.1; 2.3). Застосування *герменевтичного методу* забезпечило коректне тлумачення ключових концептів, а *метод класифікації* дозволив виокремити основні підходи в науковій доктрині та встановити прогалини, що потребують подальшого дослідження (підрозділи 2.2; 3.2; 3.3). Саме завдяки комбінації цих методів вдалося сформулювати висновок про фрагментарність наукових позицій та відсутність цілісної теорії виконавчого напису.

При систематизації функцій нотаріату використано *системно-структурний метод*, який допоміг виокремити функціональні групи та встановити зв'язки між ними в контексті завдань правового регулювання (підрозділи 1.3; 2.2). Методологія вчинення виконавчих написів досліджувалася

за допомогою *діяльнісного методу*, який дозволив виокремити етапи, процедури та логіку дій нотаріуса під час перевірки безспірності (підрозділи 1.3; 2.2; 2.3). Під час оцінювання сучасного стану правового регулювання нотаріальної діяльності використано *формально-юридичний метод*, який дав змогу дослідити положення законів і підзаконних актів щодо повноважень нотаріуса, ведення реєстрів та структури адміністративного контролю (підрозділи 2.2; 2.3; 3.2).

Порівняння зарубіжних моделей здійснено на основі *порівняльно-правового методу*, який дозволив зіставити латинську, змішану та англосаксонську моделі з українською та виокремити елементи, що можуть бути адаптовані (підрозділи 3.1; 3.2).

Аналіз нормативних та інституційних викликів цифровізації нотаріату було здійснено за допомогою *інституційного методу*, що дозволив врахувати взаємодію державних органів, нотаріального самоврядування та суб'єктів технічного адміністрування (підрозділи 2.3; 3.2; 3.3).

Інформаційно-правова база дослідження. Нормативною основою дослідження виступили Конституція України, міжнародні документи, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, кодекси, закони та постанови Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади, акти органів місцевого самоврядування, законодавство зарубіжних держав в частині адміністративно-правового регулювання нотаріату.

Емпірична база дослідження. Емпіричну основу дослідження сформовано на базі узагальнення та критичного аналізу різномірних фактичних матеріалів, що відображають сучасний стан і тенденції розвитку досліджуваної сфери, зокрема офіційних статистичних даних, інформаційно-аналітичних повідомлень, а також звітних матеріалів національних громадських і міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці адміністративного права

досліджень теоретичних і практичних проблем адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні.

Серед результатів дослідження, ознаками новизни характеризуються наступні положення:

уперше:

– запропоновано розглядати електронну систему нотаріату в Україні, як багатовимірну компонентну модель, що інтегрує правові, адміністративні, технологічні, процедурні, гарантійно-наглядові, інформаційно-комунікаційні та кадрово-професійні елементи в єдиний цифровий простір нотаріальної діяльності (при цьому, ядром системи є централізовані електронні реєстри, електронний архів, захищені канали взаємодії з державними інформаційними ресурсами та електронне робоче місце нотаріуса, які забезпечують фіксацію кожної дії, її простежуваність і підвищену доказову силу нотаріальних актів). Водночас е-нотаріат виступає вузлом інтеграції численних державних реєстрів, що дозволяє приймати рішення на основі комплексних перевірених електронних даних, а не ізольованих паперових документів, за рахунок чого електронна система нотаріату перетворюється на елемент сучасної адміністративно-правової інфраструктури, орієнтований на законність, прозорість, оперативність та доступність нотаріальних послуг для громадян, включаючи мешканців віддалених територій та осіб, переміщених унаслідок воєнної агресії;

– визначено ключові ознаки стійкої моделі виконавчих написів, у межах якої відповідальне та неупереджене прийняття рішень стає нормою, а недобросовісні практики — ризикованими й економічно не вигідними. Основу такої моделі становлять професійна етика, освітні стандарти, цифрова інфраструктура, а технологічна валідація через електронний реєстр, уніфіковані процедури інформування та ризик-орієнтовані форми контролю, забезпечують рівновагу між швидкістю стягнення й належними гарантіями для боржника, водночас підтримуючи функціональність позасудового механізму. Реалізація переходу до такої моделі має відбуватися еволюційно: від корекції законодавчої

бази та визначення стандартів безспірності — до пілотування цифрових рішень, їх подальшого масштабування та інтеграції з усіма релевантними державними реєстрами. Зазначене уможлиблює формування замкненого контуру якості, прозорості та відповідальності, у межах якого кожен елемент нормативної, організаційної та цифрової архітектури посилює інший і створює стабільну правозастосовну практику;

удосконалено:

– підходи до адміністративно-правової систематизації функцій нотаріату та запропоновано їх класифікацію на соціальні, доказові, контрольні, забезпечувальні та функції надання юридичної допомоги. Встановлено, що в умовах цифровізації та підвищення ролі нотаріату як гаранта правової визначеності ці функції набувають нового змісту, посилюючи превентивний характер нотаріальної діяльності;

– періодизацію становлення функціонування нотаріату в Україні в контексті історії правової системи (запропонований підхід передбачає виокремлення та змістовну характеристику етапу генези нотаріальних функцій у світовій правовій традиції, періоду формування витоків інституту нотаріату на українських землях, етапу інституційного відмежування нотаріальної діяльності від судової системи у 1864–1917 роках, радянського етапу розвитку нотаріату в умовах централізованої державної моделі 1917–1991 років, а також сучасного концептуального етапу, пов'язаного з формуванням українського нотаріату як самостійного елемента правової системи незалежної держави). Виокремлено періоди еволюції виконавчого напису нотаріуса в контексті національного досвіду правового регулювання стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку: період перебування України у складі Російської імперії; період перебування України у складі Радянського Союзу; період незалежності України;

– адміністративно-правове регулювання виконавчого напису нотаріуса в Україні, шляхом обґрунтування комплексу законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності електронної системи нотаріату та вдосконалення

процедур виконавчого напису (запропоновано доповнення Закону України «Про нотаріат» спеціальним розділом про е-нотаріат, Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» — нормами про віднесення електронної системи нотаріату до критичної інформаційної інфраструктури, Закону «Про виконавче провадження» нормами щодо вимог до електронної форми виконавчого напису, включаючи кваліфікований електронний підпис, фіксацію часу вчинення, електронний ідентифікатор реєстру та передачу документів виконавцю через захищені канали зв'язку;

набули подальшого розвитку:

– аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці правового регулювання виконавчого напису в Україні, з'ясовано, що окремі дослідження зосереджені на генезі нотаріату, загальних аспектах нотаріальної діяльності та процедурних елементах нотаріального процесу, тоді як комплексний адміністративно-правовий аналіз інституту виконавчого напису залишається недостатньо розробленим;

– уявлення про принципи нотаріального процесу, до яких доречно віднести: принцип законності; принцип обґрунтованості нотаріальних актів; принцип диспозитивності; принцип безпосередності; принцип державної мови нотаріального провадження; принцип сприяння громадянам і організаціям у реалізації їхніх прав; принцип таємниці вчинення нотаріальних дій;

– тлумачення системи нотаріату, яку можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють правовідносини у нотаріальній сфері та системи нотаріальних органів, а також органів, які наділені компетенцією щодо здійснення нотаріальної діяльності, що сформувались під впливом історичних, соціальних, національних чинників;

– порівняння правових систем регулювання нотаріату ряду країн світу (Азербайджану, Великобританії, Грузії, Німеччини, Польщі, Франції, Швеції), які демонструють ефективність поєднання приватноправового статусу нотаріуса, сучасних електронних реєстрів і розширених функцій, що в сукупності сприяє прозорості та підвищує якість юридичних послуг.

Обґрунтовано, що європейська парадигма нотаріату ґрунтується на поєднанні професійної автономії з державним наглядом, спрямованих на забезпечення превентивного правового захисту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані (або вже використовуються) у:

– науково-дослідній сфері: для подальших наукових розробок адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності загалом як в межах України, так і за кордоном;

– правотворчості – для вдосконалення чинного правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому та виконавчого напису зокрема;

– правозастосуванні: у практичній нотаріальній діяльності при визначенні правового статусу нотаріуса та у діяльності приватних виконавців (Довідка про впровадження у правозастосовну діяльність Всеукраїнської професійної спілки «Національна спілка приватних виконавців» від 12 червня 2025 року);

– освітньому процесі: під час викладання навчальних дисциплін «Нотаріат України», «Адміністративне право України» (Акт впровадження у освітній процес Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «МАУП» від 20 січня 2026 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою. Усі теоретичні положення і висновки, які викладені у дисертації і визначають наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, розроблені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати, висновки й пропозиції наукового дослідження доповідались і обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions» (Melbourne, Australia, January 16-18, 2025), The 6th International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (Osaka, Japan, January 29-31, 2025), The 2nd

International scientific and practical conference «European congress of scientific discovery» (Madrid, Spain, February 3-5, 2025), X Міжнародній науково-практичній конференції «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності» (Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 20–22 травня 2025 р.), The 2nd International scientific and practical conference «Science and education: synergy of innovation» (Berlin, Germany, September 28-30, 2025).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи відображені у 12 публікаціях, у тому числі, в 7 наукових статях, 5 з яких опубліковані в наукових виданнях, що визнані в Україні як фахові з юридичних наук, 1 стаття – у зарубіжному періодичному науковому виданні, що індексується у наукометричній базі Scopus, 1 стаття – у зарубіжному періодичному науковому виданні з юридичних наук, а також у 5 тезах доповідей, опублікованих за результатами проведення міжнародних наукових і науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації відповідають меті та задачам дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують у собі дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 270 сторінок, з них 224 сторінки – основний текст, 17 сторінок – список використаних джерел (149 найменувань, з яких – 20 – іноземною мовою) і додатки – 16 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1 Генеза та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях

Розбудова ринкової економіки в Україні, цивільного обороту, розширення кола об'єктів приватної власності та зростання потреби в ефективній та високопрофесійній діяльності нотаріусів обумовлює необхідність подальшого розвитку нотаріату в Україні.

Розвиток українського нотаріату має виразну специфіку, зумовлену особливостями історичного становлення української нації, державності та національної правової системи, у межах яких формувалися й трансформувалися нотаріальні функції та організаційні засади відповідного інституту. У цьому контексті сучасний нотаріат не може бути повноцінно осмислений і належним чином проаналізований поза ретроспективним зв'язком із попередніми етапами його еволюції, оскільки саме історична спадкоємність дозволяє виявити внутрішню логіку розвитку, збережені та втрачені функціональні елементи, а також чинники інституційних змін [38, с.155]. За умов системного реформування правової системи, оновлення нормативно-правового регулювання та переосмислення ролі публічно-правових інститутів, об'єктивне й всебічне дослідження історії нотаріату набуває особливої актуальності, оскільки аналіз минулого крізь призму сучасних доктринальних підходів створює методологічне підґрунтя для формування збалансованої та ефективної моделі його подальшого розвитку.

Нотаріат належить до числа найдавніших правових інститутів, формування яких було зумовлене еволюцією цивільного обігу та об'єктивною потребою його учасників у фаховому сприянні під час вчинення правочинів і

наданні набутим суб'єктивним правам належної юридичної форми та доказової сили. У своїй історичній ретроспективі нотаріальна діяльність виступала інструментом правової визначеності та стабільності майнових і немайнових відносин, забезпечуючи превентивний захист інтересів учасників цивільного обороту. Сучасний етап розвитку нотаріату в Україні органічно пов'язується з відновленням державної незалежності та формуванням національної правової системи, інституційним підґрунтям чого стало прийняття Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року, який закріпив базові засади організації та здійснення нотаріальної діяльності, визначив її місце в системі публічно-правових інститутів і започаткував концептуально нову модель функціонування нотаріату в умовах демократичної правової держави [1, с.27]. Як доволі слушно зазначає в своєму дослідженні А.О. Давиденко, функцію нотаріату у вільній державній та економічній структурі неможливо переоцінити, нотаріус є в певній мірі зв'язуючою ланкою між протилежними інтересами, що стикаються і які повинні бути гармонізовані швидко і без зайвих витрат [21, с.22].

Вважаємо, що проблематика генези та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях обумовлена, значенням інституту нотаріату для правового регулювання економічних відносин, забезпечення правоохоронної функції держави щодо ефективності охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян і організацій.

Інститут нотаріату в Україні розглядається українськими дослідниками як важливий елемент правової системи, значення якого повноцінно розкривається лише крізь призму історії становлення та функціонування. Зокрема, Ю. В. Желіковська наголошує, що сутність і сучасний зміст нотаріату неможливо достатньо осмислити поза зв'язком із попередніми стадіями його розвитку, адже саме історична спадкоємність пояснює логіку змін його завдань, компетенції та місця у механізмі правового регулювання. А. О. Давиденко підкреслює, що нотаріат у певній мірі виступає своєрідною «зв'язуючою ланкою» між протилежними інтересами у державній та економічній сфері, забезпечуючи баланс приватної ініціативи й публічних гарантій правопорядку.

У наукових підходах Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна та П. Г. Хоменка акцент зроблено на тому, що нотаріат виконує функцію правового забезпечення економічних відносин і підтримує нормальне функціонування цивільного обороту країни, надаючи юридичну визначеність угодам і правам учасників. М. С. Долинська пов'язує роль нотаріату із забезпеченням правоохоронної функції держави щодо приватної власності на майно, оскільки нотаріальні процедури спрямовані на попередження спорів, захист правомірних інтересів та зміцнення довіри до цивільно-правових відносин. У такому розумінні нотаріат постає не лише як технічний інструмент посвідчення, а як інституція, що підтримує стабільність правового обігу та гарантії власності.

Розуміння особливостей сучасного стану інституту нотаріату базується на його витоках та історії становлення, тому дана проблематика є актуальною та потребує висвітлення на основі проведеного дослідження. Застосування історичного методу у дослідженні забезпечує можливість простежити зародження, становлення та подальшу еволюцію процесів і явищ у їх послідовному хронологічному вимірі, що дає змогу виявити внутрішні й зовнішні зв'язки, закономірності розвитку та наявні суперечності. Як один із базових методів наукового пізнання в суспільних науках, історичний метод створює необхідні передумови для глибшого розуміння природи досліджуваних правових інститутів і обґрунтованого аналізу їх трансформації в різні історичні періоди.

Перехід до ринкової моделі господарювання, поява нових форм економічної активності та ускладнення майнових відносин зумовили необхідність суттєвого оновлення правового регулювання економічної сфери й інституційного розвитку правових механізмів, серед яких особливе місце посідає нотаріат як відносно новий для України інститут [28]. Світова практика переконливо засвідчує, що нотаріальна діяльність є важливим елементом правового забезпечення економічних відносин, оскільки вона безпосередньо впливає на стабільність цивільного обороту, рівень захисту майнових прав і

законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також на загальний стан правопорядку [108, с.8].

Активне залучення нотаріату до врегулювання цивільно-правових відносин підвищує передбачуваність поведінки учасників правочинів, сприяє зменшенню кількості правопорушень і усуненню об'єктивних передумов їх виникнення. Водночас нотаріальна діяльність традиційно виконує значущу соціально-правову функцію, пов'язану із забезпеченням та охороною приватної власності, насамперед на нерухоме майно, що надає їй особливого значення в системі правоохоронної функції держави. Реалізуючи свої повноваження, нотаріус сприяє громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх суб'єктивних прав і захисті законних інтересів, надає необхідні роз'яснення щодо правових наслідків вчинюваних нотаріальних дій і тим самим запобігає використанню юридичної необізнаності на шкоду учасникам цивільних правовідносин [28, с.8].

Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання [32, с.5].

Генезис та становлення проблематики функціонування нотаріату в історії правової системи досліджували в науковій і навчальній літературі, в законах. Аналіз відповідних джерел дозволяє виокремити ключові напрями досліджень. Розглянемо їх детальніше.

Нотаріат в Україні: Перші інституційні форми здійснення нотаріальних функцій сформувалися у правовій системі Стародавнього Риму, що було безпосередньо зумовлено високим рівнем формалізму римського права та необхідністю суворого дотримання визначених юридичних формул при зверненні до судових і адміністративних органів. Значення правових актів залежало від точності їх складання та відповідності встановленим вимогам, у зв'язку з чим поступово сформувався окремий, нижчий за статусом прошарок осіб, обізнаних у юриспруденції, основним завданням яких було формальне співвіднесення конкретної життєвої ситуації з відповідною правовою нормою

[141]. До цієї категорії насамперед належали численні писці, які перебували на службі держави або приватних осіб і виконували функції з підготовки публічних документів, ведення облікових записів, фіксації едиктів, а також складання процесуальних формул для сторін спору. У період Римської імперії діяльність таких осіб була інституціоналізована через створення спеціальних канцелярій при магістратах, що мали розгалужену бюрократичну структуру. Подальша еволюція цих функцій зумовила появу особливого соціально-правового прошарку табеліонів, під якими розумілися вільні особи, які не перебували на державній службі, але здійснювали на професійній основі складання юридичних актів і цінних паперів під контролем держави, надаючи відповідні послуги всім заінтересованим особам за винагороду, визначену законом [51, с.9].

Історія виникнення нотаріату в Україні: саме цей найдавніший інститут придбав пізніше назву «нотаріат». Історія українського нотаріату відзначається особливостями в такій мірі, у якій був історичний процес розвитку української нації, держави і права. Спочатку на Русі складання письмових актів при укладенні правочинів було виключним явищем. Наприклад, у «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи, як на докази існування юридичних відносин.

І це природно, бо Давньоруська держава була ранньофеодальною монархією, де йшов процес становлення феодального ладу і панувало натуральне господарство. Тому й потреби у вітчизняних «табеліонах» не було [21, с.23]. Початкові прояви нотаріальної діяльності на українських землях як способу забезпечення та охорони цивільних прав простежуються ще в період дії Руської правди, норми якої закріплювали окремі форми письмового підтвердження правочинів і майнових зобов'язань. Водночас на цьому історичному етапі ще не було сформовано спеціалізованого органу або виокремленого кола осіб, на яких покладалося б здійснення посвідчувальних функцій у сучасному розумінні нотаріальної діяльності, що свідчить про її

початковий, несистемний характер та перебування на стадії інституційного зародження [38, с.156].

У дослідженні обґрунтовано виокремлення двох історичних векторів розвитку інституту нотаріату на українських землях, у межах яких сформувалися відповідно публічний (державний) та латинський (вільний) типи нотаріату. Публічний характер нотаріальної діяльності визначався насамперед нормативним регулюванням з боку держави, яка через законодавство про нотаріат встановлювала організаційні засади, компетенцію та порядок вчинення нотаріальних дій. Натомість латинська модель ґрунтувалася на засадах корпоративного права, де ключову роль відігравали статути професійної нотаріальної корпорації, що забезпечували відносну автономію нотаріусів за умови дотримання визначених професійних стандартів. На сучасному етапі розвитку інститут нотаріату набуває виразного публічно-приватного характеру, який забезпечується не лише національним законодавством України про нотаріат, а й актами так званого «м'якого» нотаріального права, у яких закріплено загальновизнані професійні та етичні засади нотаріальної діяльності, зокрема положеннями Європейського кодексу нотаріальної професійної етики, що сприяють гармонізації національної практики з європейськими стандартами [32, с.10- 11].

Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. Становлення українського нотаріату тісно пов'язане з державотворчими процесами, що відбувалися на українських землях, і відображає еволюцію публічної влади та правових форм фіксації цивільних відносин. У період Київської Русі функції зі складання письмових актів у містах виконували майданні піддячі, діяльність яких, за позицією значної частини науковців, розглядається як історичне підґрунтя формування сучасного нотаріату. Подальший розвиток посвідчувальних практик пов'язується з XVI століттям, коли оформлення окремих видів документів було інституційно передано до приказів як державних установ, що фактично виконували нотаріальні функції і можуть вважатися першими організованими структурами

нотаріального характеру, заклавши основу для подальшої інституціоналізації нотаріальної діяльності та її поступової модернізації, у тому числі в напрямі впровадження цифрових технологій [1, с.29].

Нотаріат з часів Київської Русі й до середньовіччя. В українській правовій традиції вже з XII століття функції зі складання письмових актів поступово зосереджуються в руках дяків і піддячих, які у значній кількості діяли при різних «присутственних місцях» і фактично забезпечували документальне оформлення правових дій. У XIII столітті дяків почали іменувати писцями, причому на початковому етапі вони виступали як представники вільної професії, а згодом увійшли до первісного складу приказів, що сформувалися у XV столітті. У період повного розвитку приказної системи в XVII столітті писці та дяки набули статусу обов'язкових членів відповідних установ і справляли істотний вплив на здійснення судових та адміністративних справ у державі. Поряд із приказними дяками в XVI столітті сформувався окремий прошарок майданних піддячих, основним призначенням яких було складання письмових актів у міському середовищі. У науковій літературі майданні піддячі обґрунтовано розглядаються як зародкова форма публічної посвідчувальної діяльності, яка згодом інституційно трансформувалася в нотаріат і за своїм функціональним призначенням була близькою до римських табеліонів [51, с.20].

Нотаріат за часів козаччини. В умовах тривалих воєнних протистоянь і політичної нестабільності на українських землях відбувалося руйнування власних правових напрацювань, що істотно вплинуло на еволюцію посвідчувальних інститутів. Козацька держава, ґрунтуючись переважно на звичаєвому регулюванні та не визнаючи писаного права як домінантної форми правового впорядкування, об'єктивно не потребувала спеціалізованих осіб для виконання нотаріальних функцій. Подальше возз'єднання України з Росією зумовило запозичення на українські землі російського суспільно-державного інституту майданних піддячих [17], а поступова втрата автономних рис української державності призвела до поширення дії російського законодавства,

у межах якої організація та трансформація нотаріальної справи здійснювалися відповідно до загальнодержавних нормативних актів [107].

У період Запорізької Січі та козацької доби XVII–XVIII століть простежується стійка тенденція до поступової трансформації вільної професійної діяльності писців у форму, підконтрольну державній владі. Як Річ Посполита, так і Російська держава, реагуючи на розвиток цивільного обороту, прагнули встановити контроль насамперед над правочинами з нерухомим майном і, відповідно, над особами, які забезпечували юридичне оформлення переходу прав власності. Уже на момент укладення Переяславської угоди та Березневих статей 1654 року в козацькій державі існували елементи товарно-грошових, тобто ранніх капіталістичних відносин, що об'єктивно зумовлювало потребу в упорядкуванні майнових зв'язків і створювало передумови для подальшої інституціоналізації нотаріальної діяльності в межах публічно-правового регулювання [129].

Нотаріат за часів російського панування. Наступний етап розвитку нотаріату на українських землях у складі Російської імперії розпочався паралельно із судовою реформою 1864 року та був пов'язаний із прийняттям Положення про нотаріальну частину 1866 року, ключовим завданням якого стало інституційне відокремлення нотаріальної діяльності від судової системи. У результаті реалізації зазначеного нормативного акта сформувалися дві самостійні форми нотаріальних установ — кріпосна та власне нотаріальна, а в містах було запроваджено посади нотаріусів, які перебували у віданні судових органів і призначалися старшими головами судових палат за поданням голів окружних судів. У місцевостях, де потреба у здійсненні нотаріальних функцій визнавалася об'єктивно необхідною, але відсутні були кандидати на відповідні посади, передбачалося призначення нотаріусів безпосередньо від уряду, при цьому такі нотаріуси набували статусу державних службовців, користувалися правами й гарантіями, аналогічними статусу секретаря окружного суду, а розмір їх винагороди визначався Міністерством юстиції. Наприкінці XIX століття в межах Російської імперії склалася розгалужена система суб'єктів,

уповноважених на вчинення нотаріальних дій, до якої входили публічні (городові) нотаріуси, біржові та корабельні маклери, вузькоспеціалізовані маклери різних сфер господарської діяльності, а також органи міського самоврядування й окремі посадові особи публічної адміністрації, зокрема магістрати, ратуші, думи, митні урядовці та торговельні словесні суди [120]. Водночас законодавством прямо заборонялося призначення на посади нотаріусів осіб, які не володіли необхідним рівнем грамотності, а відбір кандидатів здійснювався з числа урядовців на конкурсних засадах, після чого призначені нотаріуси складали присягу, що підкреслювало публічно-правовий характер їх діяльності та особливу відповідальність у сфері правового забезпечення цивільного обороту [108, с. 22].

Радянський етап розвитку українського нотаріату безпосередньо пов'язаний із розпадом російської та австро-угорської імперій, що зумовило докорінну зміну правового статусу та функціонального призначення цього інституту. Уже у 1918 році було скасовано дію Положення про нотаріальну частину та запроваджено Положення про муніципалізацію нотаріальних контор, що започаткувало процес повної одержавленості нотаріальної діяльності. Упродовж 1920–1930-х років було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на впорядкування нотаріальної сфери, зокрема Декрет Ради Народних Комісарів «Про заснування народних Нотаріальних Камер» від 25 лютого 1919 р., Постанову Ради Народних Комісарів України «Про нотаріальні функції» від 16 квітня 1921 р., Нотаріальне положення 1925 р., Постанову Ради Народних Комісарів від 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату», а також положення «Про державний нотаріат УРСР» 1930 р., відповідно до яких нотаріат було включено до системи органів юстиції, а керівництво його діяльністю покладено на органи судового управління. У цей період нотаріат остаточно трансформується у державний орган, на який покладалося посвідчення правочинів і фактів, що мають юридичне значення, з метою зміцнення соціалістичної законності, охорони соціалістичної та особистої власності громадян, а також захисту прав і

законних інтересів державних установ та організацій [106]. Ліквідація приватної власності на землю, засоби виробництва й житло, заборона підприємницької діяльності та монополія держави на зовнішньоекономічні відносини призвели до маргіналізації нотаріату, який фактично перетворився на допоміжний, низькооплачуваний елемент бюрократичного апарату, позбавлений економічної зацікавленості в результатах своєї діяльності, оскільки всі кошти за вчинення нотаріальних дій надходили до державного бюджету, а фінансування здійснювалося за залишковим принципом [38, с.155].

Згідно з положенням «Про державний нотаріат УРСР» 1930 року, право здійснення нотаріальних дій належало виключно державним нотаріальним конторам, нотаріуси перебували у підпорядкуванні Народного комісаріату суддів, а вимоги до професійної підготовки поєднували як наявність юридичної освіти та стажу, так і можливість призначення осіб без вищої юридичної освіти за умови тривалого суддівського досвіду, що в умовах обмеженого цивільного обороту істотно знижувало суспільне значення нотаріату [124]. У 1950–1970-х роках, попри прийняття Положень про нотаріат 1956 та 1964 років, а також Закону СРСР «Про нотаріат» 1973 р. і Закону УРСР «Про нотаріат» 1974 р. [1, с.29], нотаріат і надалі розглядався як технічний орган системи юстиції, що «сприяє суду», без чіткого законодавчого визначення його правової природи, із зниженими вимогами до повної юридичної освіти та за умов повної відсутності організаційної й професійної незалежності, оскільки загальне керівництво здійснювали вищі органи державної влади і місцевого управління, а основним завданням залишалася охорона соціалістичної власності, прав громадян і державних інтересів та запобігання правопорушенням [21, с.26].

Нотаріат за незалежної України. Із 1 січня 1994 року, з моменту введення в дію Закону України «Про нотаріат», у межах єдиного економічного простору України було запроваджено дуалістичну модель організації нотаріальної діяльності, за якої поряд із державним нотаріусом свої професійні функції здійснює нотаріус, що провадить приватну нотаріальну діяльність. Прийняття зазначеного Закону призвело до чіткого та однозначного

нормативного закріплення обов'язків нотаріуса, що принципово змінило його роль у правовій системі, поставивши в центр нотаріальної діяльності завдання охорони прав і законних інтересів осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Нотаріус відтепер зобов'язаний здійснювати свою професійну діяльність з урахуванням інтересів клієнтів, надаючи їм правову допомогу превентивного характеру з метою недопущення порушення цивільних прав і законних інтересів. Такий підхід істотно відрізняється від радянської моделі правового регулювання, у межах якої не передбачалося обов'язку посадової особи, що виконує державні функції, застерігати сторони від можливих негативних правових наслідків їх необдуманих або юридично некомпетентних дій [38, с.158–159].

У науковій доктрині, зокрема в працях Н. В. Шевченко, розвиток українського нотаріату послідовно розглядається в контексті загального процесу державотворення, починаючи з IX століття, охоплюючи княжий, козацький, національно-демократичний та сучасний етапи. Сучасний період розвитку нотаріату безпосередньо пов'язується з проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 року, що започаткувало новий етап формування національної правової системи. Початковий період незалежності характеризувався складними соціальними й економіко-правовими трансформаціями, ідеологічними суперечностями та дефіцитом ресурсів, що негативно впливало на вирішення ключових проблем у сфері нотаріату. Водночас уже в 1990-х роках на перший план вийшли питання організаційної самостійності та професійного самоврядування нотаріальних органів, а прийняття Закону України «Про власність» та низки інших нормативно-правових актів зумовило істотне розширення компетенції державних нотаріусів, збільшення кількості й обсягу нотаріальних дій. Ухвалений 2 вересня 1993 року Закон України «Про нотаріат» закріпив нові організаційні засади функціонування нотаріату, не змінюючи при цьому процедурний режим вчинення нотаріальних дій, що дозволило закласти інституційну основу для

подальшого розвитку нотаріату як важливого елементу публічно-правового механізму захисту цивільних прав в умовах демократичної правової держави.

Етапи розвитку українського нотаріату вибудовуються як послідовна еволюція форм посвідчення прав і юридичного закріплення волевиявлення учасників майнового та сімейного обігу, де кожен історичний відрізок відображає панівні інститути влади, судочинства й документообігу. Така періодизація дозволяє простежити, як змінювалися суб'єкти, уповноважені засвідчувати правочини, які правові традиції лежали в основі письмових актів, а також яким чином поступово формувалася потреба у спеціалізованій правозастосовній діяльності, пов'язаній із забезпеченням доказової сили документів і стабільності цивільного обороту.

Перший, княжий етап, охоплює період від IX століття до 40-х років XIV століття. У межах цього часу правові звичаї й ранні писемні практики поступово набували більш сталої форми, а фіксація домовленостей, передачі майна, боргових зобов'язань і спадкових прав ставала важливим інструментом суспільної організації. Формувалася культура письмового підтвердження юридично значущих дій, зростала роль актів і записів як опори для судового розгляду, а засвідчення волі сторін поступово виходило за межі усного підтвердження та залежало від авторитету установ і осіб, пов'язаних із владою та судовими функціями. Саме в такому середовищі зароджувалися передумови нотаріальної ідеї як гарантії достовірності та правової визначеності.

Другий, козацький етап, визначений часовими межами 1648 року та другої половини XVII століття, пов'язується з трансформацією політико-правового укладу, розвитком власних адміністративних і судових практик та зростанням значення письмових документів у регулюванні майнових відносин. Посвідчувальні процедури й документування прав набували більш чітких організаційних рис, оскільки потреби земельного обігу, спадкування, укладання договорів і врегулювання боргових відносин вимагали надійних доказів та формалізованого підтвердження юридичних фактів. Водночас засвідчення правочинів і актів тісно перепліталася з діяльністю судових та

адміністративних інституцій, які забезпечували визнання документів у спорі між сторонами та під час судового засідання, що поступово підсилювало роль документальної доказової бази у цивільних справах.

Третій, національно-демократичний етап, охоплює 1917–1921 роки й відображає період державотворчих пошуків та інтенсивного переосмислення правових інститутів. У цей час актуалізувалося прагнення вибудувати власні механізми правового регулювання, у межах яких посвідчення прав і юридична фіксація волевиявлення учасників обігу розглядалися як умова легітимності цивільних правовідносин. Зростала увага до упорядкування процедур, до підвищення довіри до офіційних актів, до формування єдиних підходів у роботі органів, що забезпечували належне оформлення документів. Відчувалася потреба у стандартизації процесуальних аспектів підтвердження прав, аби суд міг спиратися на належні й допустимі докази під час судового розгляду справ, а сторони отримували більшу визначеність у реалізації своїх прав.

Четвертий, сучасний етап, бере початок із 24.08.1991 року та пов'язаний із формуванням національної правової системи, розбудовою інститутів, здатних забезпечувати правову визначеність у приватноправових відносинах, а також із поступовою цифровізацією юридичних процедур. У межах цього етапу нотаріальна діяльність утверджується як важливий елемент гарантування прав і свобод у сфері власності, спадкування, договірних відносин, захисту прав учасників цивільного судочинства, оскільки належним чином оформлений документ має вагу для доказової бази у спорі й впливає на якість справедливого судочинства. Паралельно посилюється роль електронних реєстрів і технологічних інструментів, що спрямовані на підвищення прозорості, зменшення ризиків зловживань, зміцнення довіри до нотаріальних актів і забезпечення належного рівня правового захисту в умовах сучасних суспільних викликів.

У контексті розвитку нотаріату в період незалежної України важливе значення має інституціоналізація професійного нотаріального самоврядування, зокрема створення Української нотаріальної палати як добровільної

громадської організації нотаріусів [60]. Вона була утворена у 1993 році на всеукраїнській конференції нотаріусів та зареєстрована Міністерством юстиції України, що засвідчило початок формування корпоративної моделі професійної самоорганізації нотаріальної спільноти. Подальше визнання Української нотаріальної палати на міжнародному рівні відбулося у 1998 році, коли її було прийнято в статусі спостерігача до Міжнародний союз нотаріату, який об'єднує нотаріальні системи 82 країн світу [125], що сприяло інтеграції українського нотаріату до європейського та світового правового простору і запозиченню загальноновизнаних професійних стандартів.

Проголошення незалежності України зумовило перехід до масштабних економічних і правових реформ, спрямованих на утвердження та захист інституту приватної власності, що, своєю чергою, об'єктивно вимагало оновлення нотаріально-правового регулювання. Ключовою подією цього етапу стало ухвалення нового Закону України «Про нотаріат», який набув чинності 1 січня 1994 року і заклав підвалини для формування сучасної моделі нотаріату, зокрема через інституалізацію приватної нотаріальної діяльності як повноцінної форми реалізації нотаріальних повноважень. У подальшому законодавство, що регулює нотаріальну діяльність, зазнало істотної еволюції, що актуалізувало необхідність перегляду базових доктринальних підходів, вироблення нових концепцій адміністративно-правового регулювання нотаріальних відносин і визначення стратегічних орієнтирів їх розвитку [28, с.8]. Узагальнення результатів системного аналізу дозволяє виокремити послідовні етапи становлення нотаріату в Україні — від генези нотаріальних функцій у світовій правовій традиції та формування витоків інституту на українських землях до етапу відокремлення нотаріальної частини від судової системи у 1864–1917 роках, радянського періоду 1917–1991 років і сучасного концептуального етапу розвитку, що в сукупності формує авторський підхід до розуміння історичної еволюції функціонування нотаріату в національній правовій системі.

Історично, основним завданням нотаріальних органів або структур, які виконували нотаріальні функції було надання юридичної вірогідності

різноманітним договорам і актам. Умови для зародження вітчизняного нотаріату виникли з утворенням у IX ст. Київської Русі країн [125].

Історичні витоки інституту виконавчого напису нотаріуса пов'язуються з положеннями Цивільного кодексу Франції 1804 року, в якому було закладено ідею можливості примусового виконання зобов'язань без звернення до суду за умови їх безспірності. Подальший розвиток цього підходу знайшов відображення у частині другій тому X Зводу законів Цивільних 1857 року, де закріплювалося, що будь-який законно укладений договір чи зобов'язання визнавалися безспірними та підлягали виконанню шляхом безпосереднього застосування закону без здійснення судочинства, що фактично створювало правові передумови для позасудового стягнення заборгованості. Найбільш інтенсивного розвитку практика вчинення виконавчих написів набула в період існування Радянського Союзу, коли цей інститут був адаптований до умов державної моделі цивільного обороту та використовувався як інструмент спрощеного примусового виконання зобов'язань у межах централізованої системи правового регулювання.

Етапи становлення та функціонування нотаріату в Україні доцільно розглядати в ширшому контексті історії правової системи, оскільки нотаріальна діяльність виникає не як ізольований інститут, а як відповідь на суспільну потребу у фіксації юридично значущих фактів, забезпеченні довіри до документів і стабілізації цивільного обігу. Такий підхід дозволяє побачити спадкоємність між ранніми формами посвідчення прав та сучасними нотаріальними процедурами, а також зрозуміти, чому певні функції нотаріату з часом відокремилися від судових, адміністративних чи канцелярських практик і набули автономного статусу в механізмі правового регулювання.

Перший блок цієї логіки пов'язаний з етапом генези нотаріальних функцій у світі, де ключовою проблематикою виступає виникнення органів або посадових осіб, які виконували дії, близькі за змістом до нотаріальних, забезпечуючи достовірність актів і надаючи документам підвищену доказову силу. У межах цього етапу простежується поява юридичних формул, що

уніфікували структуру актів і робили їх зрозумілими для застосування в суді, а також формування уявлень про професійні обов'язки осіб, обізнаних у юриспруденції, які відповідали за належне укладання, збереження та відтворення документів. Саме тут закладаються засади подальшого розвитку нотаріату як інституційного гаранта юридичної визначеності, коли документ перестає бути лише свідченням домовленості сторін і поступово стає елементом правового порядку, який підтримує передбачуваність цивільних справ і якість доказової бази.

Подальший розвиток пов'язується з етапом витоків інституту нотаріату в Україні, де центральною є проблематика походження і становлення відповідних практик у контексті історичного розвитку української нації, держави і права. Тут увага зосереджується на тому, як змінювалися інститути влади й судочинства, які форми документування майнових, спадкових та договірних відносин домінували в різні періоди, як укорінювалися місцеві правові традиції та яким чином формувалася потреба у фаховому посвідченні правочинів, що могло бути прийняте сторонами, учасниками правовідносин і судом у разі спору. Такий історико-правовий ракурс дозволяє побачити, що витoki нотаріату не зводяться до прийняття окремого нормативного акту, а відображають тривалу еволюцію правової культури та інституційних форм забезпечення достовірності юридичних фактів.

Окремою віхою виступає етап відокремлення нотаріальної частини від судової у 1864–1917 роках, коли проблематика концентрується на функціонуванні органів і посадовців, уповноважених вчиняти нотаріальні дії, а також на розмежуванні компетенції між судовими структурами та спеціалізованими посвідчувальними процедурами. Відокремлення означало не лише організаційну зміну, а й перехід до більш чіткого розуміння того, що нотаріальна діяльність спрямована на попередження спорів, формування належного документального підґрунтя для цивільного судочинства та забезпечення правової безпеки учасників обігу через належне оформлення прав і обов'язків. У цьому контексті набуває значення технологія юридичного

оформлення як така, що впливає на подальший судовий розгляд справ, на оцінку доказів і на можливість сторін ефективно захищати свої інтереси в процесуальних формах.

Радянський етап розвитку нотаріату у 1917–1991 роках характеризується проблематикою змін у системі нотаріального законодавства та особливостями функціонування нотаріату як складової державної правової системи, що часто сприймалася як допоміжний елемент загального механізму регулювання. У цей період істотним стає питання співвідношення публічних пріоритетів і приватноправових гарантій, а також те, як нотаріальні процедури пристосовувалися до домінування державних інтересів у майнових відносинах і в організації цивільного обороту. Завершальною логічною ланкою постає концептуальний етап розвитку українського нотаріату, у межах якого проблематика нотаріату та нотаріальної діяльності осмислюється вже в контексті українського державотворення, де нотаріат розглядається як інструмент правової визначеності, захисту приватної власності та підтримання довіри до документів і реєстраційних процедур, а також як важливий чинник забезпечення належного рівня правового порядку в цивільних справах і в ширшій системі гарантій прав і свобод.

Порядок учинення виконавчих написів у період Української РСР визначався, зокрема, Положенням про державний нотаріат Української РСР, затвердженим постановою від 31 серпня 1964 р. № 941, а також Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР, затвердженою постановою Президії Верховного Суду Української РСР від 22 січня 1965 р., відповідно до яких повноваження на вчинення виконавчих написів надавалися нотаріальним конторам і консульським установам. Як і в сучасній практиці, виконавчий напис здійснювався безпосередньо на оригіналі документа, що підтверджував наявність заборгованості, а у разі неможливості його розміщення — на окремому аркуші, який долучався до такого документа та належним чином прошивався. Загальні умови й процедурні вимоги до вчинення виконавчих написів, сформовані в радянський період, за своєю суттю

були збережені й у подальшому розвитку нотаріального законодавства, що свідчить про інституційну спадкоємність цього механізму у сфері позасудового захисту прав кредитора [4]. У межах аналізу національного досвіду правового регулювання стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку доцільно розглядати еволюцію цього інституту крізь призму декількох історико-правових етапів, починаючи з періоду перебування українських земель у складі Російської імперії, коли відповідні положення містилися в томі X Зводу законів Цивільних 1857 року, продовжуючи радянським етапом із його спеціальним нотаріальним законодавством, і завершуючи періодом незалежності України, для якого характерне нормативне закріплення виконавчих написів у Законі України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів [100, с. 46].

Еволюція виконавчого напису нотаріуса як правового явища простежується через зміну моделей державності та підходів до правового регулювання, адже сама ідея позасудового підтвердження можливості примусового стягнення завжди залежала від того, як законодавець визначав межі компетенції нотаріату, статус документів і критерії безспірності вимог. У період перебування України у складі Російської імперії нормативною основою для відповідних посвідчувальних і доказових практик виступали кодифіковані акти цивільного законодавства, зокрема Том X Зводу законів цивільних 1857 року, у межах якого формувалися загальні уявлення про документ як про належну юридичну підставу для захисту права та про допустимість спрощених процедур реагування на невиконання зобов'язань. У цьому контексті виконавчий напис сприймався як елемент розвитку формалізованого документообігу та як інструмент, що забезпечує підвищену юридичну визначеність у майнових відносинах через опору на письмові докази і встановлені законом формули.

У радянський період, коли Україна перебувала у складі СРСР, зміст і практичні межі застосування виконавчого напису визначалися вже іншою логікою правового регулювання, зосередженою на державному характері нотаріату та централізованій організації нотаріальних процедур. Нормативним каркасом виступали Положення про державний нотаріат Української РСР та Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами Української РСР, які деталізували механізм нотаріальних дій, встановлювали процесуальні вимоги до документів і визначали, за яких умов посвідчувальна діяльність може бути підставою для подальшого примусового виконання. У такій системі виконавчий напис набував значення регламентованої адміністративно-правової процедури, де акцент робився на формальній перевірці документальних підстав, підпорядкованості нотаріальних органів єдиним правилам і забезпеченні передбачуваності правозастосування.

Період незалежності України позначився переходом до сучасної концепції нотаріату, в якій виконавчий напис розглядається як інструмент правового регулювання, що поєднує гарантії цивільного обороту з можливістю оперативного захисту майнових прав за умови дотримання чітких критеріїв безспірності. Його правове підґрунтя формують Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а також Перелік документів, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Саме ці акти визначають, які документи можуть підтверджувати зобов'язання, які вимоги до змісту і форми доказової бази повинні бути дотримані, а також яким чином нотаріус перевіряє формальні умови для вчинення напису, щоб забезпечити баланс між ефективністю стягнення і необхідністю правової визначеності для сторін правовідносин.

Аналіз еволюції виконавчого напису нотаріуса як інструменту захисту порушених цивільних прав свідчить про тривалу історію існування цього правового механізму та його інституційне сприйняття в правових системах багатьох держав. Становлення інституту виконавчих написів відбувалося в

особливих соціально-економічних умовах Української РСР, що визначалися домінуванням адміністративно-командної моделі управління та всеосяжним державним контролем над економічними й правовими процесами [109, с. 244]. У період трансформації, на початку 1990-х років, зазначений інститут був інкорпорований до законодавства незалежної України та зберіг своє функціональне призначення, у результаті чого, на сучасному етапі, він посідає стійке місце в системі позасудових способів захисту цивільних прав.

На сьогодні, згідно дисертаційному дослідженню А.Г. Серветник, нотаріальне провадження слід визнати важливим системним утворенням нотаріального процесу, який при цьому є його головним елементом. Відштовхуючись від існуючих у літературі теоретичних поглядів на природу нотаріального провадження, найбільш виваженим вбачається розуміння вказаної категорії як врегульованого нормами нотаріального процесуального права процесуального порядку розгляду і вирішення нотаріальної справи, що охоплює сукупність послідовно вчинюваних суб'єктами нотаріальної діяльності процесуальних дій з метою охорони й захисту цивільних прав та інтересів. Стягнення за виконавчим написом є невід'ємним компонентом нотаріальної форми захисту цивільних прав, завдяки якому забезпечується реалізація результатів відповідного нотаріального провадження, аналогічно вимозі здійсненості судового рішення у цивільному судочинстві [100, с. 133].

У наукових дослідженнях, присвячених історії права, значна увага приділяється теоретичному осмисленню детермінант виникнення та розвитку інституту нотаріату і нотаріальної діяльності як у світовому, так і у вітчизняному контексті, при цьому ключову роль відіграють економічні та правові чинники. Зокрема, становлення нотаріату обґрунтовується відносно високим рівнем розвитку господарського життя держави, що об'єктивно породжує потребу в укладенні цивільно-правових договорів, наданні їм належної правової форми та забезпеченні їх публічного визнання, тобто юридичної вірогідності й доказової сили [32, с.160]. Водночас, перехід до ринкової моделі економіки зумовлює необхідність посилення юридичного

регулювання господарської діяльності, що, у свою чергу, стимулює процес інституційного вдосконалення нотаріальних органів, розширення їх функціонального призначення та підвищення ролі нотаріату у забезпеченні стабільності цивільного обороту [125].

Генеza та подальший розвиток вітчизняного нотаріату зумовлювалися сукупністю економічних і правових детермінант, які взаємно підсилювали одна одну. У міру ускладнення господарського життя держави зростала потреба в інституції, здатній забезпечити юридичну визначеність майнових відносин, стабільність цивільного обороту та передбачуваність реалізації прав учасників приватноправових зв'язків. Високий рівень економічної активності об'єктивно вимагав надійних механізмів документального підтвердження прав і обов'язків, оскільки саме якісно оформлений документ стає основою довіри між сторонами, зменшує ризики спорів і формує належну доказову базу у випадку судового розгляду справ.

Особливо відчутним каталізатором інституційних змін став перехід до ринкової економіки, який привів до зростання кількості договорів, посилення ролі приватної власності та розширення спектра юридичних конструкцій, що потребували професійного посвідчення й перевірки. За таких умов нотаріальна діяльність перетворюється на інструмент правової інфраструктури ринку, оскільки вона покликана мінімізувати невизначеність у правочинах, забезпечувати фіксацію волевиявлення, підтверджувати юридичні факти та запобігати зловживанням у сфері обігу майна й зобов'язань. Економічна динаміка фактично підвищує цінність нотаріального акта як гарантії того, що правові наслідки угоди визнаються не лише сторонами, а й державою.

Правові детермінанти розвитку нотаріату проявляються у зростанні потреби в укладанні угод і забезпеченні їх правового значення та публічного визнання, коли приватна домовленість повинна набувати форми, здатної витримати перевірку процесуальними нормами та вимогами до доказів. Посилення юридичного регулювання господарської діяльності закономірно супроводжувалося уточненням компетенції нотаріату, підвищенням стандартів

законності нотаріальних дій і формалізацією процедур, що забезпечує більшу передбачуваність правозастосування. У цьому вимірі нотаріат виконує не лише посвідчувальну функцію, а й превентивну, оскільки належне оформлення документів знижує імовірність конфлікту та спрощує досудовий розгляд справ у разі виникнення спору.

Завершальним елементом правових детермінант є удосконалення нотаріальних органів, яке охоплює інституційну спроможність, стандарти професійної діяльності, процедурну дисципліну та інтеграцію сучасних технологічних підходів. Чим більш складною стає економіка, тим вищими є вимоги до точності й надійності документування, а отже, зростає значення нотаріату як складової правового порядку, що підтримує стабільність цивільних правовідносин, підсилює довіру до документів і опосередковано впливає на ефективність суду через якісну доказову базу та зниження кількості спорів, які потребують тривалого судового процесу.

Як обґрунтовано зазначає Ю. В. Желіховська, результати історико-правового аналізу становлення та еволюції нотаріальної діяльності в державах континентальної правової системи, у тому числі й в Україні, переконливо свідчать про переважно публічний характер розвитку нотаріату, зумовлений специфікою покладених на нього функцій. Упродовж багатовікової історії нотаріальні органи формувалися не як елемент приватної ініціативи, а як особлива форма безспірної публічної юрисдикції, що принципово відрізняється від судової, спірної юрисдикції [38, с.158]. Саме в такому вимірі нотаріат виник і розвивався як інститут, спрямований на забезпечення охорони приватної власності, стабільності та безспірності майнових прав, а також правової безпеки всіх учасників цивільного обороту, виконуючи превентивну функцію у системі правового захисту.

Можливість використання такого інструменту захисту прав та інтересів, як виконавчий напис, має важливе значення, тому що він є одним з найбільш ефективних та дієвих механізмів, які дозволяють у найкоротші строки здійснити законні вимоги, скорочення кількості судових справ [37].

Таким чином, розвиток нотаріальної діяльності значною мірою залежить від покладених державою на органи нотаріату повноважень як щодо вчинення нотаріальних, так і вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності [68]. У дослідженні сформульовано авторське бачення періодизації становлення та функціонування нотаріату в Україні в контексті історії національної правової системи, яке охоплює етап генези нотаріальних функцій у світовій правовій традиції, період формування витоків інституту нотаріату на українських землях, етап інституційного відокремлення нотаріальної частини від судової у 1864–1917 роках, радянський період розвитку нотаріату у 1917–1991 роках, а також сучасний концептуальний етап розвитку українського нотаріату. На підставі проведеного аналізу також виокремлено послідовні періоди еволюції виконавчого напису нотаріуса крізь призму національного досвіду правового регулювання стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку, що дозволило комплексно осмислити генезу цього правового механізму. Окрему увагу приділено з'ясуванню детермінант виникнення та становлення вітчизняного інституту нотаріату на основі теоретичного аналізу розвитку нотаріальної діяльності у світовій і національній історії права.

Водночас, сучасний стан нотаріальної системи України не дає підстав вважати її остаточно сформованою, оскільки вона й надалі перебуває у процесі структурного та нормативного оновлення. Поточні реформи у сфері нотаріальної діяльності переважно зорієнтовані на уточнення й удосконалення адміністративно-правових засад організації та функціонування нотаріату в Україні, що зумовлено необхідністю адаптації цього інституту до змін у правовій системі, соціально-економічних трансформацій та сучасних викликів забезпечення ефективного захисту цивільних прав і законних інтересів.

1.2 Загальна характеристика вчинення виконавчих написів нотаріусами

У сучасній науковій літературі, присвяченій проблематиці вчинення виконавчих написів нотаріусами, обґрунтовано наголошується, що зазначене питання становить органічну складову нотаріальної діяльності як цілісного правового явища. Водночас упродовж усієї історії розвитку держави і права нотаріальна діяльність незмінно виступала різновидом юридичної діяльності та структурним елементом правової системи будь-якої держави.

Повноваження, що реалізуються органами нотаріату та квазінотаріату у сфері вчинення нотаріальних дій, мають об'єктивно необхідний і соціально затребуваний характер, оскільки спрямовані на забезпечення стабільності цивільного обороту та правової визначеності. Нотаріальна діяльність за своєю правовою природою має превентивний характер і полягає у здійсненні сукупності постійних або систематичних публічних дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів шляхом надання їм офіційної сили, достовірності та доказового значення. Зазначені дії здійснюються уповноваженими органами нотаріату та квазінотаріату з метою захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій та отриманням правової допомоги [32, с.21-22]. Сутність нотаріальної діяльності виявляється у спрямованості дій нотаріальних органів на посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення, в інтересах суб'єктів цивільних правовідносин, забезпечуючи тим самим превентивний захист їхніх прав у межах безспірної публічної юрисдикції.

Само слово «нотаріус» походить від латинського слова «note», що означає «знак». Поняття нотаріату тлумачиться у різних контекстах:

- як система органів та посадових осіб, в тому числі нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії;
- як галузь права;
- як галузь законодавства;
- як наукова та навчальна дисципліна.

Поняття «нотаріат» у контекстуальному значенні насамперед пов'язується із системою органів та посадових осіб, зокрема нотаріусів, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії від імені держави та в межах визначеної компетенції. У такому розумінні нотаріат постає організаційно оформленою ланкою правозастосування, що забезпечує офіційне посвідчення юридичних фактів і волевиявлення сторін, стабілізуючи цивільний обіг та підвищуючи правову визначеність правочинів. Результатом діяльності цієї системи є документи, які набувають підвищеної довіри у правовому обігу та можуть мати істотне значення для формування доказової бази у випадку виникнення спору й подальшого звернення до суду в межах цивільного судочинства.

Водночас нотаріат тлумачиться як правовий інститут і як певна система органів, пов'язаних із державою та територіальними громадами, що реалізує нотаріальні функції шляхом вчинення дій у межах безспірних правовідносин. Саме безспірність виступає ключовим критерієм, який відмежовує нотаріальну процедуру від судового процесу, оскільки нотаріус не вирішує конфлікт між учасниками, а забезпечує юридичну фіксацію та охорону прав у ситуаціях, де відсутня спірність вимог або правового статусу. У цьому сенсі нотаріат виконує превентивну роль, спрямовану на позасудову охорону й захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зменшуючи ризики майбутніх конфліктів, а також підвищуючи якість документів, які надалі можуть бути використані як докази під час судового розгляду справ.

Окремий контекстуальний вимір розкриває нотаріат як галузь права та як галузь законодавства. Тут акцент переноситься з організаційної структури на нормативний зміст: сукупність правових норм визначає принципи, форми, процедури та процесуальні аспекти вчинення нотаріальних дій, окреслює права й обов'язки учасників, встановлює вимоги до документів і способи перевірки їх достовірності. Саме законодавча рамка задає стандарти правової визначеності, які дозволяють сторонам правовідносин прогнозувати наслідки своїх дій, а у разі спору формувати належну доказову базу для суду та отримувати обґрунтовані судові рішення на основі належних доказів.

Не менш важливим є розуміння нотаріату як наукової та навчальної дисципліни, у межах якої досліджуються історія становлення інституту, його функції, моделі організації, методи правового регулювання та тенденції розвитку, включно з цифровізацією й переходом до електронних реєстрів та сервісів. У такому вимірі нотаріат стає предметом системного аналізу, що поєднує доктринальні підходи й прикладні питання практики, пояснює його роль у підтриманні правопорядку, попередженні спорів і забезпеченні належної якості документів, які можуть впливати на ефективність досудового розгляду справ та подальшого судового засідання, коли суд оцінює докази і встановлює юридично значущі обставини у цивільних справах.

У вітчизняній юридичній доктрині вироблено значну кількість підходів до визначення поняття нотаріату, що зумовлено багатовимірністю його правової природи та функціонального призначення. У наукових працях нотаріат обґрунтовано розглядається як правовий інститут і як система спеціально уповноважених органів, діяльність яких спрямована на позасудову охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад і держави шляхом вчинення нотаріальних дій у межах безспірних правовідносин.

Поряд із цим, у доктрині наявні більш комплексні підходи, відповідно до яких поняття нотаріату охоплює не лише інституційний і організаційний виміри, а й розглядається як окрема галузь законодавства та самостійний навчальний курс, що відображає його значення для системи юридичної освіти і практики. Водночас, нормативне закріплення поняття нотаріату міститься у статті 1 Закону України «Про нотаріат», де він визначається як система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1, с.28–29], що підкреслює його публічно-правову природу та превентивну роль у механізмі захисту цивільних прав.

Аналіз правової природи нотаріальної діяльності, її владно-юридичного характеру, завдань і функцій нотаріату дає підстави стверджувати, що за своєю сутністю нотаріат не може мати приватного характеру, оскільки він завжди виступає публічним інститутом. Використання терміну «приватний» стосується виключно організаційної форми здійснення професійної діяльності конкретного нотаріуса і не впливає на зміст та юридичну природу нотаріальних повноважень. Нотаріальна діяльність, що здійснюється приватнопрактикуючим нотаріусом, не втрачає свого юрисдикційного характеру, оскільки пов'язана з реалізацією владних повноважень, делегованих державою [51, с.70]. У цьому зв'язку твердження про те, що запровадження приватного нотаріату призвело до ліквідації державної монополії на нотаріальну діяльність, є методологічно помилковим, адже всі нотаріальні дії незалежно від організаційної форми діяльності нотаріуса вчиняються від імені держави та мають публічно-правовий характер.

Предметом нотаріального процесуального права є сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі вчинення нотаріальних дій і регулюються відповідними процесуальними нормами. У науковій літературі висловлюється позиція, згідно з якою нотаріальне процесуальне право слід розглядати як складову предмета цивільного процесуального права, що обґрунтовується спільністю функції захисту прав і законних інтересів, яку здійснюють як суди, так і нотаріат. Водночас такий підхід є дискусійним, оскільки нотаріат реалізує функцію захисту прав і законних інтересів лише у виняткових випадках, зокрема під час учинення виконавчих написів, протестів векселів та посвідчення неоплати чеків. У межах здійснення інших нотаріальних дій нотаріуси виконують функцію охорони прав та інтересів, яка має превентивний, а не остаточний характер, оскільки результати нотаріальної діяльності не позбавляють заінтересованих осіб права на судовий чи арбітражний захист [96, с.14]. Акти нотаріальних органів можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку, що підтверджує відмінність

нотаріальної юрисдикції від судової та обґрунтовує самостійність нотаріального процесуального права в системі юридичних галузей.

Нотаріальна діяльність у сучасних наукових дослідженнях тлумачиться як специфічний різновид юридичної діяльності, що має виразно превентивний характер і спрямовується на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів. У такому підході, який репрезентує М. С. Долинська, акцент переноситься на запобіжну функцію нотаріату, адже через належне посвідчення правочинів, засвідчення обставин і фіксацію волевиявлення учасників формується правова визначеність, яка мінімізує ймовірність конфлікту та забезпечує стабільність цивільного обороту. У цьому сенсі нотаріальна діяльність не підміняє суд і не розв'язує спір, проте створює умови, за яких у разі виникнення спору сторони мають чітко оформлені документи, а суд отримує належну доказову базу для оцінки доказів і ухвалення обґрунтованого судового рішення в межах цивільного судочинства.

Інша лінія осмислення, яку пропонують В. В. Комаров і В. В. Баранкова, пов'язує нотаріальну діяльність із правовою формою юрисдикційного змісту, що забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб через вчинення нотаріальних дій від імені держави. Тут підкреслюється публічно-правова природа нотаріального посвідчення: нотаріус реалізує делеговані владні повноваження, а наслідком його діяльності стає акт, який має підвищений рівень довіри в правовій системі та здатний впливати на поведінку учасників правовідносин. Такий підхід дозволяє трактувати нотаріальну діяльність як елемент правозахисного механізму, що забезпечує реалізацію прав у позасудовому порядку та зменшує навантаження на судовий процес за рахунок попередження правових конфліктів і дисциплінування сторін у цивільних справах.

Поряд із діяльнісним і юрисдикційним трактуванням у науковому дискурсі присутнє нормативне розуміння нотаріальної діяльності, яке розкривають С. Василів та О. Сорочкіна. У межах цього підходу нотаріальна діяльність осмислюється як сукупність правових норм, що регулюють

правовідносини у нотаріальній сфері, визначають структуру системи нотаріальних органів, а також окреслюють компетенцію суб'єктів, наділених повноваженнями вчиняти нотаріальні дії. Така перспектива показує, що сутність нотаріальної діяльності неможливо звести лише до практичних процедур, адже її зміст і межі визначаються законодавством і процесуальними вимогами, які встановлюють порядок документування, критерії належності й допустимості документів та стандарти правової визначеності, важливі як для досудового розгляду справ, так і для подальшого судового розгляду, коли суд оцінює докази, позиції сторін і ухвалює рішення.

У наукових джерелах відсутнє усталене легальне чи доктринальне визначення поняття системи нотаріату, однак узагальнення наявних наукових підходів у сфері нотаріального права дає змогу сформулювати його узагальнену характеристику. Систему нотаріату доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності, у поєднанні з організаційною сукупністю нотаріальних органів та інших суб'єктів, наділених компетенцією щодо вчинення нотаріальних дій. Формування такої системи відбувалося під впливом історичних, соціальних і національних чинників, які зумовили специфіку її інституційної побудови, функціонального призначення та місця в механізмі правового регулювання цивільних правовідносин [8, с.135].

Нотаріальна діяльність дуже репрезентативно розкривається через три взаємопов'язані площини: предмет, особливості та нотаріальну форму. Предметно вона охоплює два різні за природою блоки правовідносин, що пояснює її місце у системі захисту прав і забезпечення правової визначеності. З одного боку, у фокусі перебувають спори про право цивільне, тобто ситуації, у яких існує потенційна або реальна колізія інтересів сторін, а отже, зростає значення належного документування, яке формує доказову базу та впливає на перспективу судового розгляду справ. З іншого боку, нотаріальна діяльність традиційно орієнтується на безспірні справи, коли відсутня спірність щодо самого права чи обсягу вимог, а ключовим стає точне підтвердження

юридичних фактів і волевиявлення учасників, здатне забезпечити стійкість цивільного обороту без залучення суду.

Особливості нотаріальної діяльності полягають у тому, що вона здійснюється як застосування правових норм шляхом реалізації нотаріатом юрисдикційних повноважень саме у безспірних справах. Така характеристика підкреслює публічно-правовий компонент нотаріальних дій: нотаріус діє не як приватний посередник, а як уповноважена особа, яка застосовує норми права в установленій процедурі та надає юридично значущим документам офіційного статусу. Реалізація юрисдикційних повноважень у цьому контексті проявляється у перевірці формальних підстав, встановленні відповідності документів вимогам закону, фіксації волі сторін і посвідченні юридичних фактів, що в подальшому може мати ключове значення для суду, доказів і процесуальних аспектів цивільного судочинства, якщо між сторонами виникне конфлікт і справа перейде у судовий процес.

Нотаріальна форма, як підсумковий вимір, виражає специфіку нотаріальної діяльності як превентивного механізму, спрямованого на попередження порушення права. Її логіка полягає в тому, що належне посвідчення правочинів і юридичних фактів знижує ризик маніпуляцій, забезпечує прозорість правового обігу та створює для учасників правовідносин зрозумілі правила реалізації їхніх прав і обов'язків. Унаслідок цього нотаріат виступає інструментом позасудової охорони прав, який водночас підсилює ефективність судового розгляду справ у разі спору, адже судові засідання та ухвалення судових рішень значною мірою спираються на якість доказової бази, що формується, зокрема, і через нотаріальні документи.

У наукових працях В. В. Комарова та В. В. Баранкової нотаріат обґрунтовується як публічно-правовий інститут, покликаний забезпечувати охорону і захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність при цьому спрямована на надання юридичним правам, фактам і документам офіційної сили та вірогідності, що зумовлює її певну функціональну спорідненість з

діяльністю інших органів цивільної юрисдикції. Водночас нотаріальна форма охорони і захисту має принципові відмінності, які полягають у превентивному характері такої діяльності, оскільки вона за загальним правилом зорієнтована не на відновлення вже порушеного права, а на запобігання можливим порушенням у майбутньому. Саме цим визначається специфіка предмета нотаріальної діяльності, який охоплює безспірні справи, на відміну від судової діяльності, що переважно зосереджена на вирішенні спорів про цивільне право [51, с.41–42]. У даному сенсі, нотаріальну діяльність доцільно розглядати як особливу правову форму реалізації норм права, в межах якої нотаріат здійснює юрисдикційні повноваження у сфері безспірної юрисдикції.

У системі юрисдикційних форм захисту цивільних прав нотаріальна форма посідає самостійне та відносно автономне місце поряд із судовою та іншими альтернативними формами захисту, такими як адміністративна, третейська, арбітражна чи медіаційна. Юрисдикційним суб'єктом, на якого держава покладає повноваження щодо здійснення захисту порушених прав у цій сфері, виступає нотаріус, однак його компетенція істотно відрізняється від судової [100, с.44–45]. Нотаріус уособлює орган безспірної юрисдикції, діяльність якого зосереджена насамперед на офіційному підтвердженні прав, фактів і документів, наданні їм підвищеної юридичної достовірності та доказового значення, що зумовлює превентивний характер нотаріального захисту.

Відповідно до чинного законодавства, до основних завдань нотаріату належить охорона і захист прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб і колективних суб'єктів, сприяння належній реалізації належних їм прав і виконанню обов'язків, забезпечення охорони всіх форм власності, запобігання правопорушенням, а також загальне зміцнення законності й підтримання правопорядку [1, с.29–30]. Зміст професійної діяльності нотаріуса як юриста визначається загальною структурою юридичної професії, а її кінцевою метою виступає охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб і держави, тоді як усі інші цілі мають похідний характер і

підпорядковуюються завданню забезпечення економічних прав і свобод, права власності, особистої безпеки та інших базових правових цінностей [51, с.50].

Нотаріальну діяльність доцільно розкрити через поєднання мети та комплексу основних завдань, які разом визначають її місце у правовій системі та практичне значення для учасників цивільного обороту. Ключова мета нотаріальної діяльності формулюється як охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави, причому така охорона здійснюється переважно у позасудовому форматі, що дозволяє забезпечувати правову визначеність без переходу конфлікту у судовий процес. У цьому розумінні нотаріус виконує функцію правового гаранта: він надає юридичним фактам, документам і волевиявленню сторін офіційної форми, яка підвищує рівень довіри до цивільних правовідносин і запобігає ситуаціям, коли невизначеність або формальні помилки стають причиною спору між сторонами.

Окремої уваги заслуговує система основних завдань, яка деталізує, яким чином досягається зазначена мета, і підкреслює спрямованість нотаріату на превенцію конфліктів та підтримання правопорядку. Насамперед нотаріальна діяльність орієнтована на забезпечення охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів не лише окремих фізичних осіб, а й колективних суб'єктів, для яких юридична визначеність документів має принципове значення у господарських і майнових відносинах. Паралельно вона покликана сприяти нормальній реалізації належних суб'єктам прав та обов'язків, оскільки правильно оформлені документи й посвідчені правочини зменшують ризик зловживань, спрощують підтвердження правового статусу майна та укріплюють доказову базу у разі виникнення спору. Окремим завданням виступає забезпечення захисту та охорони всіх форм власності, що особливо важливо для цивільних справ, де предметом можуть бути права на нерухомість, спадкові права, корпоративні частки чи інші майнові активи, а помилки в документуванні нерідко стають джерелом тривалих судових розглядів.

Завдання нотаріальної діяльності також мають суспільно-правовий вимір, оскільки нотаріат спрямований на попередження правопорушень, загальне

зміцнення законності та підтримку належного рівня правопорядку. Саме превентивна природа нотаріальних процедур полягає в тому, що ще на етапі оформлення правочину або посвідчення юридичного факту виявляються можливі порушення, невідповідності чи ризики, які могли б у майбутньому перетворитися на конфлікт між сторонами й перейти у судове засідання. Завдяки цьому нотаріат опосередковано впливає і на ефективність судового розгляду справ, адже у випадках, коли спір все ж виникає, нотаріально оформлені документи часто формують основу доказової бази, з якою суд працює під час оцінки доказів і ухвалення судових рішень у цивільному судочинстві.

Застосування діалектичного методу створює методологічні передумови для глибокого розкриття природи й змісту нотаріату, його функціонального призначення, завдань та місця у правовій системі. Зокрема, у дослідженні І. С. Апалькової обґрунтовано, що первісні нотаріальні функції у Стародавньому Римі мали суто технічний характер і полягали у механічній фіксації юридично значущих документів, що здійснювалося писцями, які перебували на службі держави або приватних осіб та частково діяли при органах управління і суду. Залежно від змісту виконуваних завдань такі писці поділялися на окремі ранги: писарів, які забезпечували письмову фіксацію правового матеріалу; скрибів, що спочатку документували перебіг судочинства у спеціальних журналах, а згодом виконували функції з підготовки публічних документів, ведення громадських рахунків і фіксації едиктів; а також табеліонів як особливої категорії осіб, діяльність яких наближалася до професійної посвідчувальної практики [1, с.28]. Така еволюція свідчить про поступовий перехід від допоміжної технічної діяльності до інституційно оформленої публічно-правової функції, що й зумовило формування нотаріату як окремого правового інституту.

У працях В. В. Комарова та В. В. Баранкової акцентується увага на багатоплановості професійної юридичної діяльності, яка реалізується через систему взаємопов'язаних виробничих функцій. До таких функцій віднесено

правозастосовну, що полягає у застосуванні норм матеріального і процесуального права; наглядову, спрямовану на контроль за дотриманням законності; установчу, пов'язану з формуванням органів державної влади і місцевого самоврядування, а також із реєстрацією юридичних станів, прав і фактів; правотворчу, що виявляється у формах локальної нормотворчості; та функцію надання правових послуг, зокрема нотаріальних. У межах здійснення своєї професійної діяльності нотаріус, поряд з основними, виконує й додаткові функції, які мають похідний характер і забезпечують ефективну реалізацію базових повноважень. До них належать організаційна функція, що охоплює наукову організацію праці, ведення діловодства, дотримання встановлених стандартів професійної діяльності, впровадження сучасних методик і науково-технічних досягнень, використання комп'ютерних технологій та спеціалізованих технічних засобів, формування інформаційно-пошукових, реєстраційних і статистичних масивів даних [51, с.50–51]. Поряд із цим, важливе місце посідає деонтологічна функція, заснована на нормах професійної етики, яка відображає соціальний вимір нотаріальної діяльності та визначає стандарти поведінки нотаріуса у взаємодії з колегами, заінтересованими особами і суспільством загалом.

Функції органів нотаріату в наукових дослідженнях розкриваються через різні змістовні підходи, що дозволяє побачити нотаріальну діяльність не лише як сукупність окремих процедур, а як системний правовий механізм із кількома рівнями впливу на цивільний обіг, доказову базу та правопорядок загалом. Доречно зосередитися на двох наукових підходах, які, хоча й використовують різні класифікаційні рамки, фактично доповнюють один одного: підхід І. С. Апалькової акцентує на функціональній багатовимірності нотаріату через групування за соціальним, змістовним і доказовим вимірами, тоді як підхід В. В. Комарова та В. В. Баранкової виокремлює забезпечувальні, контрольні та сервісні компоненти нотаріальної діяльності, що відображають її роль як гаранта законності та юридичної визначеності.

У підході І. С. Апалькової функції органів нотаріату представлені через три блоки. Соціальні функції охоплюють попереджувально-профілактичну складову, яка спрямована на недопущення правопорушень і виникнення спорів у цивільних правовідносинах, а також правореалізаційну функцію, що забезпечує можливість сторонам належним чином реалізовувати свої права й обов'язки через оформлення правочинів та юридичних фактів у передбаченій законом формі. До цього блоку віднесено й правоохоронну функцію, яка проявляється у позасудовому захисті прав та законних інтересів учасників правовідносин, і фіскальну, пов'язану з виконанням установлених законом процедур, що мають значення для податкового та фінансового контролю у зв'язку з окремими нотаріальними діями. Змістовні функції у цій класифікації спрямовані на відображення характеру нотаріальної діяльності як інституту, який поєднує правозастосовний, превентивний і документально-підтверджувальний компоненти, демонструючи, що нотаріат виконує роль стабілізатора цивільного обороту та інструмента правової визначеності для сторін і учасників правовідносин. Доказовий блок функцій зосереджений на створенні кваліфікованих письмових доказів, тобто документів, які завдяки нотаріальному посвідченню отримують підвищену доказову силу й надалі можуть відігравати ключову роль у судовому процесі, коли суд оцінює докази, встановлює обставини та ухвалює судові рішення у цивільних справах.

Підхід В. В. Комарова та В. В. Баранкової фокусується на функціях, які прямо описують механізм правового впливу нотаріату на цивільний обіг і на забезпечення законності. Забезпечувальна функція розкривається через гарантування безспірності та доказової сили документів, що означає створення такого рівня юридичної визначеності, за якого сторони можуть покладатися на оформлені акти як на належну підставу для реалізації прав і виконання зобов'язань без додаткових підтверджень. Контрольна функція пов'язується із забезпеченням законності під час укладання угод, оскільки нотаріус перевіряє формальні підстави, відповідність документів вимогам закону, дотримання процедур і наявність необхідних елементів для правомірності правочину, що

запобігає включенню до обігу дефектних документів і зменшує ризики майбутніх спорів. Функція надання відображає сервісно-правову складову нотаріальної діяльності й полягає у наданні правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, що проявляється у роз'ясненні правових наслідків, процедурних вимог і змісту документів, аби забезпечити усвідомлене волевиявлення сторін та мінімізувати ймовірність помилок, які могли б у подальшому ускладнити досудовий розгляд справ або призвести до судового засідання.

Узагальнюючи зміст двох підходів, можна побачити, що функції органів нотаріату охоплюють превенцію правопорушень, забезпечення законності, охорону прав та формування якісної доказової бази, що робить нотаріат важливою ланкою не лише в системі цивільного обороту, а й у ширшому контексті справедливого судочинства. Нотаріальні документи, створені в межах забезпечувальної та доказової функцій, підсилюють можливості сторін у цивільних справах, полегшують суду оцінку доказів і сприяють тому, щоб судовий розгляд справ відбувався на основі належно оформлених і юридично визначених матеріалів, що підвищує передбачуваність судових рішень і загальний рівень правопорядку.

Таким чином, у науковій доктрині обґрунтовується існування різних підходів до класифікації функцій нотаріату, що зумовлено багатогранністю його правової природи та напрямів діяльності. Переважна більшість дослідників сходяться на тому, що функціональне призначення нотаріату охоплює соціальний вимір, у межах якого реалізуються попереджувально-профілактична, правореалізаційна, правоохоронна та фіскальна функції, а також змістовний вимір, який відображає характер нотаріальної діяльності через правовстановлення, посвідчення, охоронну та юрисдикційну діяльність [1, с.30]. Окрему групу становлять доказові функції, безпосередньо пов'язані із сутністю нотаріальної діяльності як процесу створення кваліфікованих письмових доказів, що мають підвищену юридичну вірогідність і доказову силу.

Органи нотаріату здійснюють притаманні лише їм функції, серед яких особливе значення має забезпечення безспірності та доказової сили юридичних документів. Нотаріально посвідчений договір у разі виникнення спору істотно полегшує доведення прав сторін у суді, оскільки зміст прав і обов'язків учасників правочину, автентичність їх підписів і момент укладення договору офіційно підтверджені нотаріальним органом і тому визнаються достовірними та безспірними. Важливою складовою нотаріальної діяльності є також контрольна функція, що полягає у забезпеченні законності під час укладення правочинів, адже стійкість договору чи іншого юридичного акта безпосередньо залежить від його правомірності. У цьому зв'язку нотаріус перевіряє наявність необхідного юридичного складу, зокрема правоздатність і дієздатність сторін, належність їм суб'єктивних прав, які підлягають відчуженню або передачі, а також відповідність змісту правочину вимогам законодавства [43]. Поряд із цим нотаріат виконує функцію надання правової допомоги особам, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, що проявляється у роз'ясненні правових наслідків таких дій та запобіганні можливим порушенням прав і законних інтересів [51, с.41–42].

Функціональне наповнення нотаріату не є сталим і зазнає розвитку разом із трансформацією цього інституту, що зумовлює наукові пропозиції щодо розширення кола нотаріальних повноважень у сучасних умовах. Зокрема, у доктрині обґрунтовується доцільність наділення нотаріусів окремими додатковими функціями у сфері медіації, реєстрації та розірвання шлюбу, що, за відповідних організаційно-правових умов, може забезпечити підвищення ефективності правового захисту за мінімального додаткового навантаження на державний бюджет [41, с.292]. Водночас нотаріальна діяльність реалізується у межах спеціального нотаріального процесу, який ґрунтується на системі принципів, що становлять найбільш загальні правові вимоги до вчинення нотаріальних дій, забезпечують виконання завдань нотаріату та відображають специфіку нотаріального провадження. Такі принципи знаходять своє нормативне закріплення у праві, а їх класифікація, за домінуючою науковою

позицією, доцільно здійснюється з урахуванням джерел їх закріплення у спеціальному законодавстві про нотаріат, що дозволяє чітко окреслити межі та характер нотаріальної юрисдикції.

Класифікація принципів нотаріального процесу, вибудовується за джерелом їх закріплення у спеціальному законодавстві про нотаріат і відображає ті базові ідеї, на яких тримається вся процедура вчинення нотаріальних дій. Такий підхід підкреслює, що нотаріальний процес має власну внутрішню логіку та процесуальні стандарти, які забезпечують правову визначеність, довіру до нотаріальних актів і передбачуваність наслідків для сторін та інших учасників правовідносин. Принципи в цьому контексті виконують роль орієнтирів як для нотаріуса, так і для осіб, які звертаються за нотаріальним посвідченням, оскільки саме через них задаються межі компетенції, критерії належності документів, порядок перевірки фактів та загальна вимога діяти так, щоб результат нотаріального провадження був юридично бездоганним і придатним для використання як належний доказ у цивільних справах.

Першим базовим принципом виступає принцип законності, який означає, що нотаріус у кожній дії пов'язаний вимогами закону і не може виходити за межі наданих повноважень, змінювати зміст правових норм або ігнорувати встановлені процедури. Законність у нотаріальному процесі формує каркас, на який спирається легітимність нотаріального акта, а отже, і можливість його подальшого визнання іншими органами, у тому числі судом. Поруч із ним розміщується принцип обґрунтованості нотаріальних актів, що підкреслює необхідність опори на підтверджені факти та належну доказову базу, коли вчинення нотаріальної дії має впливати з наданих документів і перевірених обставин, а не з припущень або формального підходу. Саме обґрунтованість забезпечує стійкість нотаріальних документів у ситуаціях, коли вони стають предметом перевірки або використовуються як докази у судовому процесі, де суд оцінює докази і встановлює фактичні обставини цивільних справ.

До принципів, що визначають характер взаємодії сторін з нотаріусом, належить принцип диспозитивності. Він відображає те, що ініціатива вчинення нотаріальних дій і визначення змісту волевиявлення виходить від сторін, а нотаріус забезпечує правову форму та законність оформлення, не нав'язуючи учасникам правовідносин власного бачення результату. Разом із тим диспозитивність не означає повної свободи від правових вимог, оскільки нотаріус має відмовити у вчиненні дії, якщо її зміст суперечить закону або порушує права інших осіб. Із принципом диспозитивності тісно пов'язується принцип безпосередності, який проявляється у необхідності особистого встановлення обставин та перевірки документів, ідентифікації учасників, з'ясування їх волі та правоздатності, тобто у такій організації нотаріального провадження, коли юридично значущі висновки робляться на основі прямої взаємодії з матеріалами та особами, а не через опосередковані повідомлення.

Окремим блоком є принцип державної мови нотаріального провадження, який означає, що нотаріальні документи та процесуальні дії здійснюються державною мовою, що забезпечує єдність офіційного документообігу, можливість належної перевірки актів і їх використання у правовій системі. Це має практичне значення і для судового розгляду справ, оскільки документи, складені з дотриманням мовних вимог, легше інтегруються в матеріали справи, стають зрозумілими для суду та сторін, і можуть бути належним чином оцінені як докази. Не менш значущим є принцип таємниці вчинення нотаріальних дій, який гарантує конфіденційність інформації, отриманої нотаріусом у зв'язку з виконанням професійних повноважень, і захищає приватне життя та комерційні інтереси учасників правовідносин. Таємниця нотаріату підсилює довіру до інституту, стимулює сторони надавати повні й достовірні відомості, а також зменшує ризик неправомірного використання інформації третіми особами.

Завершальним елементом класифікації виступає принцип сприяння громадянам і організаціям у реалізації їхніх прав, який підкреслює сервісно-правову спрямованість нотаріальної діяльності. Йдеться про те, що нотаріус не обмежується механічним засвідченням документів, а має діяти так, щоб особа

розуміла правові наслідки своїх дій, отримувала коректне оформлення документів і могла ефективно реалізувати свої права без зайвих бар'єрів. У практичному вимірі цей принцип проявляється у роз'ясненні процедурних вимог, перевірці ризиків порушення прав, корекції очевидних помилок у документах і забезпеченні того, щоб нотаріальний акт був юридично придатним для подальшого використання у правовідносинах, а за потреби і в судовому процесі, де від якості доказової бази залежить справедливе судочинство та переконливість судових рішень.

З урахуванням зазначених критеріїв до принципів нотаріального процесу належать принципи: законності; обґрунтованості нотаріальних актів; диспозитивності; безпосередності; державної мови нотаріального провадження; сприяння громадянам і організаціям у реалізації їхніх прав; таємниці вчинення нотаріальних дій [51, с.100].

Висвітленню сутності поняття «виконавчий напис нотаріуса», присвячені роботи вітчизняних науковців та практиків. Виконавчий напис нотаріуса у працях вітчизняних науковців і практиків постає як особлива юридична конструкція, що поєднує ознаки нотаріального акту та інструмента позасудового захисту прав [4]. У загальному контексті, який простежується в підході Н. Безсмертної, виконавчий напис визначається як один із способів захисту прав і законних інтересів учасників цивільних відносин, тобто як механізм, що дозволяє кредитору реалізувати своє право без звернення до суду за умови наявності належної доказової бази та безспірності вимоги [4]. Така характеристика відразу підкреслює превентивно-процесуальну роль нотаріату: нотаріус не вирішує спір, а забезпечує юридичну форму для примусового виконання зобов'язання там, де спірність не повинна виникати, а також сприяє підтриманню правопорядку через дисциплінування учасників цивільного обороту.

У більш формалізованому розумінні, яке демонструє А. Сервентник, виконавчий напис описується як нотаріальний акт, що містить розпорядження нотаріуса про стягнення з боржника грошової заборгованості або витребування

від нього майна, причому вчиняється він у межах окремого нотаріального провадження [100, 91]. Подібну логіку продовжує і О. Грибанова, акцентуючи, що змістом виконавчого напису виступає розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або про передачу чи повернення майна кредитору [19]. У цих визначеннях центральною стає владна природа нотаріального припису: саме нотаріус формулює офіційне розпорядження, яке надалі може бути використане як підстава для примусового виконання, і тим самим забезпечує швидку реалізацію права кредитора за умови дотримання всіх процедурних і доказових вимог.

Особливо виразно вимога безспірності відображена у підході Ю. Желіковської, яка пов'язує виконавчий напис із підтвердженням нотаріальним органом наявності заборгованості між боржником і стягувачем та з виданням розпорядження про примусове стягнення цієї заборгованості, вчиненого на документах, що підтверджують безспірні зобов'язання боржника [38]. У цьому трактуванні виконавчий напис постає не просто як «скорочений шлях» до стягнення, а як процедура, що ґрунтується на попередній перевірці документів і на встановленні таких умов, за яких нотаріальний акт може виконувати роль надійного елемента доказової бази [37]. Це важливо і з точки зору судового контролю, оскільки у випадках оскарження напису саме питання безспірності, належності документів і дотримання процедури стає предметом оцінки судом у межах судового розгляду справ.

Поряд із процедурним аспектом у наукових підходах простежується й правозахисний зміст виконавчого напису. Так, Т. Білоус характеризує його як елемент захисту прав людини та становлення правопорядку, підкреслюючи, що нотаріальний механізм примусового виконання має значення не лише для приватного інтересу кредитора, а й для загальної стабільності цивільного обороту [5]. І. Строкач, у свою чергу, акцентує на тому, що виконавчий напис пов'язаний із фіксацією нотаріусом безспірного правопорушення з боку боржника на оригіналі документа, який підтверджує заборгованість, тобто нотаріальна дія спрямована на юридичне закріплення факту невиконання

зобов'язання в тій формі, яка придатна для подальшого примусового реагування[110]. У логічному підсумку О. Демченко узагальнює підхід, визначаючи виконавчий напис як позасудову форму захисту прав і законних інтересів, що відображає його місце між нотаріальним процесом і системою виконання зобов'язань, коли досудовий спосіб реагування покликаний забезпечити оперативність, правову визначеність і належний рівень захисту прав без переходу спору у тривалий судовий процес [22].

У науковій доктрині інститут виконавчого напису нотаріуса розглядається як особливий правовий механізм позасудового захисту цивільних прав, що поєднує у собі елементи посвідчувальної та владно-розпорядчої діяльності нотаріату. Так, у підході Н. Безсмертної виконавчий напис трактується як підтвердження нотаріальним органом факту існування заборгованості між боржником і стягувачем та як розпорядження про її примусове стягнення, вчинене на документах, що засвідчують безспірний характер відповідного зобов'язання. Значущість цього інструменту пояснюється його високою ефективністю, оскільки застосування виконавчого напису дозволяє у стислий строк і з мінімальними витратами забезпечити задоволення законних вимог кредитора, водночас сприяючи оперативному здійсненню його прав та дисциплінуванню боржників [4]. Разом із тим, нотаріальна форма захисту цивільних прав має обмежений характер, що прямо впливає з положень статті 18 Цивільного кодексу України, відповідно до якої нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі лише у випадках і в порядку, встановлених законом. При цьому, стаття 87 Закону України «Про нотаріат» закріплює, що для стягнення грошових сум або витребування майна з боржника нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, які встановлюють заборгованість .

У працях А. Г. Серветник обґрунтовується теза про багатовимірний характер правової природи виконавчого напису нотаріуса, який не може зводитися виключно до формального розпорядження нотаріуса про стягнення грошових сум чи витребування майна. На думку дослідниці, правовий зміст

виконавчого напису полягає у посвідченні факту невиконання договірних зобов'язань однією зі сторін, тоді як його процесуально-правове значення виявляється у наданні оригіналам документів, що підтверджують заборгованість, виконавчої сили. У цьому сенсі виконавчий напис може розглядатися одночасно як спосіб захисту порушеного цивільного права нотаріусом, як владне розпорядження про примусове стягнення або витребування майна, як нотаріальний акт-документ, наділений виконавчою силою, а також як окрема нотаріальна дія, що у сукупності дозволяє повніше відобразити його юридичну природу та функціональну специфіку [101]. Подібної позиції дотримується і Ю. В. Желіховська, яка під виконавчим написом нотаріуса розуміє підтвердження нотаріальним органом наявності заборгованості у вигляді грошових сум або майна та одночасне розпорядження про її примусове стягнення з боржника на користь кредитора [37].

Водночас, у наукових дослідженнях акцентується увага на співвідношенні виконавчого напису нотаріуса із судовими формами захисту цивільних прав. Так, Т. Й. Білоус розглядає виконавчий напис як законодавчо закріплену альтернативу більш складному та тривалому за процедурою судовому захисту, наголошуючи, що попри відсутність легального визначення цього поняття в законодавстві, виконавчий напис як виконавчий документ має відповідати вимогам, встановленим статтею 4 Закону України «Про виконавче провадження», та підлягає пред'явленню до відповідного органу примусового виконання [5]. У свою чергу, І. І. Строкач, аналізуючи норми Закону України «Про нотаріат» щодо порядку вчинення виконавчого напису, вимог до його змісту та строків пред'явлення до виконання у взаємозв'язку з положеннями Закону України «Про виконавче провадження», доходить висновку, що вчинення виконавчого напису є лише одним із етапів у загальному процесі стягнення заборгованості. У цьому контексті виконавчий напис розглядається як виконавчий документ, функціональне призначення якого полягає у відновленні порушених прав та задоволенні вимог стягувача, якщо інше не впливає зі змісту відповідних виконавчих документів [111]. Окремо в доктрині

підкреслюється необхідність нормативного закріплення безумовного права особи, яка звернулася до нотаріуса, на відмову від вчинення нотаріальної дії на будь-якій стадії нотаріального провадження, що розглядається як додаткова гарантія захисту прав і законних інтересів учасників нотаріальних правовідносин та потребує прямого врегулювання в Законі України «Про нотаріат» [110].

Відповідно до загальної теорії нотаріального процесу відомо, що провадження з учинення будь-якої нотаріальної дії проходить певні стадії. Кожний етап складається з трьох стадій. Стадійність першого етапу посвідчення довіреності включає: 1) відкриття нотаріального провадження пов'язане з усним зверненням особи за посвідченням довіреності; 2) підготовка до вчинення нотаріальної дії; 3) вчинення нотаріальної дії [103].

У науковому дослідженні А. Г. Серветник, обґрунтовується поетапний характер нотаріального провадження щодо вчинення виконавчого напису, яке у своєму розвитку від моменту звернення стягувача до нотаріуса із відповідною заявою і до фактичного вчинення виконавчого напису охоплює три взаємопов'язані стадії. На початковій стадії відкриття нотаріального провадження нотаріус здійснює перевірку загальних передумов можливості вчинення виконавчого напису, зокрема встановлює особу заявника та оцінює відповідність поданої заяви вимогам чинного законодавства. Друга стадія пов'язана з підготовкою до вчинення нотаріальної дії і спрямована на створення належних умов для її правомірного здійснення, що включає визначення кола осіб, які братимуть участь у нотаріальному провадженні, роз'яснення стягувачу його прав та обов'язків, змісту й правових наслідків відповідної нотаріальної дії, формування предмета доказування та перевірку достатності і належності доказів, необхідних для вчинення виконавчого напису, а також контроль за правильністю та повнотою сплати нотаріального тарифу [100, с. 2–3]. На завершальній стадії розгляду нотаріальної справи по суті нотаріус приймає остаточне рішення щодо можливості вчинення виконавчого

напису, оформлює його відповідно до встановлених вимог та видає стягувачу, чим завершується нотаріальне провадження у цій категорії справ.

Вчинення виконавчого напису нотаріусом варто розглядати як послідовний процес, що складається з трьох взаємопов'язаних стадій, кожна з яких має власне процедурне навантаження і спрямована на забезпечення законності, обґрунтованості та безспірності вимоги. Така стадійність відображає логіку нотаріального провадження, у межах якого виконавчий напис не є одноразовою технічною дією, а виступає результатом певного комплексу перевірок і процесуальних кроків. Водночас саме послідовність стадій дозволяє забезпечити належну доказову базу та мінімізувати ризики зловживань, оскільки нотаріус має діяти так, щоб його розпорядження про примусове стягнення ґрунтувалося на належних документах і відповідало критеріям безспірності, які відмежовують нотаріальний порядок від судового розгляду справ.

Перша стадія пов'язана з відкриттям нотаріального провадження, тобто з формальним початком розгляду звернення стягувача та прийняттям до опрацювання матеріалів, що обґрунтовують вимогу. На цій стадії фактично формується процесуальна рамка справи: встановлюється предмет звернення, ідентифікуються учасники, перевіряються первинні підстави для застосування саме нотаріальної процедури, а також з'ясовується, чи належить заявлена вимога до кола тих, що можуть підтверджуватися виконавчим написом. Від правильності відкриття провадження залежить подальша логіка всієї процедури, оскільки вже тут нотаріус має оцінити, чи не містить ситуація ознак спору, який потребує вирішення судом, та чи є можливість діяти в межах безспірних правовідносин.

Друга стадія визначена як підготовка до вчинення виконавчого напису і має змістовно перевірочний характер. Саме на цьому етапі відбувається основна робота з документами: аналізуються підстави виникнення зобов'язання, зміст договору або іншого правостановлювального документа, наявність і розмір заборгованості, строки виконання, а також відповідність

поданих матеріалів формальним вимогам. Підготовка передбачає перевірку того, чи підтверджують документи безспірність вимоги та чи дозволяють вони зробити висновок про наявність боргу без необхідності з'ясувати спірні факти або оцінювати взаємовиключні позиції сторін, як це відбувається у судовому процесі. У цьому сенсі друга стадія є ключовою для забезпечення обґрунтованості майбутнього нотаріального акта, адже саме тут формується доказова основа, яка згодом може бути предметом контролю, зокрема й у разі оскарження виконавчого напису.

Третя стадія охоплює розгляд нотаріальної справи по суті та безпосереднє вчинення виконавчого напису. На цьому етапі нотаріус, спираючись на результати підготовки, ухвалює фінальне процесуальне рішення щодо можливості вчинення напису, а за наявності всіх умов формулює відповідне розпорядження про примусове стягнення грошових сум або про витребування чи повернення майна. Розгляд по суті передбачає узагальнення встановлених обставин, оцінку належності документів і підтвердження того, що вимога відповідає критеріям нотаріального порядку, тобто є такою, що може бути реалізована без судового засідання та без судового розгляду справ. Завершенням третьої стадії стає сам виконавчий напис як нотаріальний акт, що у подальшому здатний виконувати роль підстави для примусового виконання, а також виступати важливим елементом доказової бази у разі виникнення спору між сторонами й переходу питання до суду.

Будь-яке нотаріальне провадження розпочинається зі стадії його відкриття, яка в узагальненому розумінні полягає у зверненні заінтересованої особи до нотаріуса з відповідною заявою. Саме на підготовчій стадії нотаріус з'ясовує всі істотні обставини майбутньої нотаріальної дії, встановлює особу заявника та в межах усної правової консультації пропонує оптимальний варіант правового оформлення волевиявлення, зокрема проєкт довіреності. При цьому нотаріус зобов'язаний переконатися, що зміст довіреності, який відповідає волі заявника, узгоджується з вимогами чинного законодавства [29], а також що така довіреність відповідає встановленим вимогам щодо форми та обов'язкових

реквізитів. Недотримання зазначених вимог або ігнорування окремих з них здатне спричинити недійсність довіреності та, як наслідок, порушення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у відповідних правовідносинах [103].

У дисертаційному дослідженні І. І. Строкач однією з ключових наукових задач визначено встановлення процесуального порядку вчинення нотаріусом виконавчого напису та характеристику його стадій. Авторкою обґрунтовано доцільність письмової форми звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису та запропоновано нормативно закріпити цю вимогу у Законі України «Про нотаріат». Окремо наголошується на необхідності обов'язкової реєстрації такого звернення як елемента нотаріальної процедури з метою забезпечення можливості подальшого доказування факту звернення. У межах аналізу стадії відкриття нотаріального провадження запропоновано, з урахуванням логіки Загальних правил вчинення нотаріальних дій, закріплених у главі 4 Закону України «Про нотаріат», доповнити законодавче регулювання нормою щодо з'ясування нотаріусом причин звернення особи до вчинення нотаріальної дії до встановлення її особи [110]. На стадії безпосереднього вчинення виконавчого напису авторка визначає її основні ознаки та, з метою запобігання можливості подвійного використання оригіналу і дублікату документа, обґрунтовує необхідність фіксації в електронному реєстрі нотаріальних бланків факту втрати чинності бланком, на якому був оформлений оригінал договору, у разі видачі його дублікату.

Водночас на стадії підготовки до вчинення нотаріального провадження можливе виникнення різних за своєю правовою природою ситуацій, що зумовлює необхідність диференційованого підходу з боку нотаріуса [121]. Звернення повнолітньої дієздатної фізичної особи або дієздатної юридичної особи, як правило, не становить складності з процесуального погляду, оскільки у таких випадках нотаріус діє відповідно до загальних правил вчинення нотаріальних дій, зокрема щодо встановлення особи заявника та перевірки його цивільної дієздатності [103]. Саме на цій стадії закладаються передумови правомірності та юридичної стійкості майбутньої нотаріальної дії, що має

ключове значення для забезпечення правової визначеності та запобігання можливим спорам у подальшому.

Стягнення за виконавчим написом виступає невід'ємним елементом нотаріальної форми захисту цивільних прав, оскільки саме воно забезпечує практичну реалізацію результатів відповідного нотаріального провадження, подібно до вимоги обов'язкової здійсненості судового рішення у цивільному процесі [100]. У науково-правових дослідженнях виконавчий напис нотаріуса розглядається багатовимірно: як самостійна нотаріальна дія, як особливий інструмент захисту цивільних прав, як владне розпорядження нотаріуса щодо стягнення грошових сум з боржника на користь кредитора або витребування чи передачі майна кредитору, вчинене на документах, що підтверджують наявність і безспірність зобов'язання боржника [113]. Такий підхід дозволяє охопити як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий аспекти цього правового явища, підкреслюючи його значення у системі позасудових способів захисту цивільних прав.

На основі комплексного аналізу правової природи виконавчого напису А. Г. Серветник обґрунтовує доцільність його видового поділу за трьома основними критеріями. Перший із них — характер вимоги, що підлягає задоволенню, — дозволяє розмежувати виконавчі написи про стягнення грошових сум і виконавчі написи про витребування майна від боржника, що безпосередньо впливає з приписів частини першої статті 87 Закону України «Про нотаріат», відповідно до якої нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість, саме з цією метою. Другий критерій — тип зобов'язання, який зумовлює підставу вчинення виконавчого напису, — охоплює широкий спектр правовідносин, зокрема стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими договорами, кредитними договорами, у сфері авторського права, зобов'язання щодо утримання дітей у закладах освіти чи соціальної реабілітації, за диспашею, з військовослужбовців і військовозобов'язаних, після звільнення зі служби або завершення зборів, зобов'язання щодо повернення об'єкта лізингу, сплати орендної плати за

користування державним і комунальним майном, за векселями, опротестованими нотаріусами, за аграрними розписками, а також з виплати дивідендів. Така класифікація кореспондує зі змістом Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172. Третій критерій — форма вчинення виконавчого напису — передбачає його поділ на виконавчі написи, вчинені безпосередньо на борговому документі, та виконавчі написи, оформлені на окремому документі, що відповідає положенням Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, а також усталеній нотаріальній практиці [100, с. 89–90].

В цілому погоджуючись з тим, що види виконавчих написів доречно розглядати через критерії поділу. Спробуємо системно охарактеризувати це нотаріальне явище не як однорідну дію, а як інструмент, який може відрізнитися залежно від змісту вимоги, правової природи зобов'язання та способу оформлення самого напису. Така класифікація важлива для практики, оскільки виконавчий напис застосовується лише за умови безспірності вимоги та наявності належних документів, а отже, правильне визначення виду напису допомагає співвіднести конкретну ситуацію з відповідним порядком правового регулювання, обсягом перевірок і тими доказовими стандартами, яких має дотриматися нотаріус. У підсумку критерії поділу дають змогу точніше розуміти функціональне призначення виконавчого напису, його межі та особливості використання в механізмі позасудового захисту прав, що у разі оскарження впливає і на оцінку доказів судом у межах судового процесу.

Перший критерій передбачає поділ за характером вимоги, що стягується, тобто за тим, який саме результат прагне отримати стягувач на підставі нотаріального акта. У цій площині виконавчі написи відрізняються залежно від того, чи йдеться про стягнення грошових сум, чи про витребування, передачу або повернення майна, а також про інші вимоги майнового характеру, якщо

вони допускаються для реалізації у безспірному порядку. Зміст вимоги впливає на набір документів, що підтверджують зобов'язання, на спосіб визначення розміру заборгованості або характеристик майна, а також на те, як саме має бути сформульоване розпорядження нотаріуса. Відповідно, саме характер вимоги визначає практичні рамки перевірки: чи достатньо документального підтвердження суми боргу, чи необхідне підтвердження права кредитора на конкретне майно та факту порушення зобов'язання боржником.

Другий критерій спирається на тип зобов'язання, який визначає підставу вчинення виконавчого напису, тобто на юридичну природу правовідносин, з яких випливає вимога. У цьому вимірі класифікація орієнтує на те, що різні види зобов'язань мають різний режим документального підтвердження, різні вимоги до форми правочину та різну логіку встановлення безспірності. Тип зобов'язання задає «правову матрицю» для нотаріального провадження, адже саме від нього залежить, які документи можуть виступати належною підставою для напису, як підтверджується настання строку виконання, чи допускається стягнення додаткових платежів, а також які процесуальні аспекти перевірки нотаріусом мають вирішальне значення. У підсумку поділ за типом зобов'язання допомагає відмежувати ситуації, де виконавчий напис є допустимим засобом захисту, від випадків, коли наявні ознаки спору, і питання має вирішуватися в суді.

Третій критерій пов'язаний із формою вчинення виконавчого напису і відображає процедурний бік нотаріальної дії, тобто те, яким чином оформлюється сам акт у межах нотаріального провадження та на яких носіях або в яких форматах фіксується розпорядження нотаріуса. Форма вчинення важлива не лише з точки зору техніки оформлення, а й з позиції юридичної придатності документа для подальшого використання у процедурі примусового виконання та для оцінки його належності як доказу. Саме від дотримання форми залежить, чи буде виконавчий напис сприйматися як належний і допустимий документ, чи не виникнуть підстави для сумнівів у його змісті, повноваженнях нотаріуса та процедурній коректності. У разі подальшого

оскарження ця обставина набуває особливої ваги, оскільки суд під час судового розгляду справ перевіряє не тільки матеріальну безспірність вимоги, а й те, чи було дотримано процесуальні норми та чи сформована належна доказова база, що підтверджує правомірність вчинення нотаріальної дії.

Вчинення виконавчого напису нотаріусом можливе виключно за наявності сукупності передбачених законом умов, відсутність хоча б однієї з яких унеможлиблює здійснення цієї нотаріальної дії. Ключовою передумовою є безспірний характер заборгованості, що зумовлено здійсненням нотаріальної діяльності у сфері безспірної юрисдикції, в межах якої нотаріус не уповноважений встановлювати наявність чи відсутність спору між боржником і кредитором по суті. Стягнення у такому випадку здійснюється за формальними критеріями, які підлягають обов'язковій перевірці нотаріусом, зокрема щодо належності відповідної вимоги до Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, дотримання встановлених строків, у межах яких допускається вчинення виконавчого напису, а також повноти поданих документів, прямо передбачених цим Переліком як підстава для позасудового стягнення [4]. Саме перевірка зазначених формальних ознак виступає процесуальною гарантією правомірності вчинення виконавчого напису та обмежує дискрецію нотаріуса межами закону.

Відповідно до вимог законодавства нотаріус вчиняє виконавчий напис за умови, що подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем, а також за дотримання строків давності реалізації права вимоги, які становлять не більше трьох років з дня його виникнення, а у відносинах між юридичними особами — не більше одного року. Зазначена нотаріальна дія здійснюється виключно на підставі письмової заяви стягувача або його уповноваженого представника, що підкреслює її заявний характер і виключає можливість ініціювання такого провадження з боку нотаріуса. Таким чином, перевірка комплексу передбачених законом умов є обов'язковим елементом нотаріальної процедури

вчинення виконавчого напису і водночас слугує механізмом забезпечення балансу між ефективністю позасудового захисту прав кредитора та гарантіями прав боржника у межах безспірної юрисдикції.

Умови для вчинення виконавчого напису нотаріусом можна розглянути за формальними ознаками, тобто через такі критерії, які мають бути виконані ще до переходу до розгляду справи по суті та оформлення розпорядження про примусове стягнення. Такий підхід підкреслює, що виконавчий напис є позасудовим способом захисту прав, але він не може застосовуватися довільно або за будь-якого боргу, оскільки нотаріальний механізм працює лише в межах строго визначених нормативних рамок. Формальні умови виконують роль первинного фільтра, який відмежовує ситуації безспірного характеру від тих, де наявні ознаки спору і питання має вирішуватися судом. Вони також забезпечують передбачуваність нотаріальної практики, захищають права сторін, дисциплінують кредитора щодо доказової бази і зменшують ризик того, що виконавчий напис буде вчинений без належних підстав.

Перша умова полягає у входженні конкретної справи до Переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Це означає, що нотаріус може діяти лише тоді, коли заявлена вимога і тип документів, якими вона підтверджується, прямо передбачені в установленому Переліку, а отже, законодавець заздалегідь визнав такі ситуації потенційно придатними для позасудового реагування. Практичний сенс цієї умови полягає в тому, що вона формує чіткі рамки допустимості виконавчого напису: якщо вимога не охоплюється Переліком, нотаріальний порядок не застосовується незалежно від переконаності кредитора у правомірності стягнення. Саме тому на цьому етапі важливо не лише посилатися на сам факт наявності боргу, а й довести, що правовідносини та документи відповідають установленим категоріям, які допускають безспірне стягнення.

Друга умова пов'язана з непропусченням строків, протягом яких може бути вчинений виконавчий напис. Вона відображає загальну логіку правової

визначеності й процесуальної дисципліни: позасудовий примусовий механізм не може застосовуватися через невизначено тривалий час, оскільки з плином часу змінюється фактична ситуація, зростають ризики спору щодо обставин і документів, а також послаблюється можливість належної перевірки доказів. Дотримання строків у цьому контексті є гарантією для боржника від надмірно пізніх вимог і водночас вимогою до кредитора діяти своєчасно. Якщо строки пропущено, виконавчий напис втрачає свою процесуальну допустимість, і захист права має відбуватися вже в судовому порядку, де суд у межах судового розгляду справи оцінює докази, перевіряє позиції сторін і ухвалює судове рішення.

Третя умова полягає у поданні на обґрунтування стягнення всіх документів, зазначених у Переліку. Її зміст спрямований на повноту доказової бази, адже виконавчий напис може бути вчинений лише тоді, коли нотаріус має перед собою комплект документів, який дозволяє встановити підставу виникнення зобов'язання, настання строку виконання, розмір заборгованості або обсяг майнової вимоги, а також інші юридично значущі обставини, передбачені нормативними вимогами [37]. Подання повного пакета документів є не формальністю, а гарантією обґрунтованості нотаріального акта: без нього неможливо підтвердити безспірність вимоги і забезпечити законність розпорядження нотаріуса. У разі, якщо напис буде оскаржений, саме повнота та належність поданих документів стає центральним елементом перевірки, оскільки суд оцінює, чи було дотримано процесуальних норм, чи сформована належна доказова база і чи не було порушено права сторін під час застосування позасудового механізму стягнення.

Для вчинення виконавчого напису необхідно, щоб були надані документи, передбачені вищевказаним Переліком. Стосовно кожного окремого виду стягнення Перелік вказує необхідні документи, які надаються нотаріусу для стягнення відповідного різновиду заборгованості. При цьому, узагальнюючи досліджені нами в цьому підрозділі роботи підстави, можна

зробити висновок, що для кожної із них у будь-якому разі мають бути надані такі документи:

- документи, що підтверджують існування зобов'язання боржника;
- документи, що встановлюють розмір заборгованості.

Крім того, специфіка деяких видів зобов'язань зумовлює необхідність надання стягувачем додаткових документів, йдеться, зокрема, про докази письмового повідомлення боржника щодо необхідності погашення заборгованості [100].

Таким чином, у межах цього підрозділу здійснено узагальнену характеристику інституту виконавчого напису нотаріуса через розкриття його місця у системі нотаріальної діяльності та механізмі захисту цивільних прав. Зокрема, проаналізовано змістовне наповнення поняття нотаріату, визначено особливості нотаріальної форми захисту, її предмет, сутність, мету й основні завдання, а також окреслено принципи здійснення нотаріальної діяльності в Україні. На цій основі проведено систематизацію ключових функцій нотаріату, розглянуто види виконавчих написів за відповідними критеріями класифікації та стадії їх вчинення, а також визначено сукупність необхідних умов, за яких можливе вчинення виконавчого напису нотаріусом з урахуванням формальних вимог безспірної юрисдикції.

1.3 Концептуально-методологічні підходи розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами

Усвідомлення методологічних засад нотаріальної діяльності має принципове значення не лише для науковців, а й для практиків у сфері нотаріального права. Досвідчений нотаріус у своїй професійній діяльності не обмежується формальним застосуванням окремої норми права у конкретній ситуації, а здійснює складний інтелектуально-правовий процес, що охоплює опрацювання значного масиву нормативного матеріалу, пошук релевантної правової норми, її тлумачення, перевірку чинності, з'ясування системних зв'язків з іншими правовими приписами та оцінку можливостей її коректної

реалізації з урахуванням обставин конкретної справи [119]. Саме тому як для науковця, так і для практикуючого нотаріуса є недостатнім формальне знання припису про застосування тієї чи іншої норми, натомість необхідним є розуміння способу її пізнання, методологічного підходу до її інтерпретації та інструментарію її практичної реалізації у нотаріальному провадженні.

Методологія історії держави і права України, як і будь-якої галузі наукового знання, ґрунтується на теорії пізнання та системі принципів і методів дослідження, дотримання яких забезпечує об'єктивне, неупереджене й науково виважене відтворення історико-правових процесів. Теорія історії держави і права становить упорядковану систему базових ідей і наукових уявлень про державотворчі та правотворчі явища, закономірності їх розвитку й узагальнення історичного досвіду. У межах цієї науки особливого значення набувають загальнонаукові методологічні принципи, серед яких визначальними є діалектичний підхід до аналізу правових явищ, історизм як врахування конкретно-історичних умов їх формування і розвитку, об'єктивність дослідження, а також системний і соціальний підхід до розуміння держави і права як взаємопов'язаних і суспільно зумовлених феноменів [36, с.6]. Саме на цій методологічній основі можливе адекватне осмислення еволюції інституту нотаріату та його ролі у правовій системі.

Формування теоретико-методологічних засад інституту нотаріату як складової механізму позасудового захисту прав і свобод людини і громадянина, а також його окремих елементів, об'єктивно потребує вироблення цілісної, комплексної методології наукового пізнання або своєрідної узгодженої «схеми пояснення» відповідних правових явищ. Кожен новий етап розвитку юридичної науки супроводжується зростанням ролі методологічних аспектів, що зумовлено ускладненням предмета дослідження та потребою у більш глибокому й системному аналізі [119, с.91]. Методологія пізнання, будучи загальною проблемою формування і розвитку науки загалом, водночас має власну специфіку застосування у межах окремих наукових напрямів, галузей і дисциплін, зокрема у сфері нотаріального права, де поєднуються публічно-

правові та приватноправові начала, теоретичні конструкції і практичні механізми їх реалізації.

Вважаємо (авторський підхід), що структурними складовими методології вчинення виконавчих написів нотаріусами слід розглядати методологію історії держави і права України як базисну основу та методолого-теоретичні складові, до яких віднесимо теорію історії держави і права, методологічні підходи та принципи, методи вивчення історико-правових явищ.

До методологічних підходів, що найбільш використовуються в сучасних наукових дослідженнях, відносять:

-системний, в межах якого розрізняють: структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та синергетичний підходи. Системний підхід полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин на основі розгляду системи принципів та способів організації;

- в межах синергетичного підходу звертають увагу на процеси самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі «формальних технологій».

П. М. Рабинович звертає увагу на можливість використання дослідницького методологічного підходу, зокрема історико-матеріалістичного, для виявлення соціальної сутності права, держави та інших соціальних феноменів. Вченим пропонується для вивчення праводержавних явищ застосовувати «соціально-потребовий» дослідницький підхід як безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права й держави, як соціально-детерміністичний підхід до інтерпретації прав людини.

Відтак, методологію вчинення виконавчих написів нотаріусами доцільно тлумачити як цілісну систему науково-теоретичних орієнтирів, що визначають, у який спосіб слід осмислювати це явище, які інструменти використовувати для його аналізу та як пов'язувати сучасні нотаріальні процедури з історичною логікою розвитку держави і права. Вихідною ідеєю є те, що виконавчий напис

не може розглядатися лише як технічна нотаріальна дія або окрема правова формальність, адже він є продуктом певної правової традиції, інституційної еволюції та нормативного регулювання, яке формувалося під впливом змін у системі суду, доказів і механізмів забезпечення правопорядку. Саме тому методологія його вчинення має спиратися на широкий науковий фундамент, що дозволяє одночасно оцінювати процесуальні аспекти нотаріальної практики й її місце в загальному механізмі справедливого судочинства, де важливими є доказова база, належність документів і дотримання процедурних вимог.

Базисну основу методології становить методологія історії держави і права України, яка задає рамку для розуміння того, як інститут нотаріату та механізми позасудового стягнення еволюціонували в різні історичні періоди. Такий підхід дозволяє побачити, що сучасні процедури вчинення виконавчого напису мають передумови в попередніх моделях правового регулювання, де формувалися уявлення про документ як про доказ, про повноваження посадових осіб у сфері посвідчення фактів і про співвідношення судового та позасудового захисту права. Історико-правова методологія також дає можливість пояснити, чому критерій безспірності став визначальним для нотаріального провадження, як змінювалися підходи до визнання документів такими, що мають підвищену доказову силу, і чому виконавчий напис у різні епохи по-різному сприймався як елемент правопорядку. У цьому вимірі методологія історії держави і права виступає не фоном, а інструментом, який допомагає обґрунтовувати сучасні вимоги до законності та обґрунтованості нотаріальних актів.

Поряд із базисом, доцільно виокремити теоретико-методологічні складові, які деталізують, як саме здійснюється наукове й практичне осмислення виконавчих написів. Першою складовою є теорія історії держави і права, що забезпечує концептуальний рівень аналізу: вона дозволяє розглядати виконавчий напис як правовий феномен, пов'язаний із розвитком інститутів публічної влади, трансформацією судових і позасудових форм захисту, а також еволюцією уявлень про правову визначеність у цивільних правовідносинах.

Через призму теорії стає можливим пояснити, чому нотаріальна юрисдикція в безспірних справах не є альтернативою суду, а виконує іншу функцію, спрямовану на попередження спорів і формування надійної доказової бази, яка в разі конфлікту буде оцінюватися судом у межах судового процесу.

Другою складовою виступають методологічні підходи та принципи, що задають практичну логіку дослідження і водночас відображають вимоги до самого нотаріального провадження. Йдеться про такі орієнтири, як системність у розгляді правового явища, поєднання нормативного й фактичного аналізу, дотримання принципів законності, обґрунтованості та безпосередності перевірки документів, а також концентрація на критеріях безспірності як межі нотаріальної компетенції. Саме методологічні принципи дозволяють вибудувати послідовність дій нотаріуса таким чином, щоб кожен етап процедури був логічно пов'язаний із попереднім, спирався на належні докази й формував документ, придатний до використання у правовій системі без порушення прав сторін.

Третьою складовою є методи вивчення історико-правових явищ, які забезпечують інструментарій аналізу виконавчого напису в динаміці правового розвитку. Використання таких методів дає змогу досліджувати нормативні акти різних періодів, порівнювати моделі нотаріального регулювання, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між змінами законодавства та практикою вчинення нотаріальних дій, а також оцінювати, як трансформувалася роль документів і доказів у цивільних справах. У сукупності базисна основа й методолого-теоретичні складові формують цілісне бачення методології вчинення виконавчих написів, де нотаріальна процедура сприймається як частина загального механізму захисту прав, підтримання правопорядку та забезпечення правової визначеності, що має значення як для досудового реагування, так і для потенційного судового розгляду справ у разі виникнення спору.

Виходячи з означеного методологічного підходу, обґрунтовано узагальнене визначення прав людини як сукупності можливостей особи,

необхідних для забезпечення її існування та всебічного розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно детермінуються досягнутим рівнем суспільного розвитку та гарантуються через кореспондуючі обов'язки інших суб'єктів. У такому розумінні кожне право людини постає, як юридично визнана можливість задоволення певної життєво важливої потреби, що надає цьому підходу універсального пояснювального значення. Саме тому зазначена концепція зберігає свою наукову цінність як фундаментальний і фактично незамінний дослідницький інструмент для пізнання сутності різноманітних соціально-правових явищ, зокрема держави, її правової системи та механізму правового регулювання, включно із законодавством, режимом законності, офіційною правовою ідеологією та системою юридичних відносин [95, с.51–52]. Таким чином, на основі проведеного дослідження можна констатувати, що методологічною основою для вчинення виконавчих написів нотаріусами можуть бути системний як структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний підхід, синергетичний підхід, дослідницько-методологічний підхід, зокрема історико-матеріалістичний підхід.

Так, в дослідженнях І. С. Апалькової проблем, які пов'язані із розвитком та перспективами нотаріату в Україні, методологічною основою стали: історичний підхід та його методи, які використовувалися при дослідженні історії становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні; діалектичний підхід та його методи, котрі надали можливості розкрити природу та зміст нотаріату, функції, завдання та місце нотаріату в правовій системі; метод порівняльного аналізу в контексті історико-порівняльного підходу був задіяний для визначення місця нотаріату в правовій системі, прогалин в законодавстві та розгляду шляхів впровадження сучасних цифрових технологій.

Методологічні підходи до розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами, відображають багатовимірність цього правового явища та потребу аналізувати його одночасно як інституційну процедуру, як елемент механізму захисту прав і як результат історичної еволюції правового регулювання. Сукупність підходів показує, що виконавчий напис не можна адекватно

пояснити в межах одного інструмента дослідження, оскільки він поєднує нормативну основу, процесуальні аспекти, доказову базу, функції нотаріату у безспірних справах та потенційну взаємодію із судом у разі оскарження. Саме тому методологічний блок охоплює системний підхід із його похідними напрямками, діалектичний підхід, синергетичний підхід і дослідницько-методологічний підхід, який акцентує на історичному вимірі та порівняльній логіці.

Системний підхід, у цьому контексті, означає розгляд вчинення виконавчого напису як цілісного процесу, у якому взаємодіють норми права, документи, учасники правовідносин і організаційні процедури нотаріального провадження. Він дає змогу описати виконавчий напис як результат узгодженої роботи елементів правової системи, де юридична сила акта залежить від дотримання принципів законності й обґрунтованості, від наявності належної доказової бази та від безспірності вимоги. У межах системного підходу виокремлюється структурно-функціональний напрям, який фокусується на тому, як побудована процедура, які стадії її утворюють і які функції виконує кожний елемент, зокрема перевірка документів, встановлення факту прострочення, визначення обсягу вимоги та оформлення нотаріального акта. Системно-діяльнісний напрям переносить увагу на поведінкову й операційну сторону нотаріального процесу, коли важливими стають практичні дії нотаріуса з погляду процесуальних норм, критерії належності документів і процедурні гарантії для сторін. Системно-генетичний напрям, у свою чергу, дозволяє аналізувати походження й еволюцію інституту виконавчого напису, пояснювати, як сформувалися сучасні вимоги до безспірності та чому нотаріат отримав повноваження щодо позасудового підтвердження підстав для примусового стягнення.

Діалектичний підхід забезпечує аналіз виконавчого напису як явища, що розвивається через суперечності та балансування протилежних потреб правової системи. У цьому разі ключовою постає напруга між оперативністю стягнення і необхідністю гарантувати права боржника, між прагненням кредитора

отримати швидкий результат і вимогою забезпечити законність, обґрунтованість та належний рівень захисту прав у безспірному порядку. Діалектична оптика дозволяє пояснювати, чому будь-яке спрощення процедури одночасно породжує ризики зловживань і посилює роль формальних умов, документальних доказів та процесуальних обмежень. Саме в цій логіці стає зрозумілою практична роль критеріїв, які відмежовують нотаріальний процес від судового розгляду справ, а також значення судового контролю в ситуаціях, коли сторони ставлять під сумнів безспірність вимоги чи належність доказової бази.

Синергетичний підхід спрямований на розуміння того, як виконавчий напис функціонує в системі правового регулювання як результат взаємодії кількох підсистем, що підсилюють одна одну. Йдеться про поєднання нотаріальної юрисдикції, нормативного масиву, процедурних стандартів, практики документального підтвердження зобов'язань і механізмів примусового виконання. У синергетичній логіці акцент робиться на тому, що ефективність і легітимність виконавчого напису не зводиться до одного фактору, оскільки вони формуються на перетині якості документів, рівня професійних стандартів нотаріуса, ясності законодавчих вимог, організаційної здатності системи виконання та наявності судових запобіжників. У результаті виконавчий напис постає як елемент, що може одночасно зміцнювати правопорядок і зменшувати навантаження на суд, але лише за умови належної взаємодії всіх складових і дотримання процесуальних аспектів.

Дослідницько-методологічний підхід дуже комплементарно деталізується через історико-матеріалістичний та історико-порівняльний напрями. Історико-матеріалістичний підхід дозволяє пов'язати розвиток виконавчого напису з трансформаціями соціально-економічних відносин, змінами форм власності, потребами обороту та інституційними реформами, що формували запит на швидкі позасудові механізми стягнення. Він дає змогу пояснити, чому в певні історичні періоди посилювалася роль документів, уніфікувалися процедури та зростала потреба у формалізованих способах захисту прав, які доповнювали

судову систему. Історико-порівняльний підхід, своєю чергою, спрямований на зіставлення різних моделей правового регулювання та практик вчинення виконавчих написів у різні епохи або в різних правових системах, що дозволяє виявляти спільні закономірності й відмінності, оцінювати ефективність процесуальних гарантій і визначати, які елементи регулювання забезпечують найкращий баланс між інтересами кредитора, боржника та вимогами правопорядку. У підсумку сукупність зазначених методологічних підходів формує комплексне бачення вчинення виконавчих написів як юридичного процесу, що ґрунтується на документах і доказах, реалізується в межах нотаріальної юрисдикції та водночас перебуває у взаємозв'язку із судом і цивільним судочинством у випадках, коли виникає необхідність судового контролю чи оскарження нотаріальних актів.

У правовій науці XIX – початку XX століття були здійснені перші ґрунтовні спроби осмислення методологічних засад пізнання права, у межах яких дослідження правових явищ пов'язувалося із застосуванням догматичного, філософського (діалектичного), історичного та порівняльного методів, а також із необхідністю їх комплексного поєднання. Водночас такий підхід не може вважатися вичерпним для розкриття методології права як надзвичайно складного й багатовимірного соціально-правового феномена. У науковій літературі поняття «метод» традиційно інтерпретується у двох взаємопов'язаних вимірах: у широкому сенсі — як науково обґрунтована та філософськи вмотивована система засобів пізнавальної діяльності, що відповідає природі права і кореспондує з предметом правознавства; у вузькому сенсі — як сукупність правил, прийомів і способів дослідження, заснованих на світоглядно-філософських засадах, які дають змогу виявити внутрішні особливості правової системи та змодельовати напрями її подальшого розвитку [119, с.91].

Для теорії історії держави і права принципове значення у процесі дослідження та наукового відображення її предмета мають загальнонаукові методологічні принципи, серед яких провідне місце посідають принципи

діалектики, історизму, об'єктивності, системності та соціального виміру держави і права. Принцип історизму передбачає аналіз державно-правових явищ, інститутів і органів, що функціонували на території України, з урахуванням етапів їх розвитку, причин трансформації та змін у тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами. Його дотримання дає змогу враховувати вплив геополітичних чинників на становлення української державності й права, а також багатовікову боротьбу українського народу за утвердження власної суверенної держави. Принцип системності, у свою чергу, вимагає розглядати історію держави і права як процес розвитку цілісної й водночас складно структурованої державно-правової системи, в якій кожен елемент — держава загалом, органи влади і управління, судові та правоохоронні органи, джерела, галузі й інститути права — виступає самостійною, але взаємопов'язаною підсистемою [36, с.6–7]. Ігнорування цих взаємозв'язків, неминуче призводить до фрагментарного, неповного та науково недостовірного уявлення про історію держави і права України.

Методологічні принципи дослідження теоретико-концептуальних підходів до розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами формують своєрідний «каркас» наукового аналізу, який дозволяє уникати спрощених пояснень і водночас забезпечує узгодженість висновків із логікою правового регулювання та реальними практиками нотаріальної діяльності. Застосування цих принципів означає, що виконавчий напис розглядається не як вузька технічна процедура, а як правове явище, яке виникає на перетині інтересів сторін, державного контролю за законністю, вимог до доказової бази та потреб цивільного обороту в оперативних механізмах захисту. Така методологічна рамка особливо важлива з огляду на те, що виконавчий напис функціонує у сфері безспірних правовідносин, але водночас перебуває під потенційним судовим контролем, коли суд у межах судового процесу оцінює докази, процедуру і законність нотаріального акту.

Принцип діалектики у цьому дослідженні означає фіксацію суперечностей і динаміки розвитку правового інституту, а також аналіз балансу

між протилежними потребами правової системи. Через діалектичну оптику виконавчий напис сприймається як інструмент, що має забезпечити швидкість і ефективність стягнення, але водночас повинен гарантувати належний рівень захисту прав боржника і недопущення зловживань. Саме тому дослідження з позицій діалектики зосереджується на співвідношенні позасудового порядку та судового розгляду справ, на межах компетенції нотаріуса, на вимогах до безспірності й на тому, як ці елементи змінюються під впливом практики та законодавчих реформ. Діалектичний принцип дозволяє пояснити, чому посилення оперативності завжди супроводжується посиленням формальних умов, процедурних гарантій і вимог до документів як до доказів.

Принцип об'єктивності передбачає неупереджений аналіз як нормативної основи, так і практики застосування виконавчих написів, без підміни наукового висновку бажаними оцінками ефективності чи доцільності. Об'єктивність у цьому контексті вимагає опори на перевірювані джерела, на логіку правових норм і на фактичні прояви нотаріального провадження, зокрема на те, як нотаріус встановлює безспірність, які документи формують доказову базу, яким чином дотримується процесуальна дисципліна та де проходить межа між посвідченням і вирішенням спору. У практичній площині це означає аналіз не лише позитивних функцій виконавчого напису, а й ризиків, пов'язаних із формалізмом, інформаційною асиметрією між сторонами та можливістю подальшого оскарження нотаріального акту в суді.

Принцип історизму забезпечує розгляд виконавчого напису в контексті еволюції правового регулювання, зміни моделей нотаріату та трансформації уявлень про роль документів і доказів у цивільних правовідносинах. Він дозволяє показати, що сучасні підходи до вчинення виконавчого напису формувалися поступово, під впливом змін у державному устрої, розвитку судочинства, уніфікації нотаріальних процедур та запитів економіки на швидкі форми захисту прав. Історизм дає можливість пояснити, чому саме критерій безспірності став центральним, як змінювався статус нотаріального акта, а також чому в різні періоди законодавець по-різному визначав коло документів,

які можуть слугувати підставою для позасудового стягнення. Через такий підхід стає зрозумілою спадкоємність між правовими традиціями документування і сучасними процесуальними аспектами нотаріального провадження.

Принцип системності орієнтує дослідження на бачення виконавчого напису як елемента ширшої правової системи, де взаємодіють нотаріальне законодавство, цивільне право, правила доказування, механізми примусового виконання та судовий контроль. Системність означає, що оцінка виконавчого напису не може бути відірвана від аналізу стадій нотаріального провадження, від вимог до документів, від процедур перевірки особи та волевиявлення, а також від того, як нотаріальний акт функціонує далі у площині виконання чи оскарження. Саме системний принцип дозволяє дослідити, як формуються юридичні наслідки виконавчого напису, як він впливає на поведінку сторін, яким чином підтримує правопорядок та як корелює з судовим процесом у разі виникнення спору, коли суд оцінює доказову базу і законність нотаріальної процедури.

Окремим методологічним орієнтиром виступає принцип соціального виміру держави і права, який зосереджує увагу на тому, що правові інструменти існують не абстрактно, а в соціальному середовищі, де вони мають забезпечувати баланс інтересів, справедливість процедур і довіру до правопорядку. У застосуванні до виконавчого напису цей принцип означає аналіз того, як позасудове стягнення впливає на реальну доступність захисту прав для кредитора, які гарантії отримує боржник, як забезпечується рівність сторін і недопущення зловживань, а також як нотаріальна практика відображає суспільний запит на швидкі й водночас правомірні процедури. Соціальний вимір підсилює розуміння того, що виконавчий напис — це не лише юридична конструкція, а й інструмент підтримки правопорядку, який має функціонувати таким чином, щоб зберігалася довіра до нотаріату, до доказів і до судової системи, коли виникає потреба в судовому розгляді справ та ухваленні судових рішень.

У науковому дослідженні І. С. Апалькової підкреслюється, що залежно від доктринального розуміння цілей і функцій нотаріальної діяльності, а також від типу правової системи, в межах якої функціонує нотаріат, у світовій практиці сформувалися дві принципово відмінні моделі нотаріату — латинська та англо-американська. Латинська система нотаріату органічно пов'язана з континентальним типом права і ґрунтується на розвинутому нормативному регулюванні, що детально визначає статус нотаріуса, його повноваження та процедури вчинення нотаріальних дій. Натомість англо-американська модель нотаріату функціонує в межах системи загального права, де провідну роль у регулюванні нотаріальної діяльності відіграють судові прецеденти, а нормативна регламентація має значно менш формалізований характер. Латинський нотаріат історично сформувався під безпосереднім впливом римського права та подальшого розвитку правових ідей континентальної Європи, що зумовило його публічно-правову природу та превентивну спрямованість. Сучасна модель латинського нотаріату бере свій початок із французького Закону «Про принципи організації нотаріату» 1803 року, який заклав концептуальні засади інституційної побудови нотаріату та справив визначальний вплив на формування нотаріальних систем у державах континентальної правової традиції [1, с.30].

Системний підхід як методологічна основа аналізу типів нотаріальних систем дозволяє розглядати нотаріат не лише як набір окремих процедур, а як цілісну інституційну конструкцію, що функціонує в межах певної правової традиції та визначається логікою джерел права, роллю письмового доказу і характером взаємодії з судом. У даному контексті доречно зіставити дві класичні моделі: нотаріальну систему англосаксонських країн і нотаріальну систему латинського, «писаного» права. Таке порівняння демонструє, що відмінності між ними не зводяться до формальних нюансів, а відображають різні уявлення про юридичну силу документів, про місце нотаріуса в механізмі захисту прав та про те, яким чином формується доказова база для судового розгляду справ. У межах системного підходу важливо бачити, як кожен елемент

моделі взаємодії з іншими: компетенція нотаріуса, зміст його повноважень, стандарти достовірності, джерела правових норм і довіра до документів як до доказів, що надалі оцінюються судом.

Нотаріальна система англосаксонських країн характеризується більш вузькою компетенцією нотаріальних органів, оскільки до їх функцій переважно належить посвідчення документів та підписів. У такій моделі нотаріальна діяльність ґрунтується на вимогах прагматизму й швидкості, що відповідає загальній логіці *common law*, де істотну роль відіграють практичні потреби обороту та процесуальна доцільність [51, с.31-32]. Джерелами правових норм тут виступають переважно традиції та прецеденти, сформовані юридичною практикою, а отже, правове регулювання значною мірою розвивається через судові рішення й усталені підходи до оцінки доказів. У цьому контексті посвідчений нотаріусом документ в англійських судах не завжди має повну юридичну силу доказу, а відтак може потребувати додаткової перевірки фактів, викладених у правочині, через що остаточна оцінка доказової бази переноситься в площину судового процесу. Це означає, що нотаріальне посвідчення виконує допоміжну функцію, підсилюючи формальну достовірність підпису чи документа, але не замінюючи собою повноцінного механізму підтвердження змісту й юридичних умов угоди.

Нотаріальна система латинського, «писаного» права побудована за іншою логікою, де ключовим елементом виступає значущість письмових доказів, у яких фіксуються юридичні умови укладання різних правочинів. У цій моделі нотаріат функціонує на основі забезпечення превентивного захисту прав окремих осіб та юридичної сили контрактів, що укладаються, оскільки нотаріус виступає кваліфікованим професіоналом, який не просто засвідчує підпис, а забезпечує правову коректність оформлення, перевіряє відповідність закону та формує документ, придатний до використання як належний доказ. Важливою ознакою є те, що достовірність вчинюваних юридичних дій забезпечується призначенням і контролем кваліфікованих професіоналів, що підвищує довіру до нотаріального акту як до офіційного результату процедури. У такій системі

нотаріальний документ зазвичай має підвищену доказову силу, а отже, істотно впливає на цивільний обіг і на перспективи судового розгляду справ у разі спору, оскільки судові рішення значною мірою спираються на якість доказової бази, сформованої у нотаріальному порядку [51, с.31]. Додатково підкреслюється гарантованість ефективності реалізації прав згідно із законом та інтересами сторін, що відображає спрямованість латинського нотаріату на баланс правової визначеності, охорони прав і стабільності правопорядку.

Таким чином, системний підхід дозволяє побачити, що англосаксонська модель тяжіє до мінімізації нотаріальної компетенції та перенесення основного центру доказування в суд, тоді як латинська модель орієнтується на підсилення ролі нотаріуса як превентивного гаранта законності та формування документів із високою доказовою силою. Різниця між цими системами має не лише теоретичне, а й практичне значення для розуміння того, як у різних правових традиціях забезпечується захист прав, формуються докази та організовується взаємодія нотаріату із судовим процесом у цивільних справах.

Поняття нотаріату та нотаріальної діяльності, притаманні їм ідеї, цінності й усталені зразки професійної поведінки учасників нотаріальних правовідносин, зокрема під час учинення правочинів, які історично передаються від покоління до покоління, у своїй сукупності формують правову традицію нотаріальної діяльності як специфічного елементу правової культури [32, с.22]. У межах цієї традиції латинський нотаріат вирізняється низкою характерних ознак, на які звертає увагу І. С. Апалькова. Зокрема, нотаріус у латинській системі виступає публічною посадовою особою, наділеною повноваженнями державою та такою, що здійснює їх від її імені й під її контролем, водночас залишаючись представником вільної юридичної професії, який самостійно організовує свою діяльність і несе майнову відповідальність за заподіяну шкоду. Основне функціональне призначення нотаріуса полягає у наданні приватним угодам статусу юридично значущих документів, наділених підвищеною доказовою та виконавчою силою, а також у забезпеченні захисту публічних інтересів у сфері цивільного обороту. За вчинення нотаріальних

актів нотаріус отримує нотаріальний тариф, розмір і порядок справляння якого визначаються державою, що додатково підкреслює публічно-правовий характер цієї діяльності. Важливою інституційною ознакою латинського нотаріату є об'єднання нотаріусів у професійні колективні органи — нотаріальні палати, на які покладаються адміністративні, організаційні та контрольні функції. У межах латинської моделі нотаріату традиційно виокремлюють три базові різновиди організації: німецьку, французьку та змішану системи, кожна з яких відображає національні особливості поєднання публічно-правових і приватноправових начал у нотаріальній діяльності.

У ході аналізу систем латинського нотаріату доречно розглянути три базові типи організації нотаріальної діяльності: німецька, французька та змішана системи. Такий поділ відображає різні способи інституційного втілення однієї загальної правової традиції, у межах якої нотаріат розглядається як публічно значущий механізм превентивного захисту прав та забезпечення юридичної визначеності в цивільному обороті. Латинська модель у цілому ґрунтується на пріоритеті письмових доказів, підвищеній довірі до нотаріального документа та орієнтації на позасудове врегулювання безспірних правовідносин, проте конкретні форми реалізації цих засад можуть відрізнитися залежно від ролі держави, порядку організації професії та співвідношення нотаріату із судовою системою. Саме тому виділення трьох моделей дозволяє точніше пояснити, як у різних країнах забезпечується правова сила нотаріальних актів, як формуються стандарти достовірності документів і яким чином нотаріат впливає на якість доказової бази в цивільних справах.

Німецька система нотаріату в межах латинської традиції зазвичай асоціюється з високим рівнем формалізації процедур і чіткою регламентацією компетенції нотаріуса, коли нотаріальна діяльність спрямована на максимально точне дотримання закону та процедурних стандартів. У такій моделі нотаріус виступає ключовою фігурою превентивного правозастосування, адже саме через ретельну перевірку документів, встановлення юридично значущих обставин і забезпечення належної форми правочину досягається правова

визначеність та знижується ризик майбутніх спорів. Важливим наслідком функціонування німецької системи є формування документів із високою доказовою силою, які можуть істотно впливати на подальший судовий розгляд справ у разі виникнення конфлікту, оскільки суд оцінює докази, спираючись на їх належність, допустимість і достовірність, а нотаріальний акт у цій логіці часто сприймається як сильний елемент доказової бази.

Французька система нотаріату також належить до латинської правової сім'ї, однак у її організації традиційно підкреслюється публічна довіра до нотаріуса як до уповноваженого професіонала, який вчиняє юридично значущі дії від імені держави і забезпечує надання документам офіційного характеру. У межах цієї моделі нотаріальний акт розглядається як інструмент, що поєднує приватні інтереси сторін із публічним інтересом у підтриманні правопорядку, адже посвідчення правочинів і юридичних фактів має не лише сервісне, а й стабілізуюче значення для цивільного обороту. Через таку організацію нотаріат виконує функцію правової безпеки: він покликаний запобігати правопорушенням і конфліктам ще на етапі оформлення правовідносин, що в перспективі впливає і на судову систему, зменшуючи кількість справ, які потребують судового процесу, а також підвищуючи якість доказової бази у тих цивільних справах, які все ж доходять до судового розгляду.

Змішана система нотаріату, як третя модель, відображає поєднання елементів німецького та французького підходів, коли інституційна організація нотаріату та його функціональні акценти формуються з урахуванням національної правової традиції, практичних потреб цивільного обороту та особливостей взаємодії нотаріальних органів із судом і державними інституціями. У такій моделі можливе варіювання рівня формалізації процедур, широти компетенції нотаріуса та характеру державного контролю, але при цьому зберігаються ключові риси латинського нотаріату: пріоритет письмового доказу, спрямованість на превентивний захист прав та створення документів, що мають підвищену юридичну силу. Саме змішана модель показує адаптивність латинської традиції, її здатність інтегрувати різні організаційні

рішення без втрати базової мети — забезпечення правової визначеності, захисту прав сторін і підтримання належного рівня правопорядку, який згодом відображається і в якості судових рішень, оскільки судовий розгляд справ значною мірою залежить від того, наскільки коректно й доказово оформлені правовідносини ще на нотаріальному етапі.

Нотаріат України за своєю інституційною природою належить до латинського типу з виразною орієнтацією на німецьку модель організації нотаріальної діяльності. Для цієї моделі характерною є відносно стримана активність нотаріуса на всіх стадіях нотаріального провадження, коли його професійна діяльність зосереджується передусім на підготовці юридично коректного документа та його офіційному посвідченні. У такому розумінні нотаріус виступає носієм публічної посади та реалізує функцію так званого попереджувального правосуддя, спрямованого на запобігання виникненню правових конфліктів у цивільному обороті [1, с.30]. Попри відмінності світоглядних підходів, різноманітність концепцій і методів наукового пізнання, більшість досліджень, присвячених історії нотаріату в Україні, об'єднує атрибутивний підхід, у межах якого визначальною ознакою нотаріальної діяльності визнається її превентивний характер. Йдеться про здійснення дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів шляхом надання їм офіційної сили, підвищеної вірогідності та доказового значення [32, с.19]. Цей змістовний аспект нотаріальної діяльності кореспондує з іншими її рисами, зокрема з існуванням спеціалізованих організацій та органів нотаріату і квазінотаріату, діяльність яких зорієнтована на захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також із нормативним регулюванням, що забезпечує публічно-правовий характер нотаріальної функції.

Аналіз різних моделей нотаріату дозволяє стверджувати, що Україна свідомо обрала систему латинського нотаріату, у межах якої нотаріус виконує ключову функцію охорони прав та інтересів учасників цивільних правовідносин і недопущення виникнення спорів. Саме економічно незалежний

нотаріат латинського типу розглядається як важливий гарант стабільності цивільного обороту та правової визначеності [1, с.31]. З огляду на це більш коректним, що підтверджується історичним досвідом, є визначення нотаріуса як публічного функціонера, проте не у значенні класичного державного службовця, а як особи, уповноваженої здійснювати нотаріальні дії від імені Української держави. Такий підхід дозволив би усунути дуалістичність правової природи нотаріату, закладену в чинному законодавстві, коли нотаріус поєднує риси публічного посадовця і суб'єкта приватної професійної діяльності. Запропоноване розуміння повністю узгоджується з принципами латинського нотаріату, закріпленими у Статуті Міжнародної Співки Латинського Нотаріату [38, с.159], один із яких проголошує здійснення нотаріусом публічної функції під контролем держави або уповноваженого нею органу, водночас із активною участю нотаріуса в охороні приватних, насамперед цивільних, правовідносин.

Визначаючи методологічні засади дослідження виконавчого напису нотаріуса як способу реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав, слід виходити з того, що такий аналіз не може обмежуватися виключно позитивістським підходом до права. Повноцінне вивчення виконавчого напису на дисертаційному рівні стає можливим за умови застосування комплексу спеціально-юридичних методів, серед яких провідне місце посідає нормативно-догматичний метод, що дозволяє дослідити зміст, структуру та логіку правового регулювання відповідних нотаріальних процедур [100, с.46]. У сучасних умовах система нотаріату як інструменту попередження судових спорів, у тому числі тих, що виникають із договірних зобов'язань, набула широкого поширення і дедалі активніше використовується у правозастосовній практиці. З позицій теорії нотаріального процесу вчинення виконавчого напису відбувається в межах самостійного різновиду нотаріального провадження, у якому реалізується нотаріальна форма захисту порушених цивільних прав шляхом надання документам виконавчої сили. Як і будь-якому нотаріальному провадженню, цьому процесу притаманні нотаріальні правовідносини,

нотаріальне доказування та нотаріальні акти-документи, однак специфіка його мети зумовлює особливе змістовне наповнення кожного з цих елементів [100, с.134]. Обґрунтовано, що центральним елементом предмета доказування у провадженні щодо вчинення виконавчого напису виступають умови його вчинення, які охоплюють, з одного боку, факти наявності підстав для застосування цього способу захисту, а з іншого — факт дотримання стягувачем установлених законом строків для вчинення виконавчого напису.

Вчинення виконавчого напису пропонується розглядати не ізольовано як окрему нотаріальну дію, а на основі теорії нотаріального процесу, тобто в межах цілісного уявлення про нотаріальне провадження як специфічну форму юридичної діяльності. Такий підхід підкреслює, що виконавчий напис є результатом упорядкованої процедури, де кожен елемент має процесуальне значення, впливає на законність і обґрунтованість нотаріального акта та формує передумови для його подальшого застосування як інструмента позасудового захисту прав. Теорія нотаріального процесу дає можливість пояснити, чому нотаріус не «вирішує спір», а діє в межах безспірних правовідносин, фіксуючи юридичні факти та перевіряючи документи так, щоб у разі виникнення конфлікту було зрозуміло, на якій доказовій базі ґрунтувалася нотаріальна дія. У цій логіці виконавчий напис розглядається як частина механізму правової визначеності, що пов'язує нотаріальний порядок із загальною системою захисту прав, включно із судовим контролем, коли суд у процесі оцінки доказів перевіряє дотримання процесуальних норм і підставність нотаріального акту.

У центрі такого бачення перебуває основна проблематика нотаріального провадження, яку умовно можна поділити на три взаємопов'язані групи. Перша група охоплює проблеми сутності поняття та змісту нотаріального провадження у справах про вчинення виконавчого напису. Тут ключовим є питання визначення меж нотаріальної компетенції, відмежування безспірної вимоги від спору про право, розуміння того, що саме має бути встановлено нотаріусом і які юридичні наслідки породжує його дія. Ця проблематика включає аналіз природи виконавчого напису як нотаріального акту, його місця

серед інших способів захисту, а також того, як формується й оцінюється доказова база для підтвердження заборгованості чи іншої вимоги. У практичному вимірі проблеми поняття і змісту проявляються в ситуаціях, коли сторони по-різному тлумачать умови зобов'язання, строк виконання або розмір боргу, а отже виникає ризик, що нотаріальна процедура буде використана там, де фактично потрібен судовий розгляд справ і змагальність сторін.

Друга група стосується проблем системи як цілісності елементів та їх взаємозв'язків у нотаріальному провадженні. Йдеться про те, що виконавчий напис формується на перетині кількох структурних компонентів: правових норм, переліку документів, процедурних стадій, перевірки особи та повноважень сторін, оцінки документів, фіксації юридично значущих фактів і оформлення результату. Якщо хоча б один елемент функціонує неналежно або розривається взаємозв'язок між ними, знижується легітимність усього процесу, що може призвести до оскарження виконавчого напису та втрати його практичного ефекту. Системна проблематика також проявляється у співвідношенні нотаріального провадження з процедурами виконання та судового контролю, оскільки нотаріальний акт, будучи позасудовим, все одно повинен бути вписаний у загальну архітектуру правової системи, де існують вимоги до належності та допустимості документів, а також стандарти справедливого судочинства, які забезпечують баланс прав сторін і захист від зловживань.

Третя група охоплює проблеми процесуальності та мети досягнення, тобто питання того, як організована процедура вчинення виконавчого напису, які процесуальні кроки є обов'язковими і яку правову мету має забезпечити нотаріальний процес. Тут ключовим є розуміння того, що мета нотаріального провадження полягає не просто у виданні документа для стягнення, а у забезпеченні законного й обґрунтованого позасудового захисту права за умови безспірності вимоги, із дотриманням процедурних гарантій для всіх учасників. Процесуальність означає чітку послідовність стадій, належне документування дій нотаріуса, перевірку формальних умов і строків, а також коректне

оформлення виконавчого напису як такого, що може бути використаний у процедурі примусового виконання. Саме в цій площині найбільш відчутно проявляється зв'язок нотаріального процесу із судовим, оскільки у разі спору судові засідання і судовий розгляд справи будуть пов'язані з перевіркою того, чи дотримано процесуальні норми, чи сформована належна доказова база, чи не порушено права сторін і чи може нотаріальний акт вважатися законним та обґрунтованим.

Аналіз наявних у науковій літературі підходів до визначення поняття виконавчого напису нотаріуса дає підстави стверджувати, що розкриття правової природи цього інституту та формулювання дефініції, здатної відобразити його багатовимірність, можливе лише за умови послідовного дослідження його базових, системоутворювальних ознак. Ключове місце у цій конструкції посідає категорія «безспірності», яка є визначальною для всієї теорії нотаріальної діяльності, оскільки саме через неї виявляється її юрисдикційна специфіка та відмежування від судових форм захисту прав [101]. У цьому контексті безспірність як ознака виконавчого напису означає таку якісну характеристику вимоги, заявленої стягувачем, за якої у нотаріуса, на підставі поданих документів і формальних критеріїв, не виникає сумнівів щодо існування заборгованості та її належності конкретному боржнику, без необхідності з'ясування або оцінки можливого спору між сторонами по суті.

У дисертаційному дослідженні А. Г. Серветник, спираючись на комплексний аналіз нормативних положень і доктринальних підходів, обґрунтовано можливість виокремлення низки основних ознак виконавчого напису нотаріуса, які у своїй сукупності розкривають його правову природу. Зокрема, підкреслюється, що виконавчий напис вчиняється виключно щодо безспірних вимог, що зумовлено межами нотаріальної юрисдикції; він є різновидом нотаріального акта-документа, яким фіксується результат відповідного нотаріального провадження; має вольовий характер, оскільки є наслідком владного рішення нотаріуса, прийнятого в межах наданих йому повноважень; наділяється властивостями виконавчого документа, що

забезпечує можливість його примусового виконання; а також характеризується спрощеним порядком вчинення порівняно із судовою формою захисту цивільних прав, що визначає його ефективність як позасудового засобу відновлення порушених прав кредитора [100, с.89].

Зазначений підхід дозволяє цілісно охарактеризувати цей інститут як специфічний правовий механізм, що поєднує нотаріальну природу акту з його виконавчим потенціалом у сфері позасудового захисту прав. Виконавчий напис не зводиться до формальної позначки на документі, оскільки він є результатом нотаріального провадження і водночас юридичним інструментом, який спрямований на реалізацію права через примусове стягнення у тих випадках, коли вимога має безспірний характер і підтверджується належними документами. У цьому сенсі ознаки виконавчого напису розкривають як матеріальну основу його застосування, так і процесуальну специфіку, що відмежовує нотаріальне провадження від судового розгляду справ, де сторони реалізують змагальність, а суд оцінює докази на основі повного дослідження обставин.

Першою ключовою ознакою виступає вчинення виключно щодо безспірних вимог. Це означає, що виконавчий напис можливий лише тоді, коли характер зобов'язання та надана доказова база не залишають простору для обґрунтованого сумніву щодо самого факту боргу, його змісту, строків виконання або права стягувача на задоволення вимоги. Безспірність у такому підході є не декларативною категорією, а межовим критерієм компетенції нотаріуса, який не має повноважень вирішувати конфлікт між сторонами чи встановлювати спірні факти, як це робиться в судовому процесі. Саме тому виконавчий напис слугує інструментом там, де правовідносини мають бути визначеними, а документальне підтвердження дозволяє однозначно встановити обсяг та підстави вимоги. Якщо ж між сторонами існує реальна суперечність, що потребує судового засідання та оцінки доказів у змагальному порядку, нотаріальний механізм має поступитися судовому захисту.

Друга ознака відображає те, що виконавчий напис є різновидом нотаріального акта-документа, що фіксує результат. Йдеться про те, що нотаріус оформлює не проміжний висновок чи консультацію, а документований підсумок нотаріального провадження, який формалізує юридично значуще розпорядження та надає йому визначеної правової форми. Ця ознака підкреслює документальну природу виконавчого напису як такого, що має бути складений із дотриманням процесуальних вимог, містити необхідні реквізити та відображати встановлені обставини у межах безспірних правовідносин. Саме як «акт-результат» він інтегрується в правову систему й може бути використаний надалі у процедурах примусового виконання, а в разі оскарження — бути предметом судової перевірки щодо законності та обґрунтованості його вчинення.

Третьою ознакою визначено вольовий характер вчинення, що акцентує на тому, що виконавчий напис містить владне волевиявлення нотаріуса в межах наданої йому компетенції. Нотаріус не просто засвідчує факт існування документа, а формує розпорядження, яке спрямоване на юридичні наслідки, тобто на можливість примусового задоволення вимоги. Вольовий характер означає, що нотаріальна дія має характер офіційного рішення у межах нотаріального провадження, яке приймається на підставі перевірених документів і в межах процедури, передбаченої законом. У цьому проявляється особливість нотаріального процесу: він не є судовим, але водночас містить елемент офіційного владного акту, який впливає на права та обов'язки учасників цивільних правовідносин.

Окрема ознака полягає у властивості виконавчого документа. Вона означає, що виконавчий напис має здатність бути підставою для запуску механізму примусового виконання, тобто він виходить за межі суто доказової функції та набуває практичної сили, спрямованої на реальне відновлення порушеного права або забезпечення виконання зобов'язання. Саме ця властивість відрізняє виконавчий напис від багатьох інших нотаріальних актів, які насамперед підтверджують юридичні факти або посвідчують правочини,

тоді як виконавчий напис орієнтований на примусове стягнення. Через це підвищується значення процедурних гарантій і вимог до доказової бази, оскільки документ із виконавчими наслідками може істотно впливати на майнову сферу боржника.

Ще одна принципова ознака — спрощений порядок вчинення у порівнянні із судовою формою захисту права. Спрощеність полягає в тому, що нотаріальне провадження не передбачає повномасштабного змагального процесу, дослідження взаємовиключних позицій сторін і встановлення спірних фактів шляхом судового розгляду справ. Натомість нотаріус діє в межах формалізованої процедури перевірки документів, строків, підстав і належності вимоги до категорій безспірного стягнення. Однак ця спрощеність не означає зниження вимог до законності чи обґрунтованості, оскільки саме формальні умови, перевірка документів та критерій безспірності компенсують відсутність судового засідання [101]. У підсумку виконавчий напис виступає інструментом оперативного захисту прав, але його правова стійкість залежить від того, наскільки коректно нотаріус дотримався процесуальних норм, сформував належну доказову базу і забезпечив баланс інтересів сторін у межах нотаріального провадження.

Таким чином, на основі проведеного дослідження представлено авторський підхід щодо методології вчинення виконавчих написів нотаріусами; відзначено можливість системного підходу бути методологічною основою функціонування типів нотаріальних систем в світі; зазначено, що подальше формулювання поняття «виконавчого напису» як категорії права на основі теорії нотаріального процесу передбачає виокремлення його фундаментальних ознак та вирішення основної проблематики нотаріального провадження.

Висновки до розділу 1

1. Установлено, що проблематика генези та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях обумовлена значенням інституту нотаріату для правового регулювання економічних відносин, забезпеченням

правоохоронної функції держави щодо ефективності охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян і організацій.

2. На підставі системного аналізу сформульовано авторський підхід до виокремлення основних етапів становлення та функціонування нотаріату в Україні в контексті еволюції національної правової системи. Зокрема, обґрунтовано доцільність розмежування етапу генези нотаріальних функцій у світовій правовій історії, етапу формування витоків інституту нотаріату на українських землях, етапу інституційного відокремлення нотаріальної частини від судової системи у період 1864–1917 років, радянського етапу розвитку нотаріату у 1917–1991 роках, а також сучасного концептуального етапу розвитку українського нотаріату, що характеризується переосмисленням його ролі, функцій і місця в механізмі правового регулювання.

3. Виокремлено періоди еволюції виконавчого напису нотаріуса в контексті національного досвіду правового регулювання стягнення безспірної заборгованості в позасудовому порядку: період перебування України у складі Російської імперії; період перебування України у складі Радянського Союзу; період незалежності України.

4. Констатовано детермінанти витоків та становлення вітчизняного інституту нотаріату на основі теоретичного аналізу розвитку інституту нотаріату та нотаріальної діяльності в світовій та вітчизняній історії права, серед яких відзначено: перехід до ринкової економіки та високий рівень господарчого життя (економічні детермінанти); посилення юридичного регулювання господарчої діяльності, удосконалення нотаріальних органів, наявність потреби в укладанні угод і забезпечення їх правового значення, публічного визнання (правові детермінанти).

5. З'ясовано контекстуальне значення поняття «нотаріат», особливості нотаріальної форми, предмету, сутності, мети та основних завдань, принципів нотаріальної діяльності в Україні на основі проведеного аналізу сучасних наукових досліджень у сфері нотаріального права.

6. Здійснено систематизацію найбільш істотних функцій нотаріату (соціальних, змістовних, доказових, забезпечення, контрольної, надання) у вигляді їх класифікації за змістом на основі аналізу підходів І.С. Апалькової, В.В. Комарова та В.В. Баранкової.

7. Розглянуто види виконавчих написів на основі критеріїв поділу та стадії вчинення виконавчого напису, зокрема: відкриття нотаріального провадження, підготовка до вчинення виконавчого напису, розгляд нотаріальної справи по суті і вчинення виконавчого напису, що дозволило відзначити їх виокремлення на основі загальної теорії нотаріального процесу, так і сучасних науково-правових дослідженнях.

8. Показано на основі аналізу теоретико-практичних досліджень необхідні умови для вчинення виконавчих написів за формальними ознаками, за відсутності будь-якої з них вчинення виконавчого напису є неможливим: входження даної справи до Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів; не пропущення строків, протягом яких може бути вчинений виконавчий напис; подання на обґрунтування стягнення всіх документів, зазначених у Переліку.

9. Представлено авторський підхід щодо методології вчинення виконавчих написів нотаріусами, структурними складовими якої вважаємо методологію історії держави і права України як базисну основу та методолого-теоретичні складові, а саме: теорія історії держави і права, методологічні підходи та принципи, методи вивчення історико-правових явищ. Методологічними підходами розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами можуть бути системний як структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний підхід, синергетичний підхід, дослідницько-методологічний підхід, зокрема історико-матеріалістичний та історико-порівняльний підходи. До методологічних принципів дослідження теоретико-концептуальних підходів розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами

віднесено: принцип діалектики, принцип історизму, принцип об'єктивності, принцип системності і принцип соціального виміру держави і права.

10. Зазначено, що методологічною основою функціонування типів нотаріальних систем, як нотаріальної системи англосаксонських країн, так і нотаріальної системи латинського «писаного» права може бути системний підхід.

11. Розвинуто підхід щодо подальшого формулювання поняття «виконавчого напису» як категорії права на основі теорії нотаріального процесу, що передбачає виокремлення його фундаментальних ознак та розв'язання основної проблематики нотаріального провадження: проблем сутності поняття та його змісту; проблем системи як цілісності елементів та їх взаємозв'язків; проблем процесуальності та мети досягнення.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Конституційні засади розуміння вчинення виконавчих написів нотаріусами

Прийняття у червні 1996 року Конституції України стало визначальною політико-правовою подією, що закріпила засади суверенного розвитку держави та сприяла стабілізації її функціонування як у внутрішньополітичному, так і в зовнішньополітичному вимірах [128, с.7]. Конституція виконала системоутворюючу роль Основного Закону, забезпечивши нормативне підґрунтя для консолідації суспільства, інституціоналізації публічної влади та формування цілісної правової системи, орієнтованої на утвердження принципів демократії, верховенства права і пріоритету прав і свобод людини.

Конституційний принцип верховенства права у сфері нотаріальної правової допомоги доречно розглядати через призму його генези та становлення, тобто через історико-правовий шлях формування змісту цього принципу і його поступового «вбудовування» в українську правову систему. Такий підхід показує, що верховенство права для нотаріату не є суто декларативною конституційною формулою, а виступає методологічною та практичною основою, яка визначає стандарти законності, обґрунтованості нотаріальних актів, орієнтацію на захист прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин, а також вимоги до доказової бази та процесуальних процедур. У межах нотаріальної діяльності цей принцип проявляється в тому, що нотаріус має діяти відповідно до права, забезпечувати правову визначеність і недопущення свавілля, а його дії повинні бути передбачуваними й такими, що можуть витримати перевірку з боку суду у випадку спору щодо нотаріального акта. Саме тому дослідження генези принципу дозволяє зрозуміти, як змінилося уявлення про роль нотаріату: від інструмента державної охорони певних

соціально-економічних моделей до сучасного механізму, покликаного гарантувати права людини, підтримувати справедливе судочинство через якісне документування, а також формувати належну доказову базу для цивільних справ.

Перша складова, пов'язана із періодами генези та становлення, які відображають основні етапи еволюції підходів до верховенства права й нотаріальної діяльності.

Першим окреслено радянський період, у межах якого, як зазначено, конституційний принцип верховенства права був неможливим і вторинним щодо держави, що пояснюється відсутністю концепції правової держави як такої [32]. Це означало, що право розглядалося передусім як інструмент реалізації державної політики, а не як автономний гарант прав людини та справедливих процедур. У таких умовах нотаріальна правова допомога мала іншу логіку, орієнтовану на державні інтереси та контроль, а не на баланс інтересів сторін і забезпечення процесуальних гарантій. Другим елементом цього блоку є період правового регулювання нотаріальної діяльності в Радянській Україні, де нотаріат виконував функції державного органу, який сприяв охороні соціалістичної власності, прав та законних інтересів громадян. У цьому проявляється подвійність: з одного боку, нотаріат здійснював охоронну функцію щодо прав учасників цивільного обороту, з іншого — залишався інструментом державної системи, де пріоритети визначалися загальною ідеологією та державною доцільністю. Третім етапом визначено період законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні, коли розвиток нотаріату відбувається вже в іншій конституційній рамці, а регулювання здійснюється значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, що розвиваються відповідно до ринкових відносин, євроінтеграційних процесів та інформатизації суспільства. Тут верховенство права набуває змістовної ролі як орієнтир для модернізації нотаріату, для посилення процедурних стандартів, для цифровізації та для забезпечення того,

щоб нотаріальна правова допомога відповідала вимогам правової визначеності та доступності захисту прав.

Друга складова — характеристика періодів — конкретизує, як саме змінювалися ключові риси правового середовища та нотаріальної системи в різні етапи. Наголос на неможливості верховенства права в радянській моделі підкреслює пріоритет держави над правом і вторинність правових гарантій щодо інтересів публічної влади. Це пояснює, чому нотаріальні інструменти в той час не могли бути повністю орієнтовані на індивідуальні права в сучасному розумінні, а також чому поняття справедливих процедур, доказової бази та незалежної оцінки доказів судом не мало того значення, яке має нині. Характеристика радянського українського нотаріату як державного органу, що сприяв охороні соціалістичної власності та прав громадян, водночас показує, що нотаріальна функція охорони прав існувала, але була вбудована в державну систему пріоритетів. У незалежній Україні ключовими чинниками стають ринкові відносини, євроінтеграція та інформатизація, що веде до зростання регуляторної складності, появи численних підзаконних актів і поступового зміщення фокусу до стандартів правової держави, де верховенство права означає передбачуваність регулювання, законність процедур, захист прав сторін і можливість ефективного оскарження нотаріальних дій у суді.

Третя складова — дослідження українських вчених — демонструє, що аналіз генези принципу верховенства права та становлення нотаріальної системи має наукове підґрунтя й відображений у працях вітчизняних дослідників. У даному контексті заслуговують на увагу напрацювання Єрмолаєва В.М. з його працями з історії держави і права України, що дозволяють розглядати етапи розвитку правової системи як контекст для формування сучасних принципів правового регулювання нотаріату. Також можна згадати Долинську М.С., яка досліджує становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні, що є важливим для розуміння того, як поступово трансформувалися нормативні підходи до нотаріальної правової допомоги, які інституційні зміни відбулися після

здобуття незалежності та як зростала роль процесуальних стандартів у нотаріальному провадженні [32]. Відтак, сучасне розуміння верховенства права в нотаріальній сфері формується на перетині історичного досвіду, еволюції законодавства та потреб практики, де нотаріат має забезпечувати захист прав і законних інтересів, формувати належні документи з високою доказовою силою і сприяти стабільності цивільного обороту, водночас залишаючись у межах конституційних вимог і забезпечуючи можливість судового контролю та справедливого судочинства у разі спорів.

Особливості етапів періоду законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні, доречно розглядати на основі конституційних засад за М.С. Долинською [28]. Вони відображають логіку переходу від первинного інституційного оформлення нотаріату до більш зрілої фази його нормативної модернізації. Центральною ідеєю такого бачення є те, що саме Конституція України 1996 року стала системоутворюючим орієнтиром для подальшого розвитку нотаріального законодавства, оскільки закріпила базові засади правового порядку, визначила пріоритет прав і свобод людини та створила рамку верховенства права, в якій нотаріальна правова допомога мала діяти як інструмент правової визначеності та захисту законних інтересів учасників цивільних правовідносин. У цьому контексті нотаріат поступово починає сприйматися не як допоміжний бюрократичний механізм, а як елемент системи юридичних гарантій, що впливає на стабільність цивільного обороту, формування письмових доказів і належну доказову базу в цивільних справах, а також на якість подальшого судового розгляду справ у випадках, коли нотаріальні акти або правочини стають предметом спору між сторонами.

Перший етап можна вважати етапом становлення законодавчого регулювання нотаріальної діяльності, який охоплює період 1991–2007 років. Його характеристика прямо пов'язана з конституційною рамкою: регулювання ґрунтується на Конституції України 1996 року, яка має найвищу юридичну силу та пряму дію і застосовується на всій території України. Це означає, що саме конституційні положення задають базові стандарти законності, правової

визначеності, рівності учасників правовідносин та гарантій захисту прав, які повинні бути відтворені у спеціальному законодавстві про нотаріат і в підзаконних процедурах вчинення нотаріальних дій. Водночас у межах цього етапу акцент робиться на тому, що Конституція прямо не закріплює основи правового статусу органів нотаріату, і така обставина об'єктивно впливає на характер нормативного розвитку: ключові параметри статусу нотаріуса, межі компетенції, перелік нотаріальних дій, вимоги до процедури й до документів формуються через спеціальні закони та підзаконні акти [53]. Саме на етапі становлення відбувається інтенсивне «налаштування» правового механізму нотаріату, коли законодавець і правозастосовна практика поступово шукають оптимальне співвідношення між швидкістю нотаріального провадження, суворістю процесуальних вимог, надійністю документів як доказів і необхідністю забезпечити баланс інтересів сторін без підміни судового розгляду справ нотаріальними процедурами.

Другий етап можна окреслити як етап розвитку законодавчого регулювання нотаріальної діяльності, що триває від 2008 року до теперішнього часу. Його ключова характеристика полягає в тому, що на основі дотримання Конституції України відбувається уточнення та розвиток різних аспектів нотаріальної професійної діяльності відповідно до потреб ринкової економіки та євроінтеграції. Це означає, що законодавче поле стає більш диференційованим і функціонально орієнтованим: удосконалюються процедури вчинення нотаріальних дій, уточнюються вимоги до доказової бази та до перевірки документів, розвиваються механізми контролю якості нотаріальної діяльності, а також посилюється орієнтація на стандарти правової визначеності, прозорості й захисту прав учасників цивільних справ. У цій фазі нотаріат дедалі більше виконує роль превентивного юридичного фільтра, який зменшує конфліктність цивільного обороту, підвищує якість документального оформлення прав і зобов'язань та формує такі письмові докази, що здатні забезпечити більш передбачуваний і обґрунтований судовий процес у разі виникнення спору. Саме тому розвиток законодавчого регулювання з 2008 року

можна описати як етап адаптації нотаріату до нових соціально-економічних умов і до вимог європейського правового простору, де нотаріальна правова допомога оцінюється за критеріями ефективності, законності, професійної відповідальності та здатності забезпечувати реальний захист прав і законних інтересів сторін у межах процедур, які не підміняють суд, але суттєво впливають на якість доказової бази та правову визначеність у цивільних правовідносинах.

За підходом К. М. Чижмарь, завершальною складовою конституційно-правового статусу нотаріату виступає механізм відповідальності нотаріуса, який є невід'ємною та істотною характеристикою нотаріальної діяльності в умовах загальної тенденції посилення корпоративної й соціальної відповідальності представників цієї професії. Юридична відповідальність як особлива форма державного примусу займає специфічне місце в системі охоронних заходів і відрізняється від інших їх різновидів за низкою критеріїв, зокрема за метою застосування, характером виникнення, функціональним призначенням, наслідками, зв'язком із санкцією правової норми, процедурою та моментом реалізації, а також обов'язковою наявністю вини суб'єкта. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що найбільш поширеними підставами для реагування судів і правоохоронних органів щодо нотаріусів є формальний підхід до встановлення особи та перевірки дієздатності громадян, порушення прав неповнолітніх під час посвідчення правочинів з нерухомістю, вчинення нотаріальних дій за відсутності сторін, а також ігнорування прав та законних інтересів третіх осіб. У такому контексті нотаріус несе не лише юридичну відповідальність перед державою за неналежне здійснення публічних повноважень, але й моральну відповідальність перед суспільством і конкретними особами. Водночас за подібної конструкції виникає ризик штучного розмежування юридичної та моральної відповідальності не за характером вчиненого діяння, а за суб'єктивним складом відповідних правовідносин, що є методологічно хибним [122]. Специфіка моральної відповідальності полягає у вираженні автономної позиції особи, її вільного й

усвідомленого розуміння категорій добра і зла, обов'язку та совісті у власних діях і взаєминах, у зв'язку з чим вирішальне значення має саме юридичний або, навпаки, позаправовий характер конкретного діяння, а не лише коло осіб, яких воно стосується.

К.С. Гарбуз на основі застосування аксіологічного підходу було виокремлено два періоди розвитку правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав в незалежній Україні: перший період (1991-1996 роки), протягом якого правове регулювання здійснювалося відповідно до положень Конституції України 1978 року, та другий період (1996 - по теперішній час), де правове регулювання відбувалося згідно положень Конституції України 1996 року. В дослідженні К.С. Гарбуз відзначено часткове застосовування конституційних принципів в дані періоди: у перший період задіяність принципу пріоритету державної (соціалістичної) форми власності та принципу обмеження суб'єктного та об'єктного складу індивідуальної трудової діяльності ; в другий період реалізація принципу рівності за відношенням до суб'єктів права власності та принципу свободи, насамперед, за відношенням до підприємницької діяльності [16].

У дослідженні М. С. Долинської звертається увага на наявність внутрішньої колізії між конституційними гарантіями свободи праці та спеціальним правовим статусом нотаріуса. Так, виходячи зі змісту статті 43 Конституції України, кожній особі гарантується право вільно обирати місце, вид і характер праці, а також право припинити трудову діяльність за власним волевиявленням, що виключає можливість примусового утримання особи у певному професійному статусі. Водночас частина четверта статті 3 Закону України «Про нотаріат» встановлює жорсткі вимоги несумісності нотаріальної діяльності з підприємницькою, адвокатською діяльністю, державною службою та іншими видами професійної зайнятості, фактично обмежуючи можливість нотаріуса вільно реалізовувати право на працю поза межами нотаріату. З урахуванням положень закону особа зберігає статус нотаріуса доти, доки її свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю не анульовано і вона

не виключена з Державного реєстру нотаріусів, що істотно звужує автономію нотаріуса у розпорядженні власними професійними правами. Особливу увагу авторка приділяє тому, що виключення зі статті 12 Закону України «Про нотаріат» підстави для анулювання свідоцтва за заявою самого нотаріуса призвело до ситуації, за якої нотаріус позбавлений можливості самостійно ініціювати припинення свого професійного статусу, а новим суб'єктом подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату щодо анулювання свідоцтва визначено Нотаріальну палату України. При цьому повноваження цього суб'єкта є вкрай обмеженими, оскільки відповідне подання може бути внесене виключно у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, тоді як реалізація інших підстав для анулювання свідоцтва покладена на головні територіальні управління юстиції в областях та місті Києві [32, с.346–347]. Разом із тим стаття 30 Закону України «Про нотаріат» передбачає можливість припинення нотаріальної діяльності за заявою нотаріуса, що, на думку дослідниці, потребує подальшого нормативного уточнення, зокрема шляхом доповнення цієї статті окремою підставою у вигляді досягнення нотаріусом 70-річного віку, якщо інше прямо не встановлено законом, з метою забезпечення балансу між публічними інтересами та конституційними трудовими правами особи.

Нотаріальна палата України (НПУ) була створена у 2013 році (29.03.2013р.). Державної реєстрації вона набула у тому ж році (19.04.2013р.). НПУ є недержавною та неприбутковою організацією, до її складу входять усі нотаріуси, які працюють як у державних нотаріальних архівах, так і державних та приватних нотаріальних конторах. Спрямованістю її діяльності є виконання нотаріусами професійних обов'язків; підвищення професійних стандартів; надання методичної допомоги; захист прав; формування позитивного іміджу вітчизняного нотаріату; зростання ролі та місця в правовій системі держави; впровадження та задіяність основоположних принципів системи нотаріату латинського типу; представництво інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і

організаціях; захист інтересів фізичних і юридичних осіб при заподіянні їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріусів.

До органів Нотаріальної палати України відносять:

- З'їзд нотаріусів України;
- Раду нотаріусів України;
- Президента нотаріальної палати України;
- Першого віце-президента нотаріальної палати України;
- Віце-президента нотаріальної палати України;
- Ревізійну комісію нотаріальної палати України;
- Комісію з професійної етики нотаріальної палати України.

В Україні на сучасному етапі утвердився конституційний принцип верховенства права, становлення якого стало результатом тривалого історичного розвитку держави і права. У радянський період сама можливість такого підходу була концептуально виключена, оскільки в межах марксистсько-ленінської доктрини право розглядалося виключно як похідне від держави явище та тлумачилося як «піднесена до закону воля економічно і політично панівного класу», зміст якої визначався матеріальними умовами його існування. За цією логікою право виникало разом із класовим поділом суспільства, а державна влада використовувалася для нормативного закріплення волі того класу, який нею володів [36, с.11]. Такий класовий підхід нівелював власне юридичну природу права, підпорядковував його державі як вторинний інструмент примусу та фактично унеможлиблював формування правової, соціальної й демократичної держави, що зумовлювало відсутність реальних гарантій прав і свобод людини.

Після проголошення незалежності України розпочався якісно новий етап розвитку як нотаріальної діяльності, так і законодавства, що її регулює. Законодавство України про нотаріат сформувалося як сукупність нормативно-правових актів, ухвалених уповноваженими органами державної влади, які визначають засади організації та компетенції нотаріальних органів, процесуальний порядок учинення нотаріальних дій, а також інших юридично

значущих дій, спрямованих на надання правам, фактам і документам офіційної вірогідності. Водночас значна частина регулювання нотаріальної діяльності й надалі здійснюється на підзаконному рівні, що створює об'єктивні передумови для подальшого реформування нотаріату. Для радянського етапу було характерним перетворення нотаріату на суто державний орган і формування спеціального, але ідеологічно зумовленого законодавства про нього [32, с.368–371]. Натомість на сучасному етапі законодавство про нотаріат поступово набуває системного характеру, розширюється коло джерел нотаріального права, зокрема за рахунок міжнародно-правових актів, відбувається виокремлення норм нотаріального процесу, а також зростає роль актів нотаріату як елементів професійного саморегулювання.

У вітчизняній юридичній доктрині сьогодні утверджується розуміння системи конституційного права України як складної багаторівневої цілісності, що поєднує природне і позитивне, загальне й особливе, матеріальне і процесуальне, типове та колізійне, а також національне й міжнародне, зокрема європейське, конституційне право, сформоване історично та зумовлене об'єктивними чинниками суспільного розвитку. Водночас система конституційного права розглядається як сукупність інститутів і норм, що регулюють найважливіші політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші суспільні відносини й виступають системоутворювальною основою всієї національної правової системи [119, с.91]. У цьому контексті Конституцією України гарантовано право кожного на отримання правової допомоги, у тому числі нотаріально-правової, реалізація якого забезпечується через функціонування системи органів і посадових осіб, наділених повноваженнями вчиняти нотаріальні дії [32, с.22]. Нотаріат і нотаріальна діяльність у такому розумінні співвідносяться як правовий інститут і як сукупність правовідносин, що виникають як у процесі організації нотаріату, так і безпосередньо під час здійснення нотаріальних дій у межах нотаріального процесу.

В дослідженні К.С. Гарбуз констатовано завдання правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав, до яких віднесено наступні:

- завдання включення нотаріату до числа суб'єктів, які здійснюють не тільки захист, але й охорону, і гарантування реалізації конституційних прав;
- завдання дотримання конституційних принципів, що мають відношення до діяльності нотаріату;
- завдання уточнення принципів діяльності нотаріату в Україні;
- завдання забезпечення населення нотаріальними послугами з урахуванням територіальної ознаки;
- завдання подальшого удосконалення державного контролю за діяльністю нотаріату у частині захисту конституційних прав [16].

Стаття 3 Конституції України закріплює людиноцентричну модель конституційного ладу, проголошуючи людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, що визначає аксіологічний вектор функціонування всієї системи публічної влади. Як демократична, соціальна та правова держава Україна бере на себе комплексні зобов'язання щодо створення належних умов для гідного життя своїх громадян, що реалізується через здійснення відповідних державних функцій, спрямованих на формування стабільного, безпечного й передбачуваного соціального середовища для розвитку суспільства в цілому та особистості зокрема. Одним із ключових завдань держави в цьому контексті є охорона прав і законних інтересів людини та громадянина, що знаходить своє практичне втілення через реалізацію правоохоронної функції. Водночас у національному законодавстві відсутнє нормативне визначення правоохоронної функції держави, що зумовлює її доктринальне осмислення та виявлення через аналіз діяльності органів публічної влади, наділених відповідними владними повноваженнями у сфері забезпечення законності, правопорядку та захисту прав людини [99, с.77]. Таким чином, Конституція України, як Основний Закон держави, встановлює фундаментальні засади конституційного ладу, має найвищу юридичну силу та виступає нормативним орієнтиром для всієї

системи законодавства, що зумовлює обов'язок відповідності всіх нормативно-правових актів її положенням і визначає пріоритет конституційних цінностей у правозастосовній та правореалізаційній діяльності держави.

В проведеному дисертаційному дослідженні К.С. Гарбуз відзначені характерні риси конституційних основ правового регулювання нотаріату в Україні, до яких віднесено:

- тісний зв'язок правового регулювання з правовим впливом;
- переважання нормативного регулювання над казуальним (індивідуальним);
- функціонально-аксіологічна спрямованість [16].

Діяльність державних та приватних нотаріусів чітко регульована державою та передбачає дотримання ключових принципів:

- принцип чіткого дотримання алгоритмів вчинення нотаріальних дій, встановлених державою;
- принцип заборони використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб тощо [1, с.31]. Конституція України (ст. 59) гарантує кожному громадянину право на отримання кваліфікованої правової допомоги.

- принцип неупередженості;
- принцип незалежності;
- принцип дотримання Конституції та законів України, міжнародних актів, правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування, ухвалених у межах їхньої компетенції;
- принцип збереження нотаріальної таємниці;

Конституційні засади права кожного на отримання правової, зокрема нотаріально-правової, допомоги можна розглядати як узагальнення науково-прикладних досліджень українських учених, які розкривають зміст цього права через верховенство права, конституційну природу держави та роль нотаріату як механізму практичної реалізації гарантій. При цьому, варто мати на увазі, що

право на правову допомогу не існує відокремлено від конституційного ладу, адже воно забезпечується комплексом норм і принципів, у межах яких держава визначає стандарти правомірної діяльності, формує правила доступу громадян до кваліфікованої допомоги, а також створює процесуальні умови для захисту прав і законних інтересів. У цьому контексті нотаріально-правова допомога постає як особлива форма юридичної підтримки, яка забезпечує правову визначеність у цивільних правовідносинах, сприяє формуванню належної доказової бази та зменшує ризики спору, а в разі його виникнення — впливає на якість судового розгляду справ, оскільки нотаріальні документи часто виступають важливими доказами, що оцінюються судом у межах справедливого судочинства.

Заслуговує на увагу позиція В.М. Єрмолаєва, який акцентує на тому, що в Україні діє конституційний принцип верховенства права, і саме він визначає загальний стандарт функціонування правової системи та діяльності правозастосовних інституцій [36]. Для нотаріату це означає обов'язковість дотримання закону, передбачуваність процедур, орієнтацію на захист прав особи та недопущення свавілля, оскільки нотаріальна правова допомога має здійснюватися в межах правового порядку, який підпорядковує державні й професійні інституції вимогам Конституції. Натомість, К.І. Ніжмар розглядає систему конституційного права України як історично сформовану й об'єктивно зумовлену сукупність елементів, що охоплюють природне і позитивне право, загальне та особливе, матеріальне та процесуальне, типове та колізійне, національне й міжнародне, зокрема європейське, конституційне право. Така характеристика важлива для розуміння нотаріально-правової допомоги, оскільки вона показує, що конституційні гарантії мають багаторівневий характер: вони включають не лише декларації про права, а й процесуальні механізми їх реалізації, інструменти узгодження колізій, взаємодію з міжнародними стандартами та вимогу до всієї нормативної системи забезпечувати реальну дієвість прав людини.

Окрему увагу варто присвятити позиції М.С. Долинської, яка підкреслює, що право кожного на отримання правової допомоги, у тому числі нотаріально-правової, є основоположним і гарантується Конституцією України. Ця позиція фіксує, що нотаріат виступає не другорядним сервісом, а інституційною формою реалізації конституційного права, яка забезпечує доступ до юридично значущих дій, посвідчення правочинів і фактів, оформлення документів та захист законних інтересів у межах процедур, що мають відповідати принципам законності й обґрунтованості. Конституція України є основним законом держави, має найвищу юридичну силу, а прийняті в державі нормативно-правові акти повинні відповідати її положенням. Для нотаріальної сфери це означає, що будь-які правила нотаріального провадження, внутрішні стандарти професійної діяльності чи підзаконні акти мають бути конституційно узгодженими, а отже, забезпечувати реалізацію прав людини, передбачуваність та справедливість процедур, особливо коли результат нотаріальної дії може впливати на права сторін у цивільних справах.

І.С. Апалькова фокусується на тому, що діяльність державних та приватних нотаріусів чітко регульована державою і передбачає дотримання ключових принципів, зокрема неупередженості, незалежності та додержання Конституції і законів України [1]. Такий акцент важливий, оскільки конституційне право на правову допомогу потребує гарантій якості й добросовісності: нотаріус, виконуючи функції правової допомоги, має діяти так, щоб забезпечити рівність сторін, належну перевірку документів і правомірність нотаріального акта, не стаючи на бік будь-кого з учасників. Завершує огляд підхід В.В. Комарова та В.В. Баранкової, які підкреслюють, що Конституція України гарантує кожному громадянину право на отримання кваліфікованої правової допомоги, а нотаріат поряд з іншими інститутами забезпечує реалізацію цього конституційного права. У такому баченні нотаріально-правова допомога є частиною ширшого механізму гарантій, де держава через інституції права створює умови для захисту прав і законних інтересів, формування належної доказової бази та забезпечення правової

визначеності в цивільних правовідносинах, що в подальшому зменшує конфліктність і сприяє більш обґрунтованому судовому розгляду справ у разі виникнення спору між сторонами.

Нотаріат, поряд з іншими правовими інститутами, відіграє важливу роль у забезпеченні реалізації конституційного права громадян на правову допомогу. Водночас, предмет його діяльності обмежується сферою безспірної цивільної юрисдикції, що зумовлює специфіку нотаріальної форми захисту прав та інтересів. Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат в Україні визначається як система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок засвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [51, с.41]. Таке законодавче визначення відображає публічно-правову природу нотаріальної діяльності та її превентивний характер, оскільки нотаріат не вирішує спори про право, а спрямований на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів, що, у свою чергу, сприяє стабільності цивільного обороту та запобіганню виникненню правових конфліктів.

Держава забезпечує можливість їх реалізації через надання гарантій, зокрема ст. 59 Конституції України гарантує право кожного на професійну правничу допомогу [53]. Стаття 3 Конституції України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Україна як демократична, соціальна та правова держава бере на себе зобов'язання щодо створення належних умов життя її громадян через виконання відповідних функцій, реалізація яких формує комфортне середовище для розвитку суспільства загалом і людини зокрема. Одним із ключових завдань держави є охорона прав та інтересів її громадян, що забезпечується через реалізацію нею правоохоронної функції. Нормативного закріплення правоохоронної функції держави в національному законодавстві не існує, а її реалізація відбувається через діяльність органів влади, які наділені відповідними повноваженнями. Конституція України є основним законом

держави, який установлює засади конституційного ладу, має найвищу юридичну силу, а прийняті в державі нормативно-правові акти повинні відповідати її положенням [99, с.77].

Діяльність як державних, так і приватних нотаріусів перебуває під жорстким нормативним регулюванням з боку держави та здійснюється з обов'язковим дотриманням низки базових принципів, що визначають публічно-правову природу нотаріальної діяльності. До таких принципів належать, зокрема, неупередженість і незалежність нотаріуса при вчиненні нотаріальних дій, безумовне дотримання Конституції України, законів України, міжнародних договорів, а також правових актів органів державної влади й органів місцевого самоврядування, прийнятих у межах їхньої компетенції. Важливе місце посідає принцип збереження нотаріальної таємниці, що гарантує захист приватної сфери учасників цивільного обороту, а також вимога суворого дотримання встановлених державою процедур і алгоритмів учинення нотаріальних дій [1, с.31]. Невід'ємним елементом правового статусу нотаріуса є й заборона використовувати надані йому повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянок чи пропозицій такої вигоди як для себе, так і для інших осіб, що спрямовано на забезпечення довіри суспільства до нотаріату як інституту публічної безспірної юрисдикції.

Конституційними засадами щодо здійснення нотаріальної діяльності та, зокрема вчинення виконавчих написів нотаріусами, стали наступні статті Конституції України: Стаття 92 Конституції України зазначає, що виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація й діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів та установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації й діяльності адвокатури [53]; Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються організація і діяльність нотаріату. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про нотаріат», правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України. Правовий порядок в Україні

за ч. 1 ст. 19 Конституції України ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, зокрема і нотаріус, який діє тільки на підставі, у межах повноважень і способом, які визначені Конституцією України, законами й іншими законодавчими актами України [49].

Конституційні засади правового регулювання нотаріальної діяльності, задають фундаментальні рамки для розуміння як організації нотаріату, так і процедури вчинення виконавчих написів нотаріусами. У цій логіці, нотаріальна діяльність не може розглядатися як автономна професійна практика, відірвана від конституційного ладу, оскільки вона прямо включена до сфери публічного правопорядку і підпорядкована принципам верховенства права, законності та ієрархії нормативних актів. Саме конституційні положення визначають, яким чином держава встановлює правові рамки для нотаріату, які межі компетенції нотаріуса допустимі, як забезпечується передбачуваність процедур і яким має бути стандарт правомірності нотаріального акту, що здатний впливати на права та обов'язки сторін у цивільних правовідносинах. У прикладному вимірі це важливо для виконавчих написів, адже вони поєднують нотаріальну форму з виконавчим потенціалом, а отже потребують особливо чіткої конституційної узгодженості, щоб їх застосування не підміняло суд, не руйнувало баланс інтересів сторін і не створювало ризиків для справедливого судочинства у випадку подальшого спору.

Перший конституційний орієнтир, в даному контексті, пов'язаний зі статтею 92 Конституції України, де наголошується, що виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, діяльність та організація прокуратури, а також нотаріату. Ця теза має ключове значення для розуміння нотаріальної діяльності, оскільки встановлює пріоритет закону як основного джерела регулювання нотаріату і водночас обмежує можливість довільного або надмірного «підзаконного» конструювання процедур, які впливають на права людини. Для вчинення виконавчих написів це означає, що базові умови, межі компетенції, вимоги до

документів та процесуальні правила мають впливати з закону, а не формуватися лише через підзаконні нормативно-правові акти або адміністративні практики. Саме так забезпечується передбачуваність регулювання, стабільність правового статусу нотаріуса та можливість перевірки нотаріального акта з позицій законності, коли виникає необхідність судового розгляду справ чи оскарження.

Другим важливим моментом є те, що ст. 19 Конституції України встановлює засадничий принцип правового порядку: ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У контексті нотаріальної діяльності цей принцип має подвійний зміст. З одного боку, він обмежує державу і її інституції, вимагаючи, щоб будь-які вимоги до громадян, процедурні обов'язки, документи або дії були прямо передбачені законом і не встановлювалися довільно. З іншого боку, він дисциплінує сам нотаріат, оскільки нотаріус як суб'єкт, який реалізує юридично значущі повноваження, також не може виходити за межі визначених законом процедур і підстав. Для виконавчого напису це особливо суттєво, тому що наслідком нотаріальної дії може стати примусове стягнення, а отже будь-яке розширення повноважень чи спрощення вимог поза законом створює ризик порушення прав боржника, спотворення доказової бази і виникнення підстав для подальшого судового спору, де сторони в межах судового процесу оскаржуватимуть правомірність нотаріальної процедури.

Третій конституційний орієнтир пов'язаний зі статтею 8 Конституції України, яка закріплює найвищу юридичну силу Конституції та вимогу відповідності їй законів і інших нормативно-правових актів. Цей припис формує принцип ієрархії правових норм і прямо впливає на нотаріальне регулювання, оскільки будь-які правила вчинення нотаріальних дій, підзаконні інструкції чи адміністративні процедури мають бути не лише формально чинними, а й конституційно узгодженими. У сфері виконавчих написів така ієрархія набуває особливої ваги, адже регулювання повинно забезпечувати баланс між оперативністю позасудового механізму та конституційними

гарантіями прав особи, включно з правом на захист, принципом законності та недопущенням свавільного втручання в майнові права. Саме відповідність Конституції виступає критерієм, який дозволяє оцінити, чи не перетворюється виконавчий напис із нотаріального інструмента підтвердження безспірної вимоги на сурогат судового рішення, що обходить судовий розгляд справ і підриває засади справедливого судочинства.

Таким чином, конституційні засади вчинення виконавчих написів нотаріусами формуються через три взаємопов'язані принципи: законодавчу визначеність організації нотаріату, загальний принцип правового порядку й неприпустимості примусу поза законом, а також верховенство Конституції як найвищого нормативного орієнтира. У сукупності ці засади задають вимоги до того, щоб нотаріальна діяльність була процедурно впорядкованою, юридично обґрунтованою, передбачуваною для сторін та такою, що формує належну доказову базу, здатну витримати перевірку в суді у разі спору, забезпечуючи баланс інтересів учасників цивільних правовідносин і підтримуючи правопорядок.

Елементом правового статусу нотаріату виступає його конституційно-правовий статус, який за своєю природою є складною багатоелементною категорією та охоплює, зокрема, конституційний статус, визначений безпосередньо нормами Основного Закону України. Водночас слід підкреслити, що правовий статус інституту нотаріату формується не виключно конституційними приписами, а й нормами інших джерел конституційного права, які в сукупності забезпечують належне нормативне закріплення його місця та ролі в правовій системі держави. Категорія «конституційно-правовий статус нотаріату» виконує узагальнюючу та систематизуючу функцію, оскільки дозволяє інтегрувати норми права, практику їх реалізації та доктринальні підходи до осмислення правової природи цього інституту [128, с.109]. Саме через таку комплексну модель стає можливим цілісне розуміння нотаріату як суб'єкта публічно-правових відносин, діяльність якого спрямована на забезпечення конституційно гарантованих прав і законних інтересів особи.

Виокремлення Конституційних засад для здійснення нотаріальної діяльності, представлено в ряді науково-правових досліджень. Більшістю з них нотаріат в Україні розглядається як інститут, діяльність якого має бути жорстко вписана у рамки Основного Закону та вибудована на принципах верховенства права, законності й ієрархії нормативно-правових актів. Таке трактування підкреслює, що нотаріальна правова допомога не є суто технічною або сервісною функцією, оскільки вона безпосередньо впливає на реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин, на формування письмових доказів, на стабільність цивільного обороту та на якість правового захисту загалом. У разі вчинення виконавчих написів ці конституційні засади набувають особливої ваги, адже мова йде про інструмент, який може спричинити примусове стягнення, і тому його законність, обґрунтованість та процедурна коректність повинні відповідати конституційним вимогам так само, як і будь-які дії державних органів. З позицій науково-прикладного аналізу конституційні засади забезпечують узгодженість нотаріального провадження з правовим порядком, запобігають довільному розширенню компетенції нотаріуса та формують умови, за яких нотаріальні акти можуть витримувати судову перевірку, коли у цивільних справах сторони оскаржують дії нотаріуса, посиляючись на порушення процесуальних норм чи неналежну доказову базу.

При цьому, дослідники окреслюють різні аспекти конституційного підґрунтя нотаріату. Н.А. Савицька у контексті нормативно-правових засад здійснення нотаріально-правоохоронної функції держави акцентує, що Конституція України є основним законом держави, який встановлює засади конституційного ладу та має найвищу юридичну силу [99]. Цей підхід підкреслює базовий принцип ієрархії: усі правила нотаріального провадження, вимоги до документів, стандарти вчинення нотаріальних дій мають бути не лише формально визначені, а й узгоджені з Основним Законом, який задає загальну рамку правової держави та гарантій прав особи. У прикладному вимірі це означає, що нотаріальна діяльність повинна забезпечувати правову визначеність і передбачуваність для сторін, а також функціонувати таким

чином, щоб у разі спору суд, оцінюючи докази і законність процедури, міг встановити відповідність нотаріального акта вимогам Конституції та законів.

І.С. Апалькова, аналізуючи нотаріат в Україні в площині становлення та запровадження цифрових технологій, формулює тезу про те, що діяльність державних та приватних нотаріусів чітко регульована державою і передбачає дотримання Конституції та законів України [1]. Тут важливо те, що конституційні засади розглядаються як обов'язковий «стандарт легітимності» не лише для традиційних процедур, а й для процесів цифровізації, які змінюють технічні способи реалізації нотаріальних дій, але не можуть змінювати їх правову природу та межі компетенції. Така позиція фактично закріплює вимогу, що будь-які цифрові інновації у нотаріальній сфері мають бути підпорядковані конституційним гарантіям, зокрема вимогам законності, захисту прав і недопущення свавілля, а також забезпечувати належні процесуальні механізми перевірки, фіксації та збереження документів як доказів для цивільних справ.

Я.Л. Коломієць у дослідженні, присвяченому визначенню безспірності під час вчинення виконавчих написів, підкреслює, що правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, закони та інші законодавчі акти України [49]. У цьому підході показово, що конституційний фундамент прямо пов'язується з практичною проблемою безспірності, тобто з ключовим критерієм, який відмежовує нотаріальний порядок від судового процесу. Коли нотаріус вчиняє виконавчий напис, він не здійснює судового розгляду справ і не вирішує спір про право, а тому повинен діяти в межах визначеної законом процедури, забезпечуючи законність і обґрунтованість нотаріального акта та дотримуючись вимог до документів, які формують доказову базу для підтвердження вимоги. Саме тому наголос на Конституції як основі нотаріату у цьому випадку означає, що позасудове стягнення має здійснюватися тільки за правилами, які є передбачуваними, конституційно сумісними та здатними забезпечити баланс інтересів сторін, включно з можливістю судового контролю.

Ю.С. Шемшученко, досліджуючи конституційний процес у незалежній Україні, звертає увагу на те, що елементом правового статусу нотаріату є його конституційно-правовий статус, тобто статус, визначений нормами Основного Закону [128]. Така теза важлива тим, що переносить акцент із суто законодавчого регулювання на ширший рівень конституційної легітимації інституту нотаріату. Якщо статус нотаріату є конституційно зумовленим, то нотаріальна діяльність розглядається як частина механізму конституційного ладу і реалізації прав людини, а не лише як професійна сфера. У практичному вимірі це означає, що нотаріус, вчиняючи юридично значущі дії, повинен діяти так, щоб забезпечувати правову визначеність, охорону прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин, а також формувати належні документи, які можуть стати доказами у суді, якщо сторони звернуться до судового розгляду справ і вимагатимуть справедливого судочинства, оцінки доказів і ухвалення судового рішення.

Елементи конституційно-правового статусу нотаріату були предметом дослідження й у працях К. М. Чижмарь, директора Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України. У науковому доробку авторки обґрунтовано висновок про те, що складовим елементом правового статусу нотаріату є його конституційно-правовий статус, який має багатоелементний характер і включає, зокрема, конституційний статус, визначений нормами Основного Закону України [2]. Водночас наголошується, що елементи правового статусу інституту нотаріату формуються не лише конституційними приписами, а й нормами інших джерел конституційного права, що зумовлює його комплексний характер. Нотаріат при цьому наділений повноваженнями державно-владного органу у сфері публічного права, які є похідними від суверенних повноважень держави загалом і закріплюються нормами кількох галузей права [122]. Категорія «конституційно-правовий статус нотаріату» виконує узагальнювальну та систематизуючу функцію, оскільки дає змогу сформувати цілісну модель, що охоплює правові норми,

практику їх реалізації та доктринальні положення щодо правової природи і ролі нотаріату як особливого суб'єкта публічно-правових відносин.

Відмітимо, що нотаріус під час діяльності керується законодавством України та вчиняє лише ті дії, які йому відповідають. Однією з найважливіших нотаріальних дій, що гарантує захист майнових прав громадян, є посвідчення договорів відчуження нерухомого майна. Нотаріуси посвідчують правочини, нотаріальне посвідчення яких за законом є обов'язковим або за бажанням сторін. Під час надання таких послуг нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, мають упевнитися, що зміст угоди, яка ними посвідчується, відповідає нормам закону та справжнім намірам сторін.

Нотаріальна форма захисту порушених цивільних прав за своєю природою наділена всіма базовими ознаками юрисдикційної форми, що проявляється у наявності спеціально уповноваженого суб'єкта, компетентного на розгляд і вирішення відповідних правових питань, існуванні спеціального нормативного масиву, який визначає правовий статус такого органу та регламентує порядок його діяльності, чітко окресленій предметній юрисдикції, а також установленій процесуальній формі здійснення відповідних процедур і застосування способів захисту порушених прав. Водночас визначальною специфікою нотаріальної форми, що принципово відмежовує її від інших різновидів юрисдикційного захисту, є обмеженість інструментарію захисту лише одним способом, а саме вчиненням виконавчого напису нотаріуса, що прямо передбачено ст. 18 ЦК України [100, с.45], і відображає превентивний та безспірний характер нотаріальної юрисдикції.

Держава не несе обов'язку прямого фінансування приватної нотаріальної діяльності, однак на неї покладається конституційно зумовлений обов'язок забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини та належного функціонування ключових публічно-правових інститутів, до яких належать суд і нотаріат [3]. Наділення цих інститутів державно-владними повноваженнями об'єктивно вимагає від держави або встановлення механізмів їх бюджетного фінансування, або формування таких правових і організаційних умов, за яких

можливе їх самофінансування без втрати публічної природи, незалежності та здатності реалізовувати покладені на них функції.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку перехідних суспільств, у тому числі України, є загострення проблеми співвідношення політики та права, що виявляється у зростаючій тенденції до політизації правових норм. Паралельно з цим дедалі частіше фіксується неспроможність чинного законодавства адекватно реагувати на складні соціальні процеси та врегульовувати конфлікти, що виникають у взаємодії між особою, соціальними спільнотами та державою. Зазначене свідчить про те, що питання взаємозв'язку політики і права виходить за межі суто конституційно-правової проблематики або адміністративно-правового аналізу й формує самостійний міждисциплінарний напрям наукових пошуків, значущий як для теорії, так і для правозастосовної практики [122, с.110]. Ефективність упровадження методологічних принципів і рекомендацій, пов'язаних із реформуванням Конституції України, безпосередньо залежить від рівня розвитку науки конституційного права, яка протягом останніх двох десятиліть демонструє помітні позитивні тенденції, зокрема розширення кола дослідників і зростання кількості ґрунтовних наукових праць у цій сфері.

Таким чином, проведене дослідження дозволило з'ясувати конституційні засади вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні; визначити етапи законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні на основі конституційних засад; констатувати основні характерні ознаки етапу законодавчого регулювання нотаріальної діяльності протягом як 1991-2007 років, так і протягом 2008 року - до теперішнього часу; розкрити конституційні засади щодо правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами; представити конституційні засади правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні у науково-прикладних дослідженнях.

2.2 Стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні

На сучасному етапі розвитку правової системи України нотаріат розглядається як цілісна система, до складу якої входять, по-перше, нотаріуси як особи, наділені державою повноваженнями на здійснення нотаріальної діяльності, по-друге, органи та посадові особи, на яких покладено обов'язок посвідчувати суб'єктивні права й факти, що мають юридичне значення, а також учиняти інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності відповідно до закону, і, по-третє, інші суб'єкти, які не є державними чи приватними нотаріусами та не спеціалізуються на вчиненні нотаріальних дій, однак залучаються до реалізації правозахисної й правоохоронної функцій нотаріату в межах визначеної законом компетенції [16]. Такий підхід дозволяє розглядати нотаріат не лише як сукупність окремих суб'єктів, а як комплексний інститут публічного права, інтегрований у механізм забезпечення та охорони цивільних прав.

Поняття правового регулювання нотаріальної діяльності в науковій літературі характеризується відсутністю єдиного підходу до його тлумачення, що зумовлює існування різних доктринальних інтерпретацій. З одного боку, воно визначається як система юридичних засобів, способів, форм і методів, закріплених у законодавстві та спрямованих на впорядкування правовідносин у сфері нотаріальної діяльності [118]. З іншого боку, правове регулювання розглядається як цілеспрямований державно-владний вплив на нотаріальні суспільні відносини за допомогою правових інструментів, спрямований на їх упорядкування, стабілізацію, охорону та подальший розвиток [32, с.5-6]. Такий вплив обумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників, серед яких визначальними є рівень економічного розвитку суспільства, стан його соціальної структури, рівень правосвідомості та правової культури населення, ефективність засобів і методів правового регулювання, особливості генези й еволюції законодавства про нотаріальну діяльність в Україні, а також специфіка становлення нотаріату як правового інституту і системи нотаріальних правовідносин, що відображає самобутність національної правової системи та

закономірності подальшого розвитку нотаріального і нотаріального процесуального права.

Дослідження сучасного стану правового регулювання нотаріальної діяльності державою в Україні виявило наступні його особливості:

- впорядкованість та цілеспрямованість впливу держави на суспільні відносини в галузі організації та функціонування нотаріальної діяльності;
- обумовленість впливу держави публічно-правовою природою нотаріату;
- організація нотаріальної діяльності та контролю за її здійсненням;
- спрямованість на забезпечення ефективного функціонування системи нотаріату;
- забезпечення законності, своєчасності, якісного здійснення та удосконалення;
- створення умов для сталого прогресивного розвитку нотаріальної діяльності [20].

Таким чином, правове регулювання нотаріальної діяльності в сучасному стані характеризується комплексністю та орієнтацією на забезпечення стабільного функціонування інституту нотаріату як елемента правової системи держави. У такому баченні нотаріат постає не лише як професійна діяльність з вчинення нотаріальних дій, а як публічно значуща інституція, що забезпечує правову визначеність у цивільних правовідносинах, формує належні письмові докази та запобігає конфліктам через превентивне юридичне оформлення прав і обов'язків сторін. Сучасність регулювання полягає у тому, що воно повинно одночасно враховувати вимоги правового порядку, потреби цивільного обороту, розвиток цифровізації та зростання суспільного запиту на прозорість і якість нотаріальної правової допомоги. Саме тому варто акцентувати увагу не на поодиноких нормах, а на системі взаємопов'язаних ознак, які визначають напрям і логіку регулювання, а також підкреслюють, що правове регулювання має функціонувати як інструмент управління ризиками у сфері цивільних справ, де належна доказова база і законність процедур зменшують кількість

спорів та підвищують передбачуваність судового розгляду справ у разі виникнення конфлікту.

Першою важливою ознакою сучасного правового регулювання зазначено організацію та контроль за функціонуванням нотаріату. Це означає, що держава не обмежується проголошенням загальних правил, а вибудовує механізми інституційного забезпечення нотаріальної діяльності, включно з визначенням порядку доступу до професії, стандартів кваліфікації, процедур дисциплінарної відповідальності, контролю дотримання законодавства та належного ведення нотаріального діловодства. Контроль у цьому контексті не є самоціллю, а виступає гарантією довіри до нотаріального акта як до документа з підвищеною юридичною силою, який може слугувати доказом у цивільних справах і впливати на права та обов'язки сторін. Друга ознака підкреслює обумовленість регуляторного впливу публічно-правовою природою нотаріату, тобто тим, що нотаріус здійснює юридично значущі дії, які мають публічний ефект і пов'язані з державними гарантіями правомірності. Публічно-правова природа пояснює, чому нотаріальне провадження не може будуватися лише як приватна послуга, адже воно пов'язане з охороною прав, із формуванням доказової бази та із забезпеченням правопорядку, а отже потребує чітких процедур, визначених законом, і системи інституційних гарантій.

Третьою ознакою визначено спрямованість правового регулювання на забезпечення ефективного функціонування нотаріату. Ефективність у цьому контексті означає не лише швидкість вчинення нотаріальних дій, а й здатність системи забезпечувати правову визначеність, запобігати порушенням права, мінімізувати процесуальні ризики та забезпечувати стабільність цивільного обороту. Це передбачає оптимальне поєднання формалізованих вимог до документів, стандартів перевірки юридично значущих фактів та процедурних гарантій для сторін, щоб результат нотаріальної дії був законним, обґрунтованим і придатним для використання як доказ. Четверта ознака — цілеспрямованість та впорядкованість впливу — підкреслює системний характер регулювання, коли норми і процедури формуються не випадково, а

підпорядковуюються визначеним цілям державної політики у сфері нотаріату: забезпеченню законності, підвищенню якості, уніфікації практики та адаптації до змін у суспільних відносинах. Впорядкованість проявляється у тому, що регулювання охоплює як матеріальні вимоги (що може бути посвідчено, які правочини підлягають нотаріальному оформленню), так і процесуальні аспекти (як перевіряється воля сторін, які документи формують доказову базу, як фіксуються нотаріальні дії), що забезпечує внутрішню логіку і передбачуваність нотаріального процесу.

Окремо підкреслено результати й цільові орієнтири сучасного правового регулювання, які проявляються у двох ключових напрямках. Перший напрям — забезпечення законності, своєчасності, якісного здійснення та вдосконалення нотаріальної діяльності — означає, що регулювання має не лише встановлювати правила, а й створювати умови для їх реального виконання, підвищувати стандарти професійної поведінки, удосконалювати процедури та забезпечувати належний рівень правової допомоги. Тут законність розуміється як дотримання норм права, своєчасність — як оперативність без втрати якості, а якість — як правильність юридичного оформлення, повнота перевірок та здатність нотаріального документа витримувати перевірку в суді у разі спору. Другий напрям — створення умов для сталого розвитку системи нотаріату — підкреслює, що сучасне регулювання має стратегічний вимір: воно спрямоване на довгострокову спроможність інституту нотаріату адаптуватися до соціально-економічних змін, цифровізації, євроінтеграційних процесів та нових вимог до захисту прав людини. У підсумку можна констатувати, що правове регулювання нотаріальної діяльності сьогодні є багаторівневим механізмом, який через організацію, контроль, публічно-правову природу та цілеспрямованість впливу забезпечує законність і ефективність нотаріату та створює умови для його сталого розвитку як інституту, що підтримує правопорядок, цивільний оборот і належний рівень доказової бази в цивільних справах.

Аналіз ступеня наукової розробленості проблем становлення та розвитку законодавства про правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні дає підстави стверджувати, що системні й концептуально вивірені дослідження цього інституту були здійснені переважно вже в період незалежності Української держави. Саме на цьому етапі українські науковці зосередили увагу на комплексному осмисленні генези нотаріату, його функціонального призначення та ролі в національній правовій системі. Натомість попередні напрацювання з історії нотаріальної діяльності здебільшого були представлені працями російських учених, у яких розвиток нотаріату розглядався крізь призму загальноімперських або радянських підходів без урахування особливостей формування українського права та державності [32, с.372]. Радянська історіографія досліджень законодавства про нотаріальну діяльність, що формувалася переважно російськими радянськими науковцями, характеризувалася ідеологічною заангажованістю, схематизмом викладу та фрагментарністю аналізу, що істотно звужувало можливості об'єктивного наукового осмислення еволюції нотаріату на українських землях.

Сучасний етап розвитку інституту нотаріату органічно пов'язаний із відновленням державної незалежності України та формуванням власної правової системи. Ключовою подією цього періоду стало ухвалення 2 вересня 1993 року Закону України «Про нотаріат», який і сьогодні залишається базовим актом, що визначає організаційні та функціональні засади нотаріальної діяльності. Відповідно до положень цього Закону на нотаріусів було покладено здійснення широкого кола публічно значущих повноважень, спрямованих на забезпечення юридичної визначеності та стабільності цивільного обороту, зокрема посвідчення правочинів різних видів, ужиття заходів щодо охорони спадкового майна, встановлення та зняття заборон на відчуження нерухомого майна, а також вчинення інших нотаріальних дій, прямо передбачених законодавством [1]. Такий нормативний підхід засвідчив перехід до якісно нового етапу правового регулювання нотаріальної діяльності, в межах якого

нотаріат поступово утверджується як важливий елемент механізму позасудового захисту цивільних прав і законних інтересів.

Значення Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року для правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні:

- реалізація правової реформи в суспільному житті країни;
- створення правових підстав для впровадження нотаріальної діяльності латинського типу;
- започаткування правової реформи у сфері нотаріату;
- зміна існуючої організаційної структури нотаріату в країні;
- наближення до світових стандартів латинського нотаріату;
- забезпечення одночасного функціонування державного та приватного нотаріату;
- створення правових підстав для впровадження нових інститутів (зокрема приватної нотаріальної діяльності), який функціонує у багатьох зарубіжних країнах;
- відповідність досвіду зарубіжних країн з латинською школою нотаріату (Німеччина, Франція, Італія тощо) [148];
- посилення ролі нотаріату у суспільному житті незалежної Української держави;
- підняття престижу професії нотаріуса в системі правозастосування [32].

У період із 1993 по 2008 рік до Закону України «Про нотаріат» неодноразово вносилися зміни й доповнення, однак саме 2008 рік став переломним етапом у розвитку національного нотаріату у зв'язку з проведенням так званої «малої» нотаріальної реформи. Її ключовим результатом стало нормативне закріплення принципу рівності повноважень державних і приватних нотаріусів, що знайшло відображення, зокрема, у ст. 34 Закону України «Про нотаріат» у редакції Закону України № 614-VI від 1 жовтня 2008 р., відповідно до якої як державні, так і приватні нотаріуси наділені правом вчиняти всі види нотаріальних дій, а посвідчені ними нотаріальні акти мають однакову юридичну силу. Подальший розвиток цього

підходу був реалізований із 1 червня 2009 р., коли набрали чинності положення щодо оформлення спадкових прав та видачі свідоцтв про право на спадщину приватними нотаріусами, що остаточно усунуло інституційні обмеження між двома організаційними формами нотаріальної діяльності. Водночас посилення публічно-правового елементу у функціонуванні нотаріату знайшло своє відображення у ст. 2 Закону України «Про нотаріат» у редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI [29, с.76-77], якою було закріплено повноваження Міністерства юстиції України щодо контролю за організацією нотаріату, перевірки діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій і правил нотаріального діловодства.

У системі суспільних відносин цивільні правовідносини посідають особливе місце, що зумовлено як їх кількісною поширеністю, так і специфікою правової природи. Держава, здійснюючи правове регулювання цієї сфери, виходить із необхідності забезпечення стабільного та передбачуваного функціонування цивільного обороту з урахуванням інтересів усіх його учасників, водночас усвідомлюючи, що жоден суб'єкт цивільних правовідносин не застрахований від негативних наслідків, які можуть виникати на стадіях їх виникнення, зміни чи припинення внаслідок неналежної поведінки іншої сторони та порушення суб'єктивних цивільних прав [72]. Саме тому у випадках порушення цивільних прав держава зобов'язана реагувати на такі ситуації шляхом нормативного закріплення ефективних механізмів захисту і поновлення порушених прав, що реалізується, зокрема, через поєднання судових і позасудових форм захисту, серед яких важливе місце посідає нотаріальна форма, включно з інститутом виконавчого напису нотаріуса [100, с.12].

Доволі цікаву періодизацію розвитку законодавства про нотаріальну діяльність в Україні наведено у дисертаційному дослідженні М.С. Долинської, яка виокремлює представлено з виділенням чотирьох етапів [32]. Серед іншого, можна погодитися з дослідницею в контексті того, що еволюція нотаріату відбувалася не лінійно, а через зміну домінуючих інституцій і джерел

права, які визначали, хто саме формує правила нотаріальної практики та яку роль нотаріат виконує в правовій системі. Такий підхід підкреслює, що нотаріальна діяльність завжди залежала від загальної архітектури державності, характеру правового порядку та моделі організації юридичної допомоги, а тому її регулювання слід розглядати як частину ширших трансформацій у сфері права і публічного управління. У кожному історичному відрізку нотаріат по своєму забезпечував правову визначеність у цивільних правовідносинах, створював документальні підстави для реалізації прав та обов'язків, формував доказову базу, яка у разі виникнення спору могла ставати предметом оцінки судом у межах цивільного судочинства. Саме тому, запропонована періодизація дозволяє зрозуміти, як змінювалися джерела нотаріального права, ступінь централізації регулювання, характер контролю та співвідношення між публічним інтересом і професійною автономією нотаріальної спільноти.

Перший етап позначено як церковно-партикулярний і охарактеризовано як період визначальної ролі церкви та професійної корпорації у правовому регулюванні нотаріальної діяльності, де спостерігався множинний характер форм права [32]. Це означає, що регулювання не було зведене до єдиної державної системи норм, а складалося з багатьох джерел, які співіснували та взаємодіяли між собою, зокрема через корпоративні правила й звичаєві або локальні практики. У такій моделі правова визначеність досягалася переважно через авторитет інституцій, традицію та визнання певних процедур у межах конкретних спільнот, а нотаріальні функції могли бути тісно пов'язані з потребою фіксації юридично значущих фактів, посвідчення угод і забезпечення довіри до письмових документів. Саме множинність форм права створювала складність для уніфікації доказової бази і стандартів оформлення документів, проте водночас дозволяла адаптувати правове регулювання до різних соціальних умов і локальних практик, що було характерним для ранніх етапів розвитку правових інститутів.

Другий етап визначено як державно-правовий, у межах якого нотаріальну діяльність в основному регулює держава, а норми, що її регулюють, утворюють

окремий інститут кодифікованого цивільного права [32]. Така характеристика фіксує переходи до централізації та уніфікації, коли нотаріат починає функціонувати в межах більш чітко вибудованої системи законодавства, а правила вчинення нотаріальних дій стають передбачуванішими для сторін. Формування нотаріальних норм як інституту кодифікованого цивільного права означає, що нотаріальна практика інтегрується у загальну структуру регулювання цивільних правовідносин, де підвищується роль письмової форми, визначаються стандарти доказів, а правочини та юридичні факти отримують більш усталені правила оформлення. Це сприяє зміцненню правопорядку, оскільки нотаріальні документи починають виконувати системну доказову функцію, а у випадку спорів стають важливою частиною доказової бази, яку суд може оцінювати під час судового розгляду справ.

Третій етап можна окреслити, як радянський, і його сутність полягає у перетворенні нотаріату у державний орган і формуванні спеціального законодавства про нього. Така характеристика відображає принципову зміну природи нотаріату, коли він набуває рис елементу державного апарату, а регулювання концентрується на виконанні функцій, узгоджених із державними цілями та централізованою моделлю управління. Формування спеціального законодавства про нотаріат означає появу окремого нормативного масиву, який регламентує порядок вчинення нотаріальних дій, компетенцію посадових осіб, процедури та організаційні засади роботи [32]. У цьому контексті нотаріальна діяльність посилює публічно-правовий компонент, а контроль і підпорядкованість державі стають визначальними. Це впливає і на процесуальні аспекти, оскільки нотаріальний документ як результат дій державного органу отримує підвищений рівень офіційності, а його доказова сила починає сприйматися як елемент системи правопорядку, хоча водночас зменшується простір для професійної автономії й саморегуляції.

Четвертий етап визначено як сучасний, публічно-саморегулюючий, і його можна описати як період, коли законодавство про нотаріат набуває системного характеру, розширюючи коло джерел нотаріального права за рахунок

міжнародних актів, виокремлюються норми нотаріального процесу, а також зростає роль актів нотаріату як саморегулюючої організації. Така характеристика підкреслює нову якість регулювання, коли нотаріат одночасно залишається частиною публічного правопорядку, але отримує ширші можливості професійного самоврядування, стандартизації практики та внутрішнього контролю якості [32].

Системність законодавства означає, що регулювання охоплює не лише перелік нотаріальних дій, а й процесуальні аспекти нотаріального провадження, вимоги до доказової бази, процедури перевірки документів і критерії законності нотаріальних актів. Розширення джерел права міжнародними актами відображає євроінтеграційний та глобалізаційний контекст, у якому нотаріальна система адаптується до сучасних стандартів захисту прав, правової визначеності та процедурної справедливості. Зростання ролі саморегуляції означає, що поряд із державними нормами важливе значення мають професійні стандарти, етичні правила та внутрішні акти нотаріальних організацій, які спрямовані на забезпечення якості нотаріальної правової допомоги, підвищення довіри до нотаріальних документів та формування надійної доказової бази, здатної витримати перевірку у суді, коли сторони в цивільних справах звертаються до судового процесу та вимагають справедливого судочинства.

Основними тенденціями законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні є:

- тенденція орієнтації української законотворчості на латинську систему нотаріату;
- тенденція реформування нотаріальної діяльності на попередніх розробках концептуальних засад функціонування нотаріальних органів держави;
- тенденція реформування нотаріальної діяльності на основі врахування потреб щодо удосконалення правової системи України [32, с.370].

Як слушно зауважує Я. Л. Коломієць, компетенція нотаріуса щодо вчинення виконавчих написів, а також умови й процедура реалізації цих

повноважень мають чітко визначений нормативний характер і закріплені у системі актів законодавства України різної юридичної сили. Йдеться, зокрема, про положення ст. 18 Цивільного кодексу України, ст. ст. 87–89 Закону України «Про нотаріат», ст. 20 Закону України «Про заставу», ст. ст. 12, 33, 35 Закону України «Про іпотеку», ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг», ст. 13 Закону України «Про аграрні розписки», ст. 17 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», норми глави 16 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а також постанову Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172, якою затверджено Перелік документів, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів [49]. Сукупність зазначених норм формує імперативну модель поведінки нотаріуса, за якої будь-які дії, що виходять за межі прямо визначених законодавством повноважень, визнаються незаконними незалежно від мотивів, суб'єктивної оцінки доцільності чи намірів нотаріуса. Водночас із наведених нормативних приписів випливає не лише право, а й обов'язок нотаріуса вчинити виконавчий напис у разі належного звернення кредитора (стягувача), за умови дотримання встановленої процедури та підтвердження поданими документами безспірності заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем, а також за відсутності пропуску передбаченого законом строку давності, який не може перевищувати трьох років з дня виникнення права вимоги.

Як зазначає М. С. Долинська, динаміка правового регулювання нотаріальної діяльності детермінується сукупністю взаємопов'язаних соціокультурних і правових чинників, серед яких визначальне місце посідає система суспільних, культурних, релігійних та інших цінностей, інтегрованих у право, передусім цивільне, і таких, що безпосередньо впливають на еволюцію інституту нотаріату. Важливою складовою цього процесу є культура нотаріуса, нерозривно пов'язана із загальним рівнем правової культури суспільства, яка, у свою чергу, істотно залежить від професійної культури юриста як носія спеціальних правових знань і навичок. Не менш значущим чинником виступає

професійний рівень нотаріуса, від якого значною мірою залежить стан правової свідомості громадян, що звертаються до нього як за отриманням кваліфікованої юридичної допомоги, так і з метою вчинення правомірних нотаріальних дій [32, с.22]. Окреме місце у цьому переліку посідає правова традиція нотаріальної діяльності, яка охоплює саме розуміння нотаріату, притаманні йому ідеї та цінності, а також усталені моделі поведінки учасників нотаріального процесу під час учинення нотаріальних дій, зокрема правочинів, що історично передаються від покоління до покоління та забезпечують спадкоємність розвитку цього правового інституту .

Реалізація зазначених детермінант на практиці виявляється через обсяг і зміст нотаріальних дій, які вчиняються державними та приватними нотаріусами й становлять функціональну основу нотаріальної діяльності. До них належить посвідчення правочинів різних видів, зокрема договорів, заповітів і довіреностей, а також підтвердження юридично значущих фактів, таких як виконання заповіту, перебування особи серед живих, її знаходження в певному місці чи час пред'явлення документів.

Значну частину нотаріальних повноважень складають дії, пов'язані з охороною спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та про право власності на частку в спільному майні подружжя, оформленням прав на майно, набуте з прилюдних торгів, а також видачею дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріуса. Важливе місце займають оголошення секретних заповітів, опис майна осіб, визнаних безвісно відсутніми, накладення і зняття заборон на відчуження нерухомого майна та транспортних засобів, засвідчення вірності копій документів, справжності підписів і перекладів, передача заяв і документів, прийняття у депозит грошових сум і цінних паперів, а також учинення виконавчих написів, протестів векселів, морських протестів і посвідчення несплати чеків [51, с.58–59].

Суттєве значення для характеристики нотаріальної діяльності мають повноваження нотаріальних органів, які законодавець системно закріпив у ст. 34 Закону України «Про нотаріат», встановивши вичерпний перелік

нотаріальних дій, що складається з двадцяти однієї позиції. Відповідно до цих положень у державних нотаріальних конторах здійснюється посвідчення різноманітних угод, уживаються заходи щодо охорони спадкового майна, видаються свідоцтва у сфері спадкових і майнових правовідносин, оформлюються дублікати документів, накладаються заборони на відчуження нерухомого майна, засвідчується відповідність копій і перекладів документів, посвідчуються юридично значущі факти, приймаються у депозит кошти й цінні папери, а також учиняються виконавчі написи, протести векселів і здійснюються інші нотаріальні дії, передбачені законом [32, с.297–298]. Така законодавча деталізація підкреслює публічно-правовий характер нотаріальної діяльності та водночас визначає чіткі межі реалізації нотаріальних повноважень, забезпечуючи правову визначеність і стабільність у сфері позасудового захисту цивільних прав.

В дослідженні К.С. Гарбуз за допомогою статистичного методу сформульовано, що з 23 видів нотаріальних дій встановлених Законом України «Про нотаріат», 22 види спрямовані на захист прав особистості. У тому числі на захист права власності та права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, спрямовано 13 видів дій, а на захист не тільки цих, але й інших прав особистості – решта 9 видів дій [16].

Слід відзначити, що у процесі здійснення професійної діяльності нотаріус зобов'язаний діяти виключно в межах і спосіб, визначені законодавством України, вчиняючи лише ті нотаріальні дії, які прямо віднесені до його компетенції.

Однією з ключових нотаріальних дій, що має фундаментальне значення для гарантування захисту майнових прав громадян, є посвідчення договорів відчуження нерухомого майна, оскільки саме в цій сфері ризику порушення прав є найбільш істотними. Нотаріуси здійснюють посвідчення правочинів як у випадках, коли нотаріальна форма є імперативно встановленою законом, так і за волевиявленням сторін, що прагнуть підвищити рівень правової визначеності та захищеності своїх інтересів. При цьому на нотаріуса або посадову особу,

уповноважену на вчинення нотаріальних дій, покладається обов'язок перевірити відповідність змісту правочину вимогам законодавства, а також з'ясувати, чи відображає він реальні та усвідомлені наміри сторін. Законодавство України передбачає обов'язкове нотаріальне посвідчення правочинів щодо відчуження та застави майна відповідно до ст. 55 Закону України «Про нотаріат» [88], зокрема договорів про виділ у натурі частки з нерухомого майна, що перебуває у спільній частковій або спільній сумісній власності (ст. ст. 364, 367, 370, 372 Цивільного кодексу України) [116], договорів купівлі-продажу земельних ділянок, єдиних майнових комплексів, житлових будинків, квартир та іншого нерухомого майна (ст. 657 Цивільного кодексу України [116], ст. 128 Земельного кодексу України [40]), договорів застави нерухомого майна, космічних об'єктів і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації (ст. 13 Закону України «Про заставу» [81]), а також іпотечних договорів (ст. 18 Закону України «Про іпотеку» [87]). Поряд із цим закон надає нотаріусу повноваження накладати заборону на відчуження нерухомого майна як превентивний засіб захисту прав та інтересів учасників цивільного обороту відповідно до ст. 73 Закону України «Про нотаріат» [88].

У науковій доктрині висловлюється позиція, згідно з якою запровадження приватного нотаріату нібито призвело до ліквідації державної монополії у сфері нотаріальної діяльності, однак такий підхід не витримує критики з огляду на публічно-правову природу нотаріальних повноважень. На відміну від підприємця, нотаріус не наділений дискрецією у виборі суб'єктів, з якими він вступає у правовідносини, і може відмовити у вчиненні нотаріальної дії виключно з підстав, прямо передбачених ст. 49 Закону України «Про нотаріат», тоді як будь-яка інша відмова є незаконною та підлягає судовому оскарженню. Здійснюючи свої повноваження, нотаріус повинен зберігати неупередженість і незалежність, забезпечуючи рівний доступ до правової допомоги для всіх осіб, які до нього звертаються [73], що зумовлює законодавчу заборону на здійснення ним підприємницької діяльності відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат». Власне нотаріальна діяльність за своєю суттю

несумісна з конкуренцією, притаманною підприємництву, а тому в законодавстві доцільно прямо закріпити положення про те, що нотаріус не є підприємцем, а нотаріальна діяльність не має на меті отримання прибутку, оскільки пріоритетним елементом правового статусу нотаріуса виступає реалізація делегованих державою публічних функцій [51, с.70–71]. Водночас на законодавчому рівні їй досі залишаються неврегульованими низка принципових питань, серед яких відсутність легального визначення поняття «виконавчий напис», що зумовлює множинність доктринальних підходів до його тлумачення [4; 101], а також дискусійність можливості його застосування щодо окремих видів вимог.

Виконавчий напис нотаріуса може вчинятися виключно на підставах, прямо передбачених законом, які закріплені, зокрема, у Цивільному кодексі України [116], Сімейному кодексі України [105], Кодексі торговельного мореплавства України [47], а також у спеціальних законах України «Про іпотеку» [87], «Про заставу» [81], «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [80], «Про фінансовий лізинг» [94], «Про оренду державного та комунального майна» [90], «Про обіг векселів в Україні» [89], «Про аграрні розписки» [75], «Про акціонерні товариства» [76] та інших. Узагальнений перелік таких підстав систематизовано у Постанові Кабінету Міністрів України № 1172 від 29 червня 1999 року, якою затверджено Перелік документів, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів [100]. Аналіз зазначених нормативно-правових актів дає підстави розглядати категорію «підстава вчинення виконавчого напису» як складний юридичний факт, що поєднує одночасно виникнення заборгованості боржника перед кредитором і подання стягувачем належних документів, які підтверджують безспірність такої заборгованості.

Законодавство України послідовно наділяє нотаріусів повноваженнями у сфері охорони та захисту корпоративних прав, що свідчить про розширення їх ролі у забезпеченні стабільності корпоративних відносин і превенції

корпоративних конфліктів. Так, відповідно до ст. 153 Цивільного кодексу України договір про створення акціонерного товариства укладається у письмовій формі, а у випадку створення такого товариства фізичними особами підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню [116]. Аналогічні за змістом положення містяться у Законі України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI, який встановлює вимоги щодо нотаріального посвідчення підпису фізичної особи на рішенні про створення акціонерного товариства в разі його одноосібного заснування, безвідкличних довіреностей із корпоративних прав, а також довіреностей на участь і голосування на загальних зборах, виданих фізичними особами [76]. Крім того, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV передбачає нотаріальне посвідчення підписів учасників товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю на рішеннях загальних зборів щодо визначення розміру статутного капіталу і часток учасників, виключення учасника з товариства, на заявах про вступ або вихід із товариства, а також на актах приймання-передачі частки у статутному капіталі [77]. Сукупність цих норм засвідчує, що через механізм нотаріального посвідчення держава делегує нотаріату реалізацію правоохоронної функції у сфері корпоративних прав, мінімізуючи ризики неправомірного втручання у корпоративні відносини та протиправного відчуження майна.

У цьому контексті нотаріат обґрунтовано розглядається як елемент системи публічно-правових інститутів, які сприяють реалізації та захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, діючи у межах безспірної цивільної юрисдикції. Разом із тим діяльність нотаріату в Україні регулюється значною кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили, що ускладнює їх практичне застосування та актуалізує потребу систематизації відповідного законодавства, фундаментом якого залишається Закон України «Про нотаріат» [99]. Особливої уваги у цьому аспекті потребує інститут виконавчого напису, при вчиненні якого нотаріус зобов'язаний перевірити

належність відповідної вимоги до Переліку документів, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку [4], дотримання строків для його вчинення та повноту документів, поданих на підтвердження безспірності заборгованості, тоді як інші умови, що інколи виділяються у спеціальній літературі, по суті лише деталізують або повторюють зазначені критерії.

Як слушно зауважує А. Г. Серветник, докладний аналіз змісту Переліку документів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1172 від 29 червня 1999 року, виявляє низку його концептуальних недоліків, що безпосередньо впливають на можливість забезпечення реальної безспірності вимог у кожному конкретному випадку. Зокрема, окремі підстави для вчинення виконавчого напису з огляду на їх правову природу не завжди здатні підтвердити безспірність заборгованості, як-от вимоги, що випливають із кредитних договорів [69]. Водночас інші підстави формально відповідають критерію безспірності, проте через недосконалість визначення переліку документів не забезпечують її належного підтвердження, що обґрунтовує, зокрема, необхідність виключення можливості звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом виконавчого напису у випадках, коли таким предметом є житло боржника. Окрім цього, аргументовано доводиться доцільність розширення переліку документів, які подаються нотаріусу для вчинення виконавчого напису за окремими категоріями вимог, зокрема щодо заборгованості військовослужбовців після звільнення зі служби, обов'язку з повернення об'єкта лізингу, заборгованості з орендної плати за користування державним і комунальним майном, зобов'язань за опротестованими векселями, аграрними розписками та з виплати дивідендів, що в сукупності свідчить про необхідність подальшого вдосконалення нормативної моделі виконавчого напису нотаріуса [100, 136–137].

На основі загальнотеоретичного підходу щодо вчинення виконавчих написів нотаріусами були визначені ключові, особливі проблеми в організації захисту.

У науковому дослідженні Т. Й. Білоус обґрунтовується позиція, відповідно до якої у випадках пропуску стягувачем строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання з причин, що визнаються судом поважними, такий строк може бути поновлений у встановленому процесуальному порядку, у зв'язку з чим сама по собі відповідна норма не містить специфічних ознак, які б характеризували документи, на підставі яких стягувач ініціює примусове задоволення своїх вимог. При цьому акцентується увага на тому, що чинне законодавство передбачає можливість звернення до суду із заявою про поновлення строку на пред'явлення до виконання виконавчого напису нотаріуса, а розгляд такої заяви здійснюється судом за місцем виконання відповідного виконавчого документа. Дослідницею також аргументовано доводиться недоцільність залучення нотаріуса до участі у судовому розгляді зазначеної категорії справ, оскільки нотаріус не є стороною матеріальних правовідносин між стягувачем і боржником та не набуває процесуального статусу учасника справи, за винятком випадків, коли інше прямо випливає зі змісту матеріалів конкретної судової справи або обумовлено її особливими обставинами. До чинного законодавства про нотаріат доречно внести зміни у питанні поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису до виконання. Адже воно нині не вирішується в межах виконавчого законодавства. Наразі у чинному виконавчому законодавстві відсутня норма, яка б регулювала причини для відмови у відкритті виконавчого провадження на підставі виконавчого напису нотаріуса [5].

Національним законодавством встановлена можливість відмови в учиненні нотаріальних дій особами, які їх здійснюють. Ст. 49 Закону України «Про нотаріат» визначає перелік підстав, за наявності яких нотаріус або уповноважена на здійснення нотаріальних дій особа можуть відмовити виконувати нотаріальні дії. До них зараховують:

- учинення дії, що суперечить законодавству України;
- неподання відомостей (інформації) та документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії;

- дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії, є сумніви в тому, що фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, усвідомлює значення, зміст, правові наслідки цієї дії або діє під впливом насильства тощо [88].

Законодавство, що регулює нотаріальну діяльність в незалежній Україні, охоплює дуже багато нормативно-правових актів. До яких, в першу чергу, слід віднести:

- Закон України «Про нотаріат» 1993 р.,
- Цивільний кодекс,
- Сімейний кодекс,
- Земельний кодекс,
- Податковий кодекс,
- Господарський кодекс,
- численні законодавчі акти, а також інші нормативно-правові акти, що стосуються діяльності органів нотаріату та квазінотаріату [32, с.34].

До початку повномасштабної війни в Україні почали відбуватися процеси, які були спрямовані на впровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, як експерименту, в нотаріальну реальність.

Стан правого регулювання нотаріальної діяльності в Україні потребував реформування нотаріату України, що було необхідним кроком у контексті євроінтеграційних процесів, та передбачало:

- запровадження електронної системи нотаріату; ведення нотаріального архіву в електронній формі;
- відмови від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріусу; автоматизації низки процесів у діяльності нотаріусів;
- ефективної інформаційної взаємодії між державними інформаційними ресурсами;
- переходу до єдиного статусу нотаріуса, що передбачає скасування їх поділу на державні та приватні;

- розширення повноважень нотаріусів, наприклад, реєстрація шлюбів та розлучень;

- перехід від професійного самоврядування до саморегулювання; розширення повноважень самоврядних нотаріальних інституцій - Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату; функціонування Нотаріальної палати України як самоврядної організації.

Самоврядність Нотаріальної палати України передбачалося реалізувати через:

- розвантаження державних органів та природний розвиток професії;
- економію державного бюджету на утримання чиновницького апарату;
- забезпечення за рахунок Національної палати України нотаріусами усіх віддалених територій, на яких зараз спостерігається ускладнений доступ громадян до нотаріальних дій;
- дієвий захист соціально незахищених верств населення;
- контроль та гарантування якості нотаріальних дій; надання якісної безоплатної правової допомоги в сфері нотаріату та ін. [1].

Наразі навіть з ухваленням законів «Про електронні документи та електронний документообіг» [78], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [79] існують певні складності щодо впровадження електронного нотаріату на практиці. Окрім того, впровадження системи електронного нотаріату в Україні потребує також і внесення змін до чинного законодавства України, зокрема, в Законі України «Про нотаріат» необхідно закріпити чіткий перелік нотаріальних дій, які можуть вчинятися через електронні сервіси [54, с.231].

Запровадження Системи е-нотаріату є досить складним (в тому числі технічно та технологічно) процесом, а також дорого вартісним проєктом, який потребує, перш за все, належного законодавчого регулювання.

Тому Рада Нотаріальної палати України звернулася до Міністерства юстиції України з клопотанням відтермінувати реалізацію постанови Кабінету Міністрів України № 1444 від 29 грудня 2021 року «Деякі питання реалізації

експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату». Була підтримана думка практикуючих нотаріусів та науковців щодо необхідності передбачення у Законі України «Про нотаріат» переліку видів нотаріальних дій, які підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату. Діяльність нотаріату у цей час повинна регулюватися із врахуванням реального стану речей в державі та відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 164 [24], зокрема, в частині доступу нотаріусів до єдиних та державних реєстрів [27].

30 травня 2024 року Уряд ухвалив постанову № 619 [25] (набрала чинності 4 червня), якою затвердив Порядок реалізації експериментального проєкту щодо процедури ведення Електронного реєстру нотаріальних дій.

Документом, серед іншого, встановлено, що під час реалізації експериментального проєкту реєстрація в Електронному реєстрі нотаріальних дій здійснюється нотаріусами у день вчинення нотаріальної дії після внесення записів про таку дію до реєстру для реєстрації нотаріальних дій, що ведеться у паперовій формі відповідно до законодавства. Уряд доручив Мін'юсту забезпечити розроблення та впровадження програмного забезпечення, необхідного для ведення Електронного реєстру нотаріальних дій як складової Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. Метою експериментального проєкту є встановлення єдиного підходу до ведення Електронного реєстру нотаріальних дій (Реєстр) для забезпечення функціонування уніфікованої системи відомостей про вчинені нотаріальні дії [35]. Після реєстрації нотаріусом нотаріальної дії у Реєстрі програмні засоби Реєстру забезпечують можливість формування нотаріусом електронної справи.

Отже, проведений аналіз стану правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні дозволив: з'ясувати особливості сучасного стану правового регулювання державою нотаріальної діяльності в Україні; встановити значення прийняття Закону України «Про нотаріат» для правового регулювання

нотаріальної діяльності в країні; констатувати проведення у 2008 році так званої «малої» нотаріальної реформи; визначити тенденції законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні.

2.3 Адміністративно-правові засади запровадження електронної системи нотаріату в країні

В умовах довоєнного розвитку системи нотаріату України актуальним ставало питання запровадження цифрових технологій, які повинні зробити послуги вітчизняного нотаріату більш доступними та надавати змогу скоротити час для вчинення нотаріальних дій.

Вважаємо, що до адміністративно-правових засад упровадження електронної системи нотаріату в Україні належить реалізація експериментального проєкту з поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, започаткованого відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1444, яка набула чинності 13 січня 2022 року. Метою зазначеного експериментального проєкту було створення та введення в експлуатацію електронної системи е-нотаріату, спрямованої на комплексну автоматизацію нотаріальної діяльності. Концепція поетапності передбачала послідовну реалізацію трьох взаємопов'язаних стадій, які мали забезпечити технологічну та організаційну готовність системи до повноцінного функціонування. На початковому етапі акцент було зроблено на формуванні оновлених електронних реєстрів, зокрема Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей та Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, а також на створенні електронного робочого місця нотаріуса та запровадженні Електронного реєстру нотаріальних дій. Другий етап був орієнтований на модернізацію Єдиного реєстру нотаріусів, створення та введення в експлуатацію Електронного нотаріального архіву, а також подальше удосконалення електронного робочого місця нотаріуса й функціоналу Електронного реєстру нотаріальних дій. Завершальний етап

передбачав розроблення та впровадження електронного кабінету клієнта і перехід системи е-нотаріату до режиму промислової експлуатації [7].

Фактичне впровадження е-нотаріату засвідчило реалізацію ключових положень першого етапу експериментального проєкту, зокрема запровадження нотаріальних документів із QR-кодом, автентичність яких може бути оперативно перевірена за допомогою QR-сканера у мобільному застосунку «Дія». На цьому етапі нотаріуси отримали можливість формувати окремі види нотаріальних документів із використанням QR-коду, серед яких довіреності, договори оренди транспортних засобів, а також заяви із засвідченням справжності підпису. Водночас застосування відповідного інструментарію наразі обмежене територіально та зумовлене наявністю технічних можливостей в умовах воєнного стану, що зумовлює поетапне долучення до системи нотаріусів з інших регіонів України. Запровадження QR-коду істотно скоротило часові витрати на перевірку нотаріальних документів, зменшивши їх з кількох днів до лічених хвилин, а також підвищило рівень захисту документів від фальсифікації, оскільки електронні копії таких документів зберігаються в системі е-нотаріату та не підлягають подальшому редагуванню після завантаження [15]. Важливим є й те, що формування документів із QR-кодом можливе виключно через Єдину державну систему е-нотаріату уповноваженими нотаріусами. Реалізація проєкту здійснювалася Міністерством юстиції України у взаємодії з Міністерством цифрової трансформації України за участю Нотаріальної палати України.

У цілому впровадження електронного нотаріату доцільно розглядати як складову послідовної державної політики у сфері цифровізації публічних сервісів та як черговий етап модернізації інституту нотаріату в Україні [54, с.231]. Такий підхід спрямований на формування нотаріальної системи, що відповідатиме європейським стандартам, забезпечуватиме підвищення прозорості, безпеки та ефективності нотаріальної діяльності, а також створюватиме належні умови для реалізації нотаріусами своїх функцій з урахуванням викликів цифрової трансформації та сучасних суспільних потреб.

Впровадження в роботу нотаріуса електронних реєстрів, електронного документообігу, ведення архіву в електронному вигляді значною мірою гармонізують роботу нотаріуса. Але, як зазначала І.С.Апалькова, Закон України «Про нотаріат» не надавав нормативного закріплення використання цифрових технологій [1, с.27].

Вважаємо, що в дослідженні І.Беззуб зверталася увага на особливості функціонування та взаємодію електронної системи нотаріату в Україні, зокрема на здійснення е-системою нотаріату наступних функцій :

- функцію якості: поліпшити якість нотаріальних дій шляхом зменшення часу на вчинення дії;
- функцію захисту: захистити нотаріальний документ від підробки;
- функція автоматизації: в процесі масштабної цифровізації нотаріальної діяльності відмовитися від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса; побудувати нотаріальне діловодство на засадах запровадження нових ІТ-технологій, програм для створення, виготовлення, зберігання, відновлення нотаріально посвідчених документів; зменшити кількість документів, які особа має подавати для вчинення нотаріальної дії; автоматизувати низку процесів у діяльності нотаріусів;
- функцію інформаційної взаємодії: здійснити ефективну інформаційну взаємодію між державними інформаційними ресурсами;
- функцію е-архівування: ведення нотаріального архіву в електронній формі; мати електронний нотаріальний архів;
- функцію е-інтеграції: впровадити Єдиний реєстр нотаріальних дій; здійснити інтеграцію реєстрів та баз даних з електронною системою нотаріату [3].

Перед повномасштабною війною було з'ясовано проблематику та передумови створення системи е-нотаріату в Україні, що вважалося достатньо актуальним питанням і передбачало швидке втілення його у життя на основі вирішення проблем та здійснення наступних заходів:

- постановка мети та завдань функціонування як передумова: головною метою впровадження електронного нотаріату було перетворення його на максимально доступний і зручний державний інститут;

- передумови правового регулювання: передбачалося реформування е-нотаріату на основі віддзеркалення цього процесу в законодавстві;

- передумови е-системи нотаріату: активне упровадження технологій, які спрощують безпечний зв'язок між нотаріусами, державними реєстрами і клієнтами через електронні канали у нотаріальну діяльність;

- проблематика вчинення виконавчих написів нотаріусами: подальше впровадження деяких нотаріальних дій для здійснення їх віддалено, наприклад, ідентифікація за допомогою цифрових засобів, підпис, архівування, зв'язок між нотаріусами і клієнтами;

- проблематика відповідності європейським стандартам: впровадження деяких реєстрів нотаріату, які пов'язані між собою на європейському рівні: важливим досягненням у цифровізації нотаріальної діяльності є створення Європейського об'єднаного реєстру заповітів;

- проблематика адміністративно-правового регулювання: одночасно з цим процесом повинна бути гарантована правова визначеність і якість превентивного контролю законності в системі правосуддя, а також надійність державних реєстрів (таких як реєстри підприємств, земельні реєстри, реєстри для іпотеки та застави), що не будуть порушені [1, с.31].

В дослідженні А. Лиля-Барської зверталася увага на передумови формування електронної системи нотаріату в Україні, зокрема: запровадження електронного нотаріату потребує реалізації наступних передумов для цифровізації нотаріальної діяльності:

- створення єдиного електронного реєстру нотаріальних дій;
- використання електронного цифрового підпису;
- оцифрування нотаріальних документів;
- створення бази для електронного архіву [54].

Згідно І.Беззуб, до адміністративних переваг (прояву оптимальності) та до адміністративних ризиків (зовнішніх та внутрішніх обмежень) введення системи електронного нотаріату відносять:

- до адміністративних переваг: економію часу та коштів: адже інформацію про прописку, відповідь від інших органів нотаріус буде напряму запитувати та отримувати відповідні документи;

- до адміністративних ризиків: створення е-нотаріату потребує впровадження досконалої програми захисту файлів та їх зберігання (ризик безпеки); потребує створення спеціальної захищеної мережі інтернет (або захищених каналів зв'язку) для посилення захисту інформації електронних реєстрів і баз (ризик безпеки); захисту робочого місця нотаріуса (ризик безпеки);

- до адміністративних ризиків: можливості відновити інформацію з паперових носіїв (ризик збереження інформації);

- до адміністративних ризиків: здійснення попередньої роботи з підвищенням рівня знань громадян щодо забезпечення безпеки роботи в інтернет-сервісах і ресурсах (ризик безпеки та підготовки);

- до адміністративних ризиків: використання для розробки системи електронного документообігу на державному рівні фахівців з достатнім рівнем кваліфікації (ризик безпеки та фахової підготовки);

- до адміністративних ризиків: запровадження нових ІТ-технологій бюджетного варіанту з метою економії коштів (ризик фінансування);

- без вирішення цих проблем може виникнути ситуація, яка призведе до паралізації діяльності нотаріату [3].

Згідно *структурному практико-орієнтованому підходу* щодо створення та розвитку електронної системи нотаріату надання та розвиток електронних послуг в Мінцифри планувалося здійснювати цифровізацію країни на основі впровадження 94 проектів. Серед цих проектів було заплановано перехід від offline-послуг в нотаріаті до е-послуг: люди з віддалених куточків країни не мають змоги отримувати їх оперативно; працівники цієї сфери не мають

можливості працювати з інформаційними реєстрами; весь облік нотаріальних дій проводився саме на папері; система нотаріату повинна бути переведена в електронну на основі створення та впровадження наступних структурних складових моделі електронної системи нотаріату в Україні:

- перша складова моделі е-системи нотаріату - електронне робоче місце, яке повинно бути у кожного працівника цієї сфери;

- друга складова моделі е-системи нотаріату - електронний архів нотаріусів;

- третя складова моделі е-системи нотаріату - електронний реєстр нотаріальних дій. Можливість дистанційного посвідчення угоди, коли сторони перебувають у різних містах. Крім того, дані українців будуть у кращій безпеці, це також забезпечить стабільність правовідносин. Цифровізація нотаріату прискорить і спростить отримання громадянами послуг нотаріусів, що особливо актуально для жителів важкодоступних і малозаселених районів країни [66; 117].

Відповідно до адміністративного практико-орієнтованого підходу до створення та розвитку електронної системи нотаріату в Україні концептуально було закладено модель подвійного адміністрування, що передбачає чітке розмежування технічних і функціональних повноважень. Технічне адміністрування покладено на державне підприємство, яке перебуває у сфері управління Міністерства юстиції України та відповідає за розроблення, супроводження і належне функціонування програмного забезпечення електронної системи нотаріату, а також за технічне й технологічне забезпечення її роботи, збереження та захист усіх відомостей, у тому числі шляхом створення резервних копій. Функціональне адміністрування здійснюється Нотаріальною палатою України, на яку покладено завдання щодо впровадження в експлуатацію відповідних підсистем електронного нотаріату, зокрема електронного нотаріального архіву, що забезпечує зберігання, захист, пошук і перегляд нотаріальної інформації, електронного робочого місця нотаріуса, яке забезпечує налаштування та реалізацію процесів учинення

нотаріальних дій, а також Електронного реєстру нотаріальних дій, призначеного для обліку та реєстрації таких дій. До функціональних повноважень адміністратора належать також погодження архітектури підсистем, затвердження за погодженням з Міністерством юстиції України порядку їх функціонування, розроблення шаблонів нотаріальних документів, налаштування послідовності етапів учинення нотаріальних дій, тестування підсистем з метою визначення їх готовності до постійної експлуатації та підписання актів про введення системи електронного нотаріату в дію [42].

Практична реалізація зазначених підходів отримала подальший розвиток із 4 червня 2024 року, коли розпочалася реалізація експериментального проєкту Міністерства юстиції України щодо електронної реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій. Вказаний експериментальний режим запроваджено строком на два роки з дня, наступного за днем офіційного опублікування відповідного повідомлення Міністерства юстиції України в «Офіційному віснику України» [35], що свідчить про поступовий і контрольований характер цифрової трансформації нотаріальної діяльності.

Стратегічний практико-орієнтований підхід до моделювання електронної системи нотаріату в Україні охоплює декілька взаємопов'язаних складових. Передусім ідеться про поступову відмову від паперових форм обліку діяльності нотаріуса, скорочення переліку документів, які подаються особами для вчинення нотаріальних дій, автоматизацію низки процесів у професійній діяльності нотаріусів, налагодження ефективної інформаційної взаємодії між державними інформаційними ресурсами та формування нотаріального архіву в електронній формі [74]. Водночас концепція електронного нотаріату пов'язується з ідеєю єдності нотаріату, що передбачає відмову від поділу нотаріусів на державних і приватних та поступовий перехід до єдиної моделі нотаріальної професії, зокрема шляхом поетапного припинення діяльності державних нотаріальних контор, яких нині в Україні функціонує значна кількість. Не менш важливою складовою цієї моделі є розвиток

саморегулювання нотаріальної професії, що проявляється у передачі органам професійного самоврядування частини повноважень щодо контролю за організацією нотаріальної діяльності, ведення нотаріального діловодства, дотримання правил професійної етики, організації підвищення кваліфікації нотаріусів та створення умов для рівномірного територіального доступу громадян до нотаріальних послуг [48]. Показовим у цьому контексті є оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, в якому більшість представництва належить нотаріальній спільноті, що свідчить про посилення ролі професійного самоврядування у прийнятті ключових рішень .

Модель електронного нотаріату України в аспекті законодавчих змін щодо регулювання нотаріальної діяльності ґрунтується на розумінні електронної системи нотаріату як державної автоматизованої інформаційної системи, призначеної для збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту та використання відомостей про нотаріальну діяльність і забезпечення повноцінної інформаційної взаємодії між суб'єктами правовідносин. Така система є державною власністю, держателем якої виступає Міністерство юстиції України, при цьому всі відомості, що містяться в ній, становлять нотаріальну таємницю, належать до Національного архівного фонду та підлягають постійному зберіганню. Водночас програмне забезпечення електронного нотаріату, призначене для реалізації функцій професійного саморегулювання та виконання статутних завдань, розробляється за участю Нотаріальної палати України відповідно до визначених потреб нотаріальної спільноти.

Попри те, що в окремих європейських і пострадянських державах електронний нотаріат уже впроваджено в різних формах, українська модель має формуватися з урахуванням національної специфіки правової системи, особливостей економічного розвитку, рівня корупційних і рейдерських ризиків, а також суспільних очікувань щодо доступності та надійності нотаріальних послуг [64], що зумовлює необхідність вироблення власного, адаптованого до українських реалій шляху цифрової трансформації нотаріату.

Сьогодні у нотаріаті України успішно впроваджені та діють Єдині реєстри, зокрема:

- Спадковий реєстр, який об'єднав інформацію Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ;
- Єдиний реєстр довіреностей;
- Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна;
- Єдиний реєстр нотаріусів;
- Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів

Крім єдиних реєстрів у нотаріаті впроваджені та діють державні реєстри, з якими також щоденно працюють нотаріуси, зокрема:

- Державний реєстр іпотек;
- Державний реєстр правочинів;
- Державний реєстр обтяжень рухомого майна.

Поняття «єдиний реєстр» у науковому та нормативному вимірах доцільно розглядати як спеціалізовану електронну інформаційну систему (базу даних), у якій акумулюються, зберігаються та обробляються відомості, необхідні для реалізації визначених законом функцій і задоволення інформаційних потреб користувачів відповідного реєстру. Запровадження єдиних реєстрів забезпечує концентрацію розрізнених даних, їх упорядкування та систематизацію, а також створює інструментарій для здійснення постійного контролю за достовірністю, повнотою й актуальністю внесеної інформації. Держателем усіх єдиних реєстрів в Україні виступає Міністерство юстиції України, на яке покладено обов'язок організаційного забезпечення їх функціонування, тоді як адміністрування реєстрів здійснюється державним підприємством «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України [34, с.5–8]. Вказаний адміністратор відповідає за технічне і технологічне створення програмного забезпечення єдиних реєстрів, його супровід і модернізацію, надання санкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, а також за забезпечення належного рівня збереження та захисту даних, що в них містяться .

Застосування електронних технологій у нотаріальному процесі зумовлює істотне розширення функціональних можливостей нотаріуса та трансформацію традиційних підходів до вчинення нотаріальних дій. Зокрема, йдеться про поступове впровадження механізмів посвідчення електронних правочинів, а також про надання нотаріусам повноважень щодо засвідчення електронних копій документів, що відповідає загальним тенденціям цифровізації правовідносин [132; 134]. У цьому контексті заслуговують на увагу напрацювання, здійснені спільно Нотаріальною палатою України та Міністерством юстиції України, якими запропоновано внести зміни до чинного процесуального законодавства з метою нормативного закріплення можливості використання електронних копій довіреностей у нотаріальній та суміжній правозастосовній практиці, що має сприяти підвищенню оперативності, доступності та безпеки нотаріальних процедур в умовах розвитку електронного врядування [1, с.31].

У довоєнний період, було підготовлено повний техніко-економічний аналіз електронного нотаріату в Україні, який включав:

- впровадження електронного робочого місця нотаріуса;
- перехід до єдиного нотаріату, що дозволяло б закріпити єдиний статус нотаріуса в Україні, відмовившись як від системи поділу нотаріусів на державних та приватних, як це зроблено у багатьох європейських країнах, так і від діяльності державних нотаріальних контор (у 2020 р. таких контор налічувалось 762), що сприятиме економії бюджетних коштів;
- розроблення концепту заходів гарантування доступності базових нотаріальних дій для соціально незахищених верств населення: можливості звернутися до нотаріуса кожному громадянину незалежно від рівня його доходу і місця проживання;
- розширення кількості вчинних дій нотаріусів, зокрема, право реєструвати шлюби, розлучення, забезпечувати докази тощо. Усі вони отримають mobile-ID і будь-яка реєстраційна дія буде супроводжуватися

подвійною ідентифікацією (з одного боку – це електронний ключ відповідного реєстратора, з іншого – повідомлення на мобільний телефон);

- саморегулювання нотаріальної професії завдяки передачі низки повноважень органу професійного самоврядування нотаріусів, зокрема: здійснювати контроль за організацією діяльності нотаріату, діловодством, дотриманням правил Кодексу професійної етики нотаріуса, організовувати підвищення професійного рівня нотаріусів, створювати умови для рівномірного територіального розташування робочих місць нотаріусів, аби громадяни із найвіддаленіших куточків нашої країни мали доступ до нотаріальних дій [3].

В той же період у сфері нотаріальної діяльності в Україні спостерігалось поступове, але досить інтенсивне впровадження електронних технологій, які почали відігравати помітну роль у забезпеченні повсякденної професійної діяльності нотаріусів. Йдеться про використання низки державних електронних реєстрів, зокрема Єдиного реєстру нотаріусів, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, а також Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [56]. Водночас застосування окремих електронних реєстрів саме по собі ще не формувало цілісної моделі електронного нотаріату, оскільки е-нотаріат за своєю суттю передбачає комплексне, інтегроване використання електронних технологій у межах єдиної системи, обов'язковим структурним елементом якої виступає електронний реєстр нотаріальних дій як базова інформаційна основа нотаріального процесу.

Нормативним підґрунтям подальшого розвитку зазначеного напрямку стала постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 619, якою врегульовано окремі питання реалізації експериментального проєкту щодо реєстрації нотаріальних дій, учинених нотаріусами, в Електронному реєстрі нотаріальних дій. Згідно з цим актом визначено, що координацію експериментального проєкту здійснює Міністерство юстиції України, а його

учасниками виступають Міністерство юстиції, державне підприємство — адміністратор Електронного реєстру нотаріальних дій, державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви та приватні нотаріуси. У межах експерименту передбачено, що внесення відомостей до Електронного реєстру нотаріальних дій здійснюється нотаріусами в день учинення відповідної нотаріальної дії після її фіксації в паперовому реєстрі, що зберігає чинність на перехідному етапі відповідно до вимог законодавства [25].

Фактичний запуск електронного нотаріату в Україні, відомого під назвою «Нота», засвідчив перехід від концептуального проектування до практичної реалізації цифрових рішень у нотаріальній сфері. Першим етапом цього процесу стало впровадження нотаріальних документів із QR-кодом, справжність яких може бути оперативно перевірена за допомогою QR-сканера в застосунку «Дія», що суттєво підвищує рівень захищеності таких документів і знижує ризики їх підроблення [112]. Очікується, що функціонування Електронного реєстру нотаріальних дій забезпечить централізовану реєстрацію відомостей про нотаріальні дії, учинені державними та приватними нотаріусами і державними нотаріальними архівами, створить ефективні механізми пошуку відповідної інформації, дозволить налагодити електронну інформаційну взаємодію Реєстру з іншими компонентами системи е-нотаріату, а також сприятиме формуванню електронних нотаріальних справ і наданню інформації з Реєстру у випадках та в порядку, встановлених законом.

В Постанові Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 619 встановлено користувачі Реєстру: помічник приватного нотаріуса, консультант контори, архіву, яким за письмовою заявою приватного нотаріуса, контори, архіву надано доступ до Системи е-нотаріату для виконання функції нотаріуса без права накладення кваліфікованого електронного підпису на відомості, внесені до Реєстру; особа, яка перебуває в трудових відносинах з приватним нотаріусом, працівник контори або архіву (далі - особа, що працює за трудовим договором), яким за письмовою заявою приватного нотаріуса, контори, архіву надано доступ до Системи е-нотаріату для виконання функції нотаріуса без

права накладення кваліфікованого електронного підпису на відомості, внесені до Реєстру; посадова особа Мін'юсту, його територіального органу, до функціональних обов'язків якої належить контроль за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні [25].

Постанова Кабінету Міністрів України № 1444 від 29 грудня 2021 року «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» закріплює базові, концептуально визначальні підходи до формування та функціонування е-нотаріату, які, попри можливу подальшу трансформацію та адаптацію в процесі розвитку цифрових технологій, залишаються ключовими для відповідної моделі цифровізації нотаріальної діяльності з урахуванням напрацювань держав, що належать до латинського типу нотаріату. Нормативне значення цих положень посилюється приписами частини п'ятої статті 52 Закону України «Про нотаріат», відповідно до яких саме внесення відомостей до Реєстру для реєстрації нотаріальних дій визнається єдиним належним доказом учинення нотаріальної дії.

У цьому контексті реєстрацію нотаріальної дії в Електронному реєстрі нотаріальних дій доцільно розглядати не лише як технічний етап фіксації результату нотаріального провадження, а і як самостійний електронний доказ факту вчинення нотаріальної дії, що має юридично значимий характер у системі сучасного нотаріального процесу. Водночас у науковій літературі обґрунтовується необхідність подальшого нормативного доопрацювання зазначених положень, зокрема М.С. Долинська пропонує внесення змін до чинного законодавства з метою комплексного врегулювання функціонування Системи е-нотаріату, у тому числі шляхом коригування статті 34 Закону України «Про нотаріат» або доповнення цього Закону окремою нормою, у якій доцільно законодавчо визначити перелік нотаріальних дій, обов'язкових для внесення до Електронного реєстру нотаріальних дій [27]. Також Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 619 затверджено Порядок реалізації експериментального проєкту щодо процедури ведення Електронного

реєстру нотаріальних дій. Метою експериментального проекту є встановлення єдиного підходу до ведення Реєстру для забезпечення функціонування уніфікованої системи відомостей про вчинені нотаріальні дії.

Реєстром визначається інформаційно-комунікаційна система, що є складовою Єдиної державної електронної системи е-нотаріату (далі - Система е-нотаріату) та забезпечує реєстрацію, облік, збереження, захист, пошук та надання відомостей про вчинені нотаріальні дії. Електронна справа визначається як сукупність файлів електронних документів, отриманих нотаріусом для вчинення нотаріальної дії шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо), та електронних копій оригіналів паперових нотаріальних документів, виданих нотаріусом за результатами вчинення нотаріальних дій, створених шляхом сканування таких паперових нотаріальних документів, відповідність оригіналам та правовий статус яких засвідчено накладеним кваліфікованим електронним підписом нотаріуса, що зберігаються у Реєстрі [25]. Таким чином, регулювання експериментального проекту, встановлене постановами Кабінету Міністрів України № 619 та № 1444, спрямоване на формування уніфікованого підходу до ведення Електронного реєстру нотаріальних дій, який забезпечує реєстрацію, зберігання та захист відомостей про вчинені нотаріальні дії. У світлі частини п'ятої статті 52 Закону України «Про нотаріат» зазначено, що запис у Реєстрі виступає доказом вчинення нотаріальної дії, а його електронна форма фактично формує електронний доказ.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано конституційні засади вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні. До конституційних засад віднесено Конституцію України як політико-правовий акт, який стабілізував незалежний розвиток української держави, Закон України «Про нотаріат», закони й інші законодавчі акти України, якими визначаються організація і діяльність нотаріату.

2. Встановлено етапність законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні з урахуванням конституційних засад розвитку правової системи, що дає підстави виокремити період становлення відповідного регулювання в умовах незалежної держави у 1991–2007 роках та подальший етап його розвитку, який розпочався у 2008 році й триває дотепер. Характеризуючи перший із названих етапів, слід наголосити, що він формувався на основі положень Конституції України 1996 року, яка закріпила принцип верховенства Основного Закону, його найвищу юридичну силу, пряму дію та обов'язковість застосування на всій території України. Водночас для цього періоду є показовим те, що Конституція України, попри свій системоутворювальний характер, не містила прямих норм, якими б визначався правовий статус органів нотаріату, що зумовило подальшу фрагментарність законодавчого регулювання нотаріальної діяльності та необхідність його розвитку на рівні спеціального законодавства.

Показано характерні ознаки етапу законодавчого регулювання нотаріальної діяльності протягом 2008 року - до теперішнього часу: уточнення та розвиток різних аспектів нотаріальної професійної діяльності на основі дотримання Конституції України відповідно до потреб ринкової економіки та євроінтеграції; законодавство про нотаріат набуває системного характеру, розширюючи коло джерел нотаріального права за рахунок міжнародних актів; зростає роль нотаріату як саморегулюючої організації.

3. Проаналізовано конституційні засади правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами, що впливають із системного тлумачення положень Конституції України. Встановлено, що відповідно до конституційних приписів виключно законами України визначаються основи судоустрою і судочинства, статус суддів, засади судової експертизи, а також організація і діяльність таких публічно-правових інститутів, як прокуратура та нотаріат, що зумовлює пріоритет законодавчого регулювання нотаріальної діяльності, у тому числі інституту виконавчого напису. Правовий порядок в Україні ґрунтується на принципі законності, відповідно до якого жодна особа

не може бути примушена до вчинення дій, не передбачених законодавством, що повною мірою поширюється і на нотаріуса як суб'єкта публічних повноважень, діяльність якого можлива виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України. При цьому закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на основі Конституції України та відповідати їй за змістом і спрямуванням, що забезпечує конституційну легітимність правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами і унеможлиблює їх здійснення поза межами встановленої законом компетенції.

4. Установлено, що конституційні засади правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в науково-прикладних дослідженнях розкриваються через визнання Конституції України Основним Законом держави, який має найвищу юридичну силу та визначає базові параметри конституційного ладу. Доведено, що правовою основою діяльності нотаріату виступає сукупність норм Конституції України, Закону України «Про нотаріат» та інших законодавчих актів, які перебувають у системному взаємозв'язку. Обґрунтовано, що конституційно-правовий статус нотаріату є багатоелементною категорією, яка охоплює статус, визначений нормами Основного Закону, та деталізується галузевим законодавством, а діяльність державних і приватних нотаріусів здійснюється виключно з дотриманням Конституції та законів України.

5. Досліджено особливості сучасного стану державного правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні та встановлено, що воно характеризується цілеспрямованістю, впорядкованістю й системністю. З'ясовано, що регулюючий вплив держави зумовлений публічно-правовою природою нотаріату та реалізується через організацію і контроль його функціонування, спрямовані на забезпечення законності, ефективності та належної якості нотаріальних дій. Обґрунтовано, що сучасне правове регулювання орієнтоване не лише на поточне здійснення нотаріальної діяльності, а й на її постійне удосконалення та формування умов для сталого розвитку системи нотаріату.

6. Проаналізовано значення прийняття Закону України «Про нотаріат» для правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні та доведено його системоутворюючу роль. Встановлено, що цим Законом було створено правові передумови для впровадження нотаріату латинського типу, започатковано реформування нотаріальної системи та змінено її організаційну структуру. Обґрунтовано, що Закон забезпечив одночасне функціонування державного і приватного нотаріату, сприяв наближенню національної моделі до міжнародних стандартів, посиленню ролі нотаріату у механізмі захисту цивільних прав і законних інтересів та підвищенню престижу професії нотаріуса в системі правозастосування.

7. Констатовано проведення у 2008 році так званої «малої» нотаріальної реформи, завдяки якій передбачено, що державні та приватні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій; посвідчені акти як державними, так і приватними нотаріусами мають однакову юридичну силу; зрівняно повноваження приватних і державних нотаріусів; контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України.

8. Визначено основні тенденції законодавчого регулювання нотаріальної діяльності в Україні, що відображають сучасні трансформаційні процеси у правовій системі держави. Обґрунтовано, що українська законотворчість послідовно орієнтується на модель латинського нотаріату, поєднуючи її із раніше напрацьованими концептуальними засадами функціонування нотаріальних органів. Доведено, що реформування нотаріальної діяльності здійснюється з урахуванням потреб удосконалення національної правової системи, зокрема шляхом систематизації законодавства та розширення нормативно визначених підстав і можливостей вчинення виконавчих написів нотаріусами. Встановлено, що окреслені тенденції перебувають у тісному зв'язку з євроінтеграційними процесами та спрямовані

на гармонізацію вітчизняного нотаріального законодавства з європейськими правовими стандартами.

9. Виділено адміністративні засади впровадження електронної системи нотаріату в країні, до яких віднесено здійснення експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату відповідно до урядової постанови від 29 грудня 2021 року №1444 з метою автоматизації нотаріальної діяльності.

Відзначено, що особливостями першого етапу було створення оновлених електронних реєстрів; розробка та впровадження електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій, нотаріальних документів з QR-кодом, автентичність яких можна перевірити за допомогою QR-сканера у застосунку Дія. До особливостей другого етапу віднесено модернізацію Єдиного реєстру нотаріусів, створення та впровадження Електронного нотаріального архіву, модернізацію електронного робочого місця нотаріуса, Електронного реєстру нотаріальних дій; сутністю третього етапу було створення та впровадження електронного кабінету клієнта, введення в промислову експлуатацію Системи е-нотаріату.

10. Виокремлено здійснення певних функцій електронною системою нотаріату, серед яких: функція якості; функція захисту; функція автоматизації; функція інформаційної взаємодії; функція електронного архівування; функція е-інтеграції.

11. З'ясовано правові засади правового регулювання електронної системи нотаріату в країні, до яких віднесено: реформування електронного нотаріату на основі віддзеркалення цього процесу в законодавстві; гарантованість правової визначеності; гарантованість якості превентивного контролю законності в системі правосуддя.

12. Представлено складові моделі запровадження електронної системи нотаріату в Україні на основі адміністративного та структурного практико-орієнтованих підходів; підходу законодавчих змін щодо регулювання нотаріальної діяльності.

Складовими адміністративної моделі електронної системи нотаріату відповідно до адміністративного практико-орієнтованого підходу виокремлено здійснення адміністрування двома адміністраторами: технічний адміністратор як державне підприємство, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України та функціональний адміністратор (Нотаріальна палата України) забезпечує впровадження всіх підсистем в експлуатацію; відповідно до стратегічного практико-орієнтованого підходу визначено: перша складова – відхід від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса; зменшення кількості документів, які особа має подавати для вчинення нотаріальної дії; автоматизація низки процесів у діяльності нотаріусів; ефективна інформаційна взаємодія між державними інформаційними ресурсами; ведення нотаріального архіву в електронній формі; друга складова – єдність нотаріату; третя складова – саморегулювання нотаріальної професії.

До складових моделі підходу законодавчих змін щодо регулювання нотаріальної діяльності віднесено: перша складова – електронна система нотаріату, як державна автоматизована інформаційна система, призначена для збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення всіх видів інформаційної взаємодії; друга складова – електронна система нотаріату як державна власність; третя складова – електронний нотаріат України, як розпорядник програмного забезпечення.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ НОТАРІУСАМИ В УКРАЇНІ

3.1 Впровадження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами

У сучасних правових системах дедалі виразніше простежується тенденція розширення та закріплення за нотаріусами виключних повноважень, що зумовлює їхню професійну та економічну автономію і забезпечує фінансову самостійність за рахунок надання нотаріальних дій і послуг фізичним та юридичним особам. Нотаріус у такому вимірі постає як економічно доцільний для держави суб'єкт правоохоронної діяльності, оскільки функціонування приватного нотаріату не потребує бюджетного фінансування, а організація діяльності, матеріально-технічне забезпечення та професійні витрати повністю покладаються на самого нотаріуса [3]. При цьому витрати на судовий захист прав у країнах Європи, з урахуванням оплати послуг адвокатів і правових консультантів, як правило, є значно вищими порівняно з вартістю нотаріальних процедур, що додатково підкреслює превентивну та економічну ефективність нотаріальної форми захисту прав.

В умовах активної фази європейської інтеграції України реформування національного нотаріату набуває об'єктивного і стратегічного значення [64]. У цьому контексті першочергового науково-практичного значення набуває ґрунтовний аналіз зарубіжних моделей організації нотаріальної діяльності, їх інституційних особливостей і механізмів функціонування, що дозволяє визначити оптимальні напрями подальшого розвитку та адаптації українського нотаріату до європейських правових стандартів .

Дослідження світового досвіду в напрямку адміністративно-правових засад вчинення виконавчих написів нотаріусами залишається особливо корисним для вітчизняних науковців. Тому подальше освітлення та вивчення в

контексті історії права становлення розуміння системи нотаріату у світі є важливим кроком для удосконалення українського права щодо нотаріального професійного права.

До проблеми міжнародного регулювання та зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності зверталися вчені та правники В. Авер'янов, Ю. Битяк, О. Висеканцев, В. Галуцько, В. Гарашук, Ю. Гаруст, О. Глазов, О. Гончаренко, А. Гуледза, О. Джафарова, П. Діхтієвський, Д. Журавльов, О. Єщук, Р. Калюжний, А. Ковальчук, Т. Коломоець, В. Колпаков, А. Комзюк, Я. Кондратьєв, Л. Котяз, О. Кузьменко, С. Кулицький, В. Курило, Я. Лазур, А. Манжула, М. Мерлотті, Р. Мельник, Ю. Нікітін, У. Палієнко, І. Одноралов, І. Оцабрик, В. Паливода, М. Рудой, М. Савюк, О. Світличний, О. Скрипник, Є. Соболь, С. Стеценко, І. Фріс, Е. Шевченко, К. Чижмарь, А. Чубенко, О. Юнін та інші. Проте вони безпосередньо аналізовану проблематику не досліджували, а розглядали питання більш загальні [46].

18 січня 1986 року були затверджені принципи міжнародного нотаріату Бюро при Комісії з міжнародного співробітництва Міжнародної Спілки Нотаріату та 13-15 травня цього ж року в Гаазі вони були схвалені Постійною Радою Міжнародної Спілки Нотаріату. Принципами міжнародного нотаріату були зазначені наступні:

- принцип законності: нотаріус діє від імені держави, але підкоряється тільки закону;
- принцип незалежності: функція нотаріату в служінні державі, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців;
- принцип неупередженості: нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу, законність, рівну справедливість і публічну достовірність приватних актів;
- принцип доказованості: акти нотаріуса мають особливу доказову, а часто і виконавчу силу;

- принцип безспірної юрисдикції: діяльність нотаріуса знаходиться у сфері безспірної юрисдикції, при цьому сприяючи попередженню спорів і конфліктів;
- принцип юридичного акту: як радник нотаріус виявляє дійсну волю сторін і викладає її в еталонно-кваліфікований юридичний акт;
- принцип централізованості: нотаріус зобов'язаний бути членом централізованої організації – нотаріальної палати, чисельність посад нотаріусів підлягає квотуванню;
- принцип майнової відповідальності: нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки;
- принцип застрахування: нотаріус зобов'язаний застрахувати професійні ризики;
- принцип професійної етики: нотаріус жорстко зв'язаний не тільки законом, а й нормами професійної етики [63].

Система нотаріату латинського типу на сучасному етапі є домінуючою моделлю організації нотаріальної діяльності та функціонує у переважній більшості держав Західної Європи, зокрема в Австрії, Бельгії, Греції, Нідерландах, Італії, Іспанії, Люксембурзі, Німеччині, Франції, Португалії та Швейцарській Конфедерації. Водночас вона широко представлена у країнах Латинської Америки, Японії, а впродовж останніх десятиліть поступово впроваджується в Китаї, окремих державах Східної Європи та Африканського континенту. Загалом до латинської моделі нотаріату належать понад вісімдесят країн світу, які об'єднані в Міжнародний союз латинського нотаріату – міжнародну неурядову організацію, основним завданням якої є координація, уніфікація підходів та сприяння сталому розвитку нотаріальної діяльності у глобальному вимірі [18; 136; 147].

Латинський нотаріат - це узагальнений термін, синонімами якого є «вільний нотаріат» «незалежний». Він вказує на взаємозв'язок із римським правом, у якому документу відводилася особлива роль, зокрема як доказу в справі. До латинського нотаріату належать, за винятком англосаксонської і

скандинавської систем, усі європейські правові системи [127]. Нотаріат латинського типу характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса який одночасно є представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями [143]. Одним із основних завдань латинського нотаріату є запобігання порушень прав суб'єктів цивільного обігу і уникнення можливих правових спорів. Такий попереджувальний характер нотаріальної діяльності своєю чергою значно зменшує навантаження на судову систему [126, с.142-143].

17 жовтня 2004 року, в м. Сьюдад - де-Мехіко в Мексиці Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародної Спілки Латинського Нотаріату затверджено Нотаріальні правила професійної поведінки, де закріплено також 10 принципів нотаріальної діяльності, зокрема:

- правило професійної підготовки – здійснення професійної діяльності зі знанням справи та відповідною юридичною підготовкою;
- правило доступності послуги – організація, в якій нотаріус надає свої послуги таким чином, щоб гарантувати ефективну доступність послуги, забезпечувати свою особисту присутність та дотримуватись графіка роботи відповідно до вимог користувачів;
- правило взаємовідносин - відносини з колегами та професійними органами ґрунтуються на засадах ввічливості, співпраці та солідарності;
- правило чесної конкуренції - поважати вільний вибір сторін, а також чесну конкуренцію між нотаріусами;
- правило колективної реклами – забороняється індивідуальна реклама нотаріуса, а дозволяються суворо інформаційні форми колективної реклами, які здійснюються за ініціативою професійних органів або регламентовані ними;
- правило вибору нотаріуса - здійснюється виключно за вільним рішенням зацікавлених сторін;
- правило довіри – професійне обслуговування нотаріуса характеризується відносинами довіри з користувачами. Нотаріус може

використовувати допоміжні засоби та співробітників за умови, що це не вплине на особистий характер послуги в цілому;

- правило професійної таємниці - професійна таємниця повинна зберігатися ним особисто та його співробітниками і працівниками;

- правило неупередженості та незалежності - уникнення будь-якого особистого впливу на свою діяльність та будь-якої форми дискримінації по відношенню до клієнтів. Під час надання своїх послуг нотаріус повинен збалансувати різні інтереси сторін і підготувати варіант рішення, єдиною метою якого є забезпечення спільної правової безпеки сторін;

- правило старанності та відповідальності - під час виконання своїх обов'язків нотаріус повинен діяти належним та конструктивним чином: інформувати та консультувати сторони про можливі наслідки необхідної послуги у всіх аспектах покладеної на нього звичайної юридичної процедури; вибирати для дії юридичну форму, найбільш узгоджену з волею сторін; забезпечувати її законність та актуальність; надавати сторонам відповідні роз'яснення, що необхідні для забезпечення відповідності дії прийнятим рішенням та обізнаності сторін щодо юридичної сили дії [63, с.20].

Інститут нотаріату у Франції традиційно розглядається в європейському правовому просторі як один із найбільш усталених і репрезентативних зразків латинської моделі нотаріату. Французький нотаріат характеризується високим рівнем інституційної впорядкованості та чіткою ієрархічною побудовою, у межах якої центральне місце посідає Вища рада нотаріату, що координує діяльність нотаріальних палат на рівні департаментів. Усі нотаріуси у Франції наділені статусом публічних посадових осіб, здійснюють свої повноваження від імені держави та виконують широкий спектр юридично значущих функцій, а їхні повноваження поширюються на всю територію держави [3].

Історичний розвиток французького нотаріату засвідчує його поступову трансформацію від станово-спадкових форм до сучасної публічно-службової моделі. У різні історичні періоди у Франції функціонували нотаріальні установи, які відрізнялися за характером юрисдикції, зокрема королівські,

громадські та апостольські нотаріуси. Закон від 6 жовтня 1791 року ліквідував спадковість нотаріальних контор, замінивши їх системою публічних нотаріальних послуг. Подальший розвиток інституту був пов'язаний із прийняттям 16 березня 1803 року Кодексу нотаріусів, розробленого за ініціативи Наполеона, положення якого, з урахуванням змін, зберігають чинність і в сучасний період. Закон від 16 червня 1941 року істотно реформував статус нотаріусів і професійну організацію, що стало передумовою інституціоналізації Вищої ради нотаріусів. Постанова «Про нотаріальний статус» від 2 листопада 1945 року закріпила створення нових професійних інституцій, зокрема відомчих палат, обласних рад і Вищої ради нотаріату, та визначила нотаріуса як суб'єкта публічної служби на загальнодержавному рівні. Станом на 2015 рік у Франції здійснювали діяльність 9 782 нотаріуси, серед яких близько 35 % становили жінки, а середній вік представників професії дорівнював 48 рокам; при цьому щорічний фінансовий внесок нотаріальної діяльності у державний бюджет оцінювався приблизно у 600 мільярдів євро [46].

Важливою складовою сучасної французької моделі нотаріату є високий рівень цифровізації професійної діяльності. У Франції функціонує система MINITEL, яка забезпечує доступ до комп'ютерних баз даних, захищений обмін інформацією та безпечні канали зв'язку між нотаріусами. Створено закриту захищену мережу нотаріальних органів, а електронний архів автентичних нотаріальних актів формується у вигляді зашифрованих файлів зі строком зберігання до 75 років. За даними на 2019 рік близько 85 % усіх нотаріальних актів у Франції існували та зберігалися в цифровому форматі, що свідчить про глибоку інтеграцію інформаційних технологій у нотаріальну практику [54, с.231].

Сучасний французький нотаріат функціонує як цілісне професійно-юридичне утворення з чіткою трирівневою структурою. На загальнонаціональному рівні діє Вища рада нотаріату Франції, на регіональному рівні – регіональні ради нотаріусів, які формуються відповідно

до територіальної юрисдикції апеляційних судів, а на департаментському рівні – нотаріальні палати департаментів, кількість і межі яких визначаються з урахуванням чисельності нотаріусів і населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці [46].

Корисним для реформування національного нотаріату є також досвід Польщі, де функціонує латинська модель нотаріату в умовах правової системи держави – члена Європейського Союзу. Польський нотаріат відзначається оперативним запровадженням інституту приватних нотаріусів із паралельним функціонуванням державних нотаріальних контор на початковому етапі трансформації. Відповідно до Закону Польщі «Право нотаріату» 1991 року нотаріат визначається як форма реалізації публічної влади. Польський законодавець запровадив складну систему професійних та етичних вимог до кандидатів на зайняття нотаріальною діяльністю, серед яких ключовими є наявність ступеня магістра права, проходження спеціалізованого стажування та бездоганна професійна репутація. Процедура доступу до професії передбачає два послідовні етапи: аплікаційну практику з обов'язковим складанням кваліфікаційного іспиту та подальшу діяльність на посаді помічника нотаріуса протягом строку, визначеного законом [64]. Для порівняння, в Індії до складання кваліфікаційного іспиту допускаються лише особи зі стажем роботи у сфері права не менше десяти років [45].

Окремої уваги заслуговує досвід цифровізації нотаріальної діяльності у Польщі. У 2009 році Національна нотаріальна рада Польщі запровадила ІТ-систему для ведення реєстру актів спадкування (RAPD), що було безпосередньо пов'язано з розширенням повноважень нотаріусів у сфері спадкового права. Нотаріальний акт про спадщину, зареєстрований у зазначеному реєстрі, має юридичну силу, еквівалентну судовому рішення про набуття спадщини. У 2012 році нотаріальний реєстр заповітів Польщі був інтегрований до Європейської мережі реєстрів заповітів, що забезпечило можливість транскордонного пошуку відомостей про спадкове майно як для громадян Польщі, так і для осіб з інших держав [46].

Згідно І.Беззуб, між нотаріусом та державою повинні бути взаємні права та обов'язки, так як нотаріуси виконують функції, що делеговані державою, то ця професійна діяльність не може бути конкурентною: обов'язками держави слід вважати відбір професіоналів з високою кваліфікацією та обмеження кількості (квоти) [3].

В Україні ж, відповідно до чинного Закону України «Про нотаріат», для отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю необхідно лише мати стаж роботи у сфері права не менше як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, та скласти кваліфікаційний іспит [64].

До особливостей функціонування системи нотаріату Німеччини відносять:

- виконання нотаріусом своїх обов'язків, згідно із законодавством Німеччини, повинно бути лише в тому регіоні, до якого був призначений;
- нотаріус не має права порушення певних регіональних меж щодо судового округу Першої інстанції, округу Апеляційного суду;
- зобов'язання нового нотаріусу відпрацювати 5 років в тому окрузі, де він зареєструвався вперше, і тільки після цього можна змінити округ;
- система нотаріату країни налічує приблизно 6 тис. нотаріусів, з них - 1 тис. 500 «повноцінних» нотаріусів;
- вчинення всіх нотаріальних дій можливо «повноцінними» нотаріусами;
- вартість вчинення нотаріальних дій може бути «плаваюча» та залежати від поточного добробуту клієнта;
- отримання інформації про фінансове становище клієнта нотаріусом відбувається від самого клієнта;
- розміри гонорарів нотаріуса в Австрії встановлюються законом: не може запросити вищу ціну, хоча може її знизити з урахуванням численних обставин справи (матеріального становища особи, що звернулася за наданням нотаріальних послуг, тощо) [3].

Сучасна модель нотаріату у Федеративній Республіці Німеччина сформувалася в результаті тривалої еволюції та характеризується складною, багаторівневою системою нормативного регулювання. Її специфіка полягає у відсутності єдиного кодифікованого акта, який комплексно врегулював би як нотаріальний процес, так і питання справляння нотаріальних тарифів [71]. Хоча базовим нормативним актом виступає Федеральне положення про нотаріат, його положення деталізуються та доповнюються значною кількістю спеціальних законів і підзаконних актів, що разом формують розгалужену нормативну основу нотаріальної діяльності.

Призначення нотаріусів у Німеччині здійснюється органами юстиції, зокрема Міністерством юстиції відповідної землі, що зумовлює підвищений рівень державного впливу на формування нотаріального корпусу. В організаційному аспекті в межах кожного округу апеляційного суду функціонує нотаріальна палата, яка представляє професійні інтереси нотаріусів на регіональному рівні та входить до складу Федеральної нотаріальної палати [23]. Остання виконує координаційну та представницьку функцію, зокрема у відносинах з органами державної влади та судовими інституціями Німеччини.

Компетенція німецького нотаріуса є досить широкою та закріплена у низці законодавчих актів. До сфери його повноважень належать посвідчення правочинів, документів і підписів, засвідчення копій, підтвердження повноважень представників, прийняття присяг і клятв, зберігання документів і цінностей, а також їх передача третім особам. Окреме і провідне місце у професійній діяльності нотаріусів посідає правове супроводження угод з нерухомим майном, що традиційно становить найбільший обсяг нотаріальної практики [52].

На відміну від французької моделі, німецький нотаріат перебуває під більш інтенсивним адміністративним контролем з боку органів юстиції. При цьому в окремих федеральних землях нотаріуси не завжди належать до вільних юридичних професій, що зумовлює існування різних організаційних форм здійснення нотаріальної діяльності [11]. Водночас, попри зазначені відмінності,

нотаріальні системи Франції та Німеччини традиційно визнаються класичними і найбільш репрезентативними моделями латинського типу нотаріату, які суттєво вплинули на формування та розвиток цього інституту в інших державах континентальної правової традиції.

У Сполучених Штатах Америки організація нотаріальної діяльності істотно відрізняється від моделей континентального, зокрема латинського, нотаріату, що зумовлено особливостями федеративного устрою та системи загального права. В окремих штатах нотаріусам дозволяється здійснювати свої повноваження не лише в межах штату призначення, а й на території суміжних штатів, що є нетиповим для європейських моделей нотаріату. Водночас американський нотаріус, який не має статусу адвоката, як правило, позбавлений права надавати юридичні консультації або складати правові документи, а також не може рекомендувати клієнтам вид нотаріального посвідчення, що є необхідним у конкретній ситуації; виняток із цього правила встановлений у штаті Луїзіана [45]. У багатьох випадках законодавство окремих штатів також не надає нотаріусу повноважень щодо засвідчення копій документів.

Визначальною рисою американської моделі є відсутність нотаріату як єдиного спеціалізованого державного інституту, що функціонує за уніфікованими правилами на всій території держави. Відсутність федерального законодавства, яке б комплексно регулювало нотаріальну діяльність, зумовлює значні відмінності у правовому статусі нотаріуса, обсязі його компетенції та переліку нотаріальних дій у різних штатах [70]. Нормативне підґрунтя нотаріальної діяльності в США формується на рівні модельного законодавства, зокрема Модельного закону США «Про нотаріат» та Уніфікованого закону США «Про нотаріальні дії», а також законів окремих штатів [6]. У межах цієї правової конструкції нотаріус розглядається як особа, уповноважена державою на вчинення нотаріальних дій, яка може здійснювати відповідні повноваження як основний вид професійної діяльності або поєднувати їх з іншими формами ділової активності.

Для порівняння, у Федеративній Республіці Німеччина доступ до нотаріальної професії має суттєво інший характер і передбачає високий рівень професійної підготовки. Нотаріусом може бути виключно громадянин Німеччини, який здобув повну вищу юридичну освіту, пройшов спеціальну підготовку та успішно склав два кваліфікаційні іспити. Сформована в цій країні модель нотаріату наділяє нотаріуса функцією так званого превентивного правосуддя, спрямованого на запобігання порушенню прав і свобод учасників правовідносин, а також покладає на нього виконання публічних, державно-владних функцій у сфері правового захисту. При цьому нотаріус діє як незалежна особа, зобов'язана дотримуватися режиму професійної таємниці щодо всієї інформації, отриманої у зв'язку з виконанням своїх повноважень, та несе обов'язок страхування цивільно-правової відповідальності [67]. Специфічною рисою німецької моделі є також існування в окремих землях практики суміщення адвокатської та нотаріальної діяльності, що, хоча й не є загальнонаціонально поширеним явищем, зберігається, зокрема, на територіях колишньої Пруссії.

Вимоги до осіб, які претендують на зайняття посади нотаріуса в США, мають значно менш уніфікований і водночас більш формалізований характер. Відповідно до параграфа 3-1 Модельного закону США «Про нотаріат», кандидат повинен досягти встановленого мінімального віку, який у більшості штатів становить 18 років, а в окремих — 19 років, постійно проживати на території відповідного штату або регулярно перебувати в ньому, бути громадянином США, володіти англійською мовою, пройти спеціальну підготовку та скласти письмовий іспит, а також надати відбитки пальців для перевірки відсутності судимості [6]. При цьому законодавства окремих штатів можуть встановлювати додаткові кваліфікаційні та процедурні вимоги до кандидатів.

У Великій Британії схожі засади правового забезпечення організації та діяльності нотаріату. Відсутність спеціального нормативно-правового акту у даній сфері зумовлює потребу у використанні правових звичаїв, зокрема,

торговельного права, судових прецедентів та статутів, які містять порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій. У цій країні існує кілька груп нотаріусів, у яких до претендентів на посаду ставлять різні вимоги. Зокрема, в Англії та Уельсі працює три групи нотаріусів: загальні нотаріуси, територіальною компетенцією яких охоплюються всі частини Англії та Уельсу; окружні нотаріуси, які є практикуючими солісіторами та які діють у межах визначеної території – нотаріального округу; церковні нотаріуси, призначені зі складу архіваріусів церковних судів, та які є за посадою солісіторами і здійснюють свою діяльність при судах. Британський нотаріат характеризується не тільки такою ознакою, як класовість, але йому притаманна також спеціалізація нотаріусів за видами діяльності або за країнами, за законодавством і на мові якої здатний діяти даний нотаріус. Такий підхід не характерний для нотаріату Сполучених Штатів Америки, в яких нотаріуси мають діяти в межах відповідної території діяльності – округу – з неможливістю спеціалізуватися на певних видах діяльності [20].

В Австралії нотаріуси призначаються Верховним судом Австралії відповідного штату чи території. Після їх призначення вони уповноважені виконувати обов'язки нотаріуса довічно і можуть бути звільнені з посади лише за вчинення дисциплінарних проступків або злочинів. Також, в декількох австралійських штатах незначні нотаріальні функції можуть виконуватися працівниками судів, відповідальними за розгляд малозначних судових справ [45].

Реформування діяльності нотаріату в Грузії як позитивний досвід для України проявляється в наступному:

- нотаріус не являється публічним службовцем, відповідно до чинного Закону Грузії «Про нотаріат» (2009);
- відсутність поділу на публічний та приватний нотаріат;
- надання дозволу нотаріусу укласти трудовий договір з іншим нотаріусом, відповідно до законодавства Грузії (ця норма має економічне підґрунтя: за умови недостатньої фінансової спроможності забезпечити оплату

нотаріусом оренди приміщення та внаслідок різноманітних матеріальних витрат, пов'язаних із його діяльністю, нотаріус має можливість досить гнучко пристосуватися до життєвих реалій під час хиткого та нестабільного фінансового становища);

- покладення функції медіації на нотаріусів є особливістю діяльності грузинського нотаріату [64].

Основна діяльність нотаріуса Польщі пов'язано з такими галузями права:

- цивільне (зокрема, посвідчення договорів купівлі-продажу землі, сервітутів, майнових застав), оформлення спадщини (сертифікація заповітів, європейський сертифікат про правонаступництво, договори про спадщину, заявки на отримання сертифікатів тощо);

- сімейне право (посвідчення шлюбних контрактів, вжиття запобіжних заходів, оформлення заяв про батьківство, таких як підтвердження батьківства, обов'язки щодо утримання, заяви про опікунство);

- корпоративне право (створення товариств з обмеженою відповідальністю та корпорацій, перетворення, внесення змін до статутів, реєстрація комерційних організацій та асоціацій тощо) [46].

У державах – членах Європейського Союзу відсутня уніфікована модель організації нотаріату, оскільки кожна країна сформувала власну, історично та правово зумовлену систему, а в окремих випадках у межах однієї держави співіснує декілька моделей нотаріальної організації. При цьому ЄС свідомо не ставить за мету створення єдиної нотаріальної системи, обмежуючись формуванням загальних концептуальних підходів до організації нотаріальної діяльності, що дозволяє говорити про існування так званої європейської парадигми нотаріату. Її основу становлять принципи латинського нотаріату, кількість яких у сучасній редакції сягає близько двадцяти, а їх оновлене формулювання було затверджене Асамблеєю нотаріатів – членів Міжнародного союзу латинського нотаріату в Римі у 2005 році. Історично ці принципи отримали системне закріплення ще на початку XIX століття у французькому Законі про принципи організації нотаріату 1803 року, який заклав модель, що

передбачала чітке відокремлення безспірної юрисдикції від спірної з передачею першої виключно нотаріусу, надання нотаріальним актам повної доказової та виконавчої сили, а також участь нотаріусів у корпоративних органах самоврядування з дисциплінарними повноваженнями. Водночас зазначена модель не залишалася незмінною і зазнавала еволюції, у процесі якої її внутрішні недоліки поступово усувалися [126, с.144–145].

Поряд із досвідом країн Європейського Союзу, важливе практичне значення для України має практика держав пострадянського простору, зокрема Грузії, де електронний реєстр нотаріальних дій функціонує з 2009 року. Доступ до нього здійснюється за чітко визначеними параметрами нотаріального акта, включаючи унікальний ідентифікаційний номер та реєстраційний номер у реєстрі, що забезпечує можливість перевірки фактів вчинення нотаріальних дій як для заінтересованих осіб, так і для самих учасників правовідносин. Будь-який громадянин може отримати інформацію про нотаріальні дії, які його стосуються, або перевірити автентичність поданого нотаріального акта, що свідчить про високий рівень відкритості та технологічної впорядкованості нотаріального процесу [54, с.231].

Окремої уваги заслуговує досвід Азербайджану, де запроваджено комплексну та технологічно унікальну систему електронного нотаріату. Її особливістю є повна цифровізація підготовки та вчинення нотаріальних дій через спеціалізоване програмне забезпечення, яке інтегрує всі необхідні державні реєстри, забезпечує ведення діловодства, фінансової та статистичної звітності, а також формування проєктів нотаріальних документів. У процесі вчинення нотаріальної дії здійснюється фотофіксація сторін, яка зберігається в електронній базі даних, а додатковий рівень захисту забезпечується використанням штрих-кодів або QR-кодів без застосування паперових бланків. Суттєвим елементом цієї системи є централізована оцифровка даних про громадян, що дозволяє нотаріусу оперативно отримувати повну інформацію про клієнта, включаючи персональні та майнові відомості [3]. Окрім цього, впроваджено мобільний офіс нотаріуса та нотаріальні кіоски, які

уможливлюють дистанційне вчинення окремих нотаріальних дій із використанням електронної ідентифікації, аудіо- та відеозв'язку, а також електронного підпису, що істотно розширює доступ громадян до нотаріальних послуг .

Аналіз європейського та світового досвіду в цілому підтверджує, що унітаризм як форма державного устрою є історично стабільною та ефективною моделлю організації публічної влади, а наявність автономних утворень у складі унітарних держав не суперечить його засадам [122, с.134]. Водночас автономний статус територій залежить від рівня координації та співпраці між центральними органами влади і автономними утвореннями, має договірну природу та може змінюватися в результаті переговорів, а стабільність таких моделей значною мірою визначається реальністю конституційних гарантій автономії .

Як обґрунтовується в дисертаційному дослідженні Г.Ю. Гулевської, для країн романо-германської правової сім'ї на всіх етапах історичного розвитку характерною є наявність органів, що виконують нотаріальні функції, однак роль нотаріату, обсяг його повноважень та ступінь державного впливу на нотаріальну діяльність істотно варіюються залежно від рівня розвитку економіки, приватної власності та інтенсивності цивільного обігу [20]. Латинський нотаріат як інституційна система перебуває у постійному процесі розвитку та внутрішньої рефлексії, що зумовлює існування різних організаційних форм і моделей його функціонування .

З метою підвищення рівня доброчесності в межах приватної нотаріальної діяльності в національних умовах обґрунтованою видається пропозиція щодо запровадження механізму фінансової гарантії, аналогічного окремим інститутам англосаксонської правової системи [64]. Йдеться про укладення кандидатом на посаду нотаріуса договору гарантії з банківською установою, який передбачав би внесення грошової застави на строк дії свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та слугував би компенсаційним механізмом у разі вчинення професійного правопорушення .

У більшості європейських країн застосування електронних підписів та електронних систем інформаційного обміну в нотаріальній діяльності є сталою практикою. Так, у Франції функціонує спеціалізована захищена мережа, яка забезпечує обмін інформацією між нотаріусами та третіми особами, доступ до внутрішніх і публічних баз даних, використання електронного підпису, а також інтеграцію з європейськими базами даних про заповіти та документи європейського нотаріату [114, с.532]. У Федеративній Республіці Німеччина електронні технології широко застосовуються в роботі з реєстрами, електронному документообігу та використанні кваліфікованих електронних підписів, які видаються Федеральною нотаріальною палатою не лише нотаріусам, а й адвокатам та іншим суб'єктам правовідносин [97, с.17].

Водночас, навіть у межах класичної системи латинського нотаріату, спостерігається функціональна неоднорідність. У деяких країнах, зокрема в Іспанії, нотаріуси є висококваліфікованими юристами, часто залученими до науково-викладацької діяльності, тоді як підготовка договорів здебільшого здійснюється адвокатами. У Греції роль нотаріуса переважно зводиться до посвідчувальної функції, тоді як у Франції та Бельгії нотаріуси можуть виконувати додаткові функції, зокрема виступати посередниками при операціях з нерухомістю або проводити експертизи [18]. У низці земель Німеччини та кантонах Швейцарії допускається поєднання нотаріальної та адвокатської діяльності, що ще раз підтверджує адаптивний і динамічний характер латинської моделі нотаріату.

Поряд із класичними німецькою та французькою моделями, у сучасному європейському правовому просторі сформувалася і функціонує змішана модель нотаріату, яка поєднує риси обох зазначених систем і водночас містить низку власних, специфічних елементів. Така модель запроваджена, зокрема, в Іспанії, Нідерландах, Швейцарії та низці інших держав. Її змішаний характер виявляється не лише у поєднанні організаційних і функціональних ознак французького та німецького нотаріату, а й у наявності інституційних рішень, які не є типовими для жодної з цих моделей. Так, у приблизно половині

кантонів Швейцарії збережено виключно державний нотаріат, при цьому в окремих із них допускається суміщення нотаріальної діяльності з адвокатською практикою, що загалом є нетиповим для класичного латинського нотаріату. Подібне поєднання функцій дозволене також у деяких землях Німеччини. Особливе значення у Швейцарії надається нотаріальному акту як офіційному доказовому документу, що підтверджується положеннями статті 9 Цивільного кодексу Швейцарії [67], відповідно до яких обов'язок доведення незаконності нотаріального акта покладається на особу, яка ставить під сумнів його правомірність, тобто на заявника або позивача.

Окремий інтерес, у контексті цифрової трансформації нотаріальної діяльності, становить досвід Естонії, де електронний нотаріат є складовою загальної стратегії цифрової держави. Електронний реєстр нотаріальних дій було створено Нотаріальною палатою, а сама нотаріальна діяльність здійснюється обмеженою кількістю нотаріусів за принципом квотування, що забезпечує баланс між доступністю нотаріальних послуг і контролем їх якості. Важливою особливістю естонської моделі є інтеграція всіх державних реєстрів, що суттєво скорочує часові витрати нотаріуса та дозволяє акумулювати в електронних базах комплексні відомості про особу, включаючи персональні, сімейні та майнові дані. Нотаріуси в Естонії наділені додатковими повноваженнями, зокрема у сфері земельної приватизації, реєстрації шлюбів і розірвання шлюбу, а також апостилювання документів для їх використання за кордоном. Документообіг фактично повністю оцифрований, оскільки всі документи скануються, а в паперовій формі зберігається лише примірник нотаріального акта [3]. Підвищення професійної кваліфікації нотаріусів має обов'язковий характер і організовується Нотаріальною палатою на системній основі, тоді як контрольні перевірки формально плануються Міністерством юстиції, але фактично здійснюються самою професійною корпорацією нотаріусів.

Іспанська модель нотаріату після прийняття Королівського декрету № 45/2007 від 19 січня 2007 року закріпила статус нотаріуса як представника

публічної влади, який водночас є незалежним суб'єктом і здійснює діяльність під власну відповідальність. Контроль за виконанням нотаріусами професійних обов'язків покладено як на відповідні нотаріальні палати, так і на Головне управління реєстрів та нотаріату, що входить до структури Міністерства юстиції Іспанії. Доступ до нотаріальної професії базується на складній конкурсній процедурі, яка передбачає складання низки іспитів з нотаріального, цивільного, торговельного, податкового та інших галузей права, необхідних для здійснення нотаріальної діяльності. При цьому характерною рисою іспанської системи є відсутність вимоги щодо наявності виключно іспанського громадянства, оскільки достатньо бути громадянином будь-якої держави – члена Європейського Союзу [67]. Загалом аналіз європейського досвіду правового регулювання нотаріальної діяльності виступає необхідною передумовою правової інтеграції, що розуміється як процес взаємного зближення та адаптації національних і європейських правових систем з метою їх гармонізації та уніфікації [18]. У цьому контексті обґрунтованою є позиція М. Бондаревої щодо доцільності вивчення не лише латинської, а й англосаксонської моделі нотаріату, оскільки в умовах інтернаціоналізації цивільного обігу та глобального зближення правових систем подальші порівняльні дослідження нотаріальних інститутів різних країн є необхідними для запозичення позитивного досвіду та визначення перспектив розвитку українського законодавства у сфері нотаріальної діяльності [6].

Проведений порівняльно-правовий аналіз регулювання нотаріальної діяльності, зокрема в частині забезпечення нотаріальної таємниці у різних правових системах, дає підстави для формулювання узагальнених висновків концептуального характеру. Насамперед, організаційна модель нотаріату безпосередньо зумовлюється типом правової системи конкретної держави, що визначає місце нотаріату в механізмі публічної влади, обсяг його повноважень та характер взаємодії з судовою системою. Водночас у сучасній правовій доктрині обґрунтовано виокремлюються два базові типи нотаріату, сформовані в межах англосаксонської та романо-германської правових сімей, кожен з яких

має власну логіку розвитку, функціональне призначення та ступінь публічно-правової насиченості. За умов глобалізації та інтенсифікації транскордонного цивільного обігу тенденція до уніфікації й стандартизації нотаріальних процедур об'єктивно спрямована на підвищення рівня гарантування прав і свобод людини та громадянина, що актуалізує потребу модернізації національних моделей нотаріату [14]. У цьому контексті реформований нотаріат має розглядатися як публічно-правовий інститут превентивного захисту, покликаний забезпечувати позасудову охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад і держави шляхом вчинення нотаріальних дій у межах безспірних правовідносин на основі єдиних принципів, форм і методів організації нотаріальної діяльності та її державного регулювання.

Водночас, аналіз сучасної міжнародної практики свідчить, що, попри загальну подібність ключових ознак правового статусу нотаріусів у більшості держав, національні системи демонструють істотні відмінності, зумовлені історичними, інституційними та правокультурними чинниками. Такі відмінності простежуються, зокрема, у суб'єктах наділення нотаріусів повноваженнями, вимогах до кандидатів на зайняття нотаріальною діяльністю, функціональному наповненні нотаріального статусу, територіальних межах здійснення повноважень, а також у фінансово-економічних засадах оплати нотаріальної праці [45]. З огляду на це, доцільним є активне сприяння міжнародному обміну досвідом у сфері нотаріальної діяльності, що має включати розвиток спеціалізованих освітніх і професійних програм для осіб, які претендують на статус нотаріуса, а також для практикуючих нотаріусів, розширення мовної та правокультурної підготовки, залучення іноземних фахівців і носіїв правових традицій інших держав, а також державну підтримку міжнародних науково-практичних заходів, спрямованих на обмін практичними навичками та сучасними підходами до здійснення нотаріальних проваджень.

3.2. Удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в контексті реформи нотаріату

Удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами потребує осмислення цього інституту як складової публічної компетенції нотаріату, що покликаний забезпечувати превентивний захист прав та швидке відновлення порушених майнових інтересів за умови дотримання принципів законності, пропорційності та процесуальної справедливості. Наявні нормативні конструкції і підзаконні процедури демонструють фрагментарність і колізійність, що у практиці породжує неоднакове застосування критеріїв безспірності вимоги, невизначеність переліку необхідних документів, дисбаланс між оперативністю примусового виконання і належними гарантіями захисту боржника. Завданням підрозділу є вироблення цілісної моделі, у межах якої чітко окреслюються межі позасудової юрисдикції нотаріуса, встановлюються уніфіковані процесуальні стандарти перевірки вимоги і документальної достатності, конкретизуються підстави відповідальності та механізми нагляду і саморегулювання. Така модель має інтегрувати цифрові інструменти перевірки даних і простежуваності дій, забезпечувати взаємодію з державними реєстрами та органами примусового виконання, а також передбачати електронний облік і контроль за кожним виконавчим написом з метою підвищення прозорості та довіри.

Важливим орієнтиром виступає наближення до європейських підходів щодо доказової сили нотаріальних актів і процедурних гарантій сторін, що дозволяє поєднати ефективність стягнення безспірних вимог з реальним захистом прав учасників цивільного процесу [142]. В межах запропонованого підходу акцент робиться на нормативній конкретизації, організаційній підзвітності, професійній етиці та безперервному підвищенні кваліфікації нотаріусів як необхідних передумов стабільності і передбачуваності нотаріальної практики.

До проблеми удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами, а також суміжних питань організації нотаріальної діяльності, конституційних засад і цифровізації нотаріату зверталися українські дослідники М. С. Долинська, К. С. Гарбуз, К. М. Чижмарь, Ю. В. Желіховська, А. Г. Серветник, О. М. Стасюк, К. О. Нестеренко, О. В. Булгакова, І. С. Апалькова, Л. Шевчук, М. Бондарєва, В. А. Другова, Н. Безсмертна та інші, однак у більшості робіт акценти зроблено на загальних засадах і окремих аспектах нотаріального процесу, тоді як комплексну модель адміністративно-правового регулювання саме процедури виконавчого напису в контексті реформи нотаріату висвітлено частково й потребує подальшого цілісного вдосконалення.

Розвиток сучасного українського нотаріату вимагає системного перегляду існуючої моделі адміністративно-правового регулювання, особливо щодо такого його елементу, як процедура вчинення виконавчих написів нотаріусами. Базовий Закон України «Про нотаріат» 1993 р. та підзаконні акти, що визначають порядок вчинення виконавчих написів, сьогодні вже не повною мірою відповідають потребам правової практики та стандартам правової держави. Як слушно зазначала М.С. Долинська, діяльність нотаріату в незалежній Україні регулюється переважно великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів, що створює суттєві передумови для подальшого реформування нотаріату [32]. Іншими словами, чинна нормативна база потребує оновлення й узгодження із сучасними реаліями, аби забезпечити баланс між оперативністю нотаріального захисту прав та гарантіями законності. Це завдання узгоджується із більш загальними напрямками реформи нотаріату, обумовленими євроінтеграційними процесами та конституційними засадами розвитку правової системи України.

Зокрема, К.С. Гарбуз серед ключових завдань правового регулювання нотаріату називає забезпечення охоронної функції та гарантування реалізації конституційних прав через нотаріальну діяльність, а також подальше вдосконалення державного контролю за діяльністю нотаріату у сфері захисту

прав громадян [16]. Відповідно, удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання виконавчих написів має відбуватися у руслі загальної реформи нотаріату, що спрямована на підвищення ефективності нотаріальної форми захисту прав та зміцнення законності.

Науковий підхід до реформування нотаріальної сфери потребує врахування методологічних основ дослідження нотаріату як публічно-приватного інституту. Так, К.М. Чижмарь наголошував, що для всебічного розуміння нотаріату слід застосовувати комплексний методологічний інструментарій, беручи до уваги історичну еволюцію цього інституту, його зв'язок із функціями держави та потребами суспільства. Застосування такого підходу дозволяє оцінити сучасну процедуру вчинення виконавчих написів не ізольовано, а в контексті загальної правоохоронної функції нотаріату [123].

З позицій адміністративно-правової науки виконавчий напис нотаріуса виступає одночасно заходом примусового виконання і елементом публічної компетенції нотаріату, що здійснюється в порядку позасудової (безспірної) юрисдикції. Проте нинішня модель реалізації цієї компетенції формувалася ще за радянських часів в межах адміністративно-командної системи і зберегла багато рис, успадкованих від того періоду. Деякі дослідники вказують, що основні підходи до вчинення виконавчих написів, закладені за радянської доби, майже без змін перейшли в сучасний нотаріат України. Така ситуація є неприйнятною в умовах розвитку ринкових відносин і верховенства права, оскільки породжує ризики порушення прав боржників і не відповідає сучасним стандартам справедливості. Відтак нагальною є докорінна модернізація зазначеного інституту – аж до переосмислення самої моделі його правового регулювання.

Виконавчий напис нотаріуса, за своєю природою, покликаний служити дієвим інструментом захисту суб'єктивних прав, що дозволяє оперативно, без звернення до суду, стягнути безспірну заборгованість або витребувати майно. У теорії відзначено, що латинський нотаріат історично сформувався саме для попередження спорів і забезпечення стабільності цивільного обороту. Його

превентивна та позасудова діяльність значно зменшує навантаження на судову систему. Вітчизняні науковці так само підкреслюють позитивний ефект використання виконавчих написів.

Зокрема, Ю.В. Желіховська зауважує, що звернення стягнення шляхом вчинення виконавчого напису є одним із найбільш ефективних і дієвих механізмів, який дозволяє у найкоротші строки реалізувати законні вимоги та суттєво скоротити кількість судових справ [37]. Той факт, що даний інструмент прямо передбачений законом як спосіб захисту, свідчить про його важливу роль у системі охорони майнових прав та інтересів. Отже, метою реформи не повинно бути скасування інституту виконавчого напису як такого, адже це призвело б до втрати корисного механізму позасудового захисту. Натомість реформа має бути спрямована на усунення зловживань і прогалин у процедурі його здійснення, аби інститут виконавчого напису діяв у чітких правових рамках, забезпечував законність і справедливість.

Аналіз чинного законодавства і практики його застосування виявляє низку проблем, які потребують вирішення в межах удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання. По-перше, адміністративно-правові вимоги до вчинення виконавчих написів наразі недостатньо деталізовані, а значна частина питань врегульована підзаконними актами, зокрема Переліком документів, на підставі яких нотаріус вчиняє виконавчі написи, затв. постановою КМУ №1172 від 29.06.1999 р.. Це призводить до правової невизначеності та колізій. Наприклад, у судовій практиці нерідко постають спори щодо того, чи достатньо поданих кредитором документів для підтвердження безспірності вимоги, або чи вправі нотаріус вчинити напис за наявності рішення суду про спір між тими ж сторонами [126].

Дослідження значного масиву судових рішень в справах за позовами боржників про визнання виконавчих написів такими, що не підлягають виконанню, дозволяє встановити найпоширеніші причини задоволення цих позовів. Серед них: вчинення виконавчих написів без подання всіх необхідних документів, передбачених законодавством; вчинення напису за наявності спору

щодо заборгованості, коли спір між сторонами вже розглядається судом; пропуск встановленого строку для звернення стягнення тощо [100]. Встановлені автором випадки свідчать про прогалини у адміністративно-правовому регулюванні та про певні недоліки в організації контролю за діяльністю нотаріусів.

Окремі умови вчинення виконавчих написів, успадковані від радянського періоду, в сучасному законодавстві фактично створюють можливості для зловживань та порушень прав боржників. Ці висновки підкріплюються статистикою: значна частка виконавчих написів, оскаржених боржниками, скасовується судами саме з причин недотримання нотаріусами встановлених правил. Таким чином, першочерговим завданням удосконалення є усунення адміністративно-правових прогалин і нечіткостей, щоб унеможливити вчинення написів з порушенням визначених вимог.

У контексті реформування нотаріату пропонуються різні шляхи вдосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів – від поміркованих до радикальних. Серед поміркованих підходів – точкове внесення змін до чинних нормативних актів з метою посилення гарантій прав боржника та чіткого окреслення повноважень нотаріуса. Зокрема, автор наполягає на необхідності розширити перелік документів, які подаються нотаріусу для вчинення виконавчого напису за окремими видами вимог. Йдеться, наприклад, про підтвердження повідомлення боржника про наявність боргу чи вимоги, надання доказів безспірності заборгованості з незалежних джерел тощо.

Внесення таких змін до Постанови №1172 від 29.06.1999 р. запропоновано також в дисертаційному дослідженні А. Г. Серветник. Крім того, вона обґрунтовує доцільність законодавчого виключення можливості вчинення виконавчого напису про звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо таким предметом є житло боржника. Ця пропозиція продиктована принципом соціальної справедливості та необхідністю захисту конституційного права громадян на житло. Відповідно, примусове виселення боржника з

єдиного житла без судового розгляду слід визнати неприйнятним. Пропонується вдосконалити правове регулювання звернення стягнення на іпотечне майно шляхом виключення такої можливості з позасудової процедури

Альтернативний, більш радикальний підхід до реформи інституту виконавчого напису пропонує О. М. Стасюк. Проаналізувавши еволюцію цього правового інституту та сучасні реалії, він окреслив дві можливі моделі подальшого розвитку: або повне скасування виконавчих написів як рудименту командно-адміністративної системи, не сумісного з ринковими відносинами, або ж докорінне його перетворення на засадах добровільності. Суть другого шляху полягає у тому, щоб наділити нотаріусів правом вчиняти виконавчі написи лише на підставі нотаріально засвідчених заяв боржників про визнання заборгованості безспірною [109]. Іншими словами, пропонується залишити позасудову форму стягнення, але за умови явного волевиявлення боржника, який хоче уникнути судової тяганини і добровільно погоджується із заборгованістю. Така модель фактично перетворює виконавчий напис на інструмент оформлення мирової згоди між сторонами під контролем нотаріуса. Вона б повністю усунула ризики порушення права на захист, адже без згоди боржника напис не може бути вчинений. Водночас критики зазначають, що подібна процедура втратила б свою основну перевагу – швидкість і односторонність стягнення, яка є важливою у випадках недобросовісних боржників. Отже, настільки радикальне звуження сфери застосування виконавчих написів видається дискусійним. Більшість науковців сходяться на думці, що оптимальним є компромісний варіант: зберегти інститут виконавчого напису, але чітко окреслити межі його застосування та посилити процедури контролю.

Комплексне удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами повинно охоплювати декілька напрямів [144]. Перший – нормативний, тобто вдосконалення законодавства. Як зазначалося, необхідно внести зміни до підзаконних актів: та, за потреби, до Закону «Про нотаріат», аби конкретизувати умови та порядок

вчинення виконавчих написів. Законодавчі новели мають забезпечити імперативність вимог щодо безспірності боргу, обов'язкового підтвердження належного інформування боржника, дотримання строків та подання повного пакету документів.

Важливо також переглянути коло випадків, коли взагалі допускається позасудове стягнення. З точки зору соціальної справедливості, як уже було сказано, варто заборонити виконавчі написи у ситуаціях, що можуть призвести до втрати боржником єдиного житла чи іншого життєво необхідного майна. Натомість, можливо, доцільно розширити сферу виконавчих написів на інші безспірні вимоги, де судовий розгляд лише затримує відновлення порушених прав.

Другий напрям – організаційний, тобто реформування системи контролю і відповідальності. Ряд дослідників справедливо вважають механізм відповідальності нотаріуса завершальним елементом статусу нотаріату і наголошує на зростанні значення юридичної відповідальності нотаріуса перед державою та суспільством [30; 58; 104]. У світлі цього, необхідно посилити дисциплінарну та адміністративну відповідальність приватних нотаріусів за порушення порядку вчинення нотаріальних дій [98]. Органи Міністерства юстиції та Нотаріальна палата України повинні оперативно реагувати на випадки незаконного вчинення виконавчих написів, притягати винних нотаріусів до відповідальності, аж до позбавлення права на заняття нотаріальною діяльністю. Встановлення дієвого контролю дисциплінує нотаріусів і мінімізує випадки недбалості чи недобросовісності при вчиненні виконавчих написів.

Не менш важливим є і підвищення рівня професійної підготовки та етичної свідомості нотаріусів. Практика зарубіжних країн показує, що регулярне навчання, семінари та обмін досвідом (наприклад, обов'язкова система підвищення кваліфікації, як у нотаріаті Естонії) сприяють підвищенню якості нотаріальних послуг [50]. Український нотаріат має рухатися в цьому напрямі: Нотаріальна палата України повинна активніше проводити навчальні

заходи, розробляти методичні рекомендації щодо складних питань практики. Закріплення на рівні закону обов'язку нотаріуса постійно підвищувати кваліфікацію та дотримуватися професійної етики відповідало б європейським принципам нотаріальної діяльності.

Третій стратегічно важливий напрям удосконалення – цифровізація нотаріату, впровадження електронних сервісів і реєстрів [102]. В умовах глобальної цифрової трансформації правова система України не може залишатися осторонь, і реформування нотаріату безпосередньо пов'язане з розвитком електронного урядування [59]. На думку К. О. Нестеренко, нагальним завданням є створення єдиної електронної нотаріальної інформаційної системи «E-Notar», яка об'єднає всі нотаріальні реєстри та забезпечить інтеграцію з іншими державними базами даних [64]. Запровадження такої системи дозволить автоматизувати багато аспектів вчинення нотаріальних дій, у тому числі виконавчих написів. Приміром, нотаріус зможе оперативно перевіряти інформацію про боржника та предмет заборгованості в державних реєстрах (реєстр речових прав на нерухомість, Єдиний реєстр боржників тощо), що унеможливить випадки вчинення напису при наявності зареєстрованого судового спору або інших обтяжень.

І. С. Апалькова підкреслює, що впровадження цифрових технологій у нотаріальну діяльність є одним з пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського нотаріату [1]. Мова йде не лише про перехід до електронного документообігу, але й про створення комплексного електронного нотаріату – коли всі стадії нотаріального провадження можуть здійснюватися з використанням інформаційних систем при збереженні вимог безпеки та автентичності [56]. Уже сьогодні на законодавчому рівні зроблено кроки в цьому напрямку, зокрема, внесено зміни щодо можливості дистанційного нотаріального посвідчення в умовах воєнного стану та карантину, тестуються окремі модулі електронного нотаріату. Удосконалення адміністративно-правового регулювання виконавчих написів повинно врахувати ці новації.

Можна передбачити ведення електронного реєстру виконавчих написів з автоматичним присвоєнням унікального номеру та перевіркою дотримання формальних критеріїв (наявності всіх необхідних даних) перед реєстрацією напису [149]. Це зробить процедуру більш прозорою і підконтрольною. Крім того, цифрові рішення здатні полегшити взаємодію нотаріусів із органами державної виконавчої служби: електронне направлення виконавчих написів до виконання, перевірка стану виконання тощо.

Український нотаріат належить до латинського (романо-германського) типу, який передбачає наділення нотаріуса широкими повноваженнями публічно-владного характеру і визнання за нотаріальними актами підвищеної доказової та виконавчої сили [140]. У багатьох країнах Європи: Франція, Німеччина, Іспанія та інші, існує процедура, подібна до нашого виконавчого напису: нотаріальний акт, що містить зобов'язання боржника, може бути пред'явлений до примусового виконання без окремого судового рішення [139]. Проте за кордоном ця процедура, як правило, більш жорстко регламентована [57]. Наприклад, нотаріальний акт повинен містити окрему виконавчу клаузулу, підписану боржником, або ж сам боржник має право заперечити вимогу на певній стадії до виконання. Такі механізми забезпечують баланс між оперативністю стягнення і правом боржника на захист. Тому при удосконаленні вітчизняної моделі слід врахувати цей зарубіжний досвід.

Як вважає М. Бондарева, вкрай необхідним є подальше дослідження різних систем нотаріату з метою запозичення позитивного досвіду та визначення оптимальних шляхів розвитку українського законодавства у цій сфері. Застосування європейських нотаріальних принципів – таких, як принцип законності, неупередженості, безспірної юрисдикції, майнової відповідальності нотаріуса та інші – має стати фундаментом нової моделі регулювання. Зокрема, принцип безспірності нотаріальної юрисдикції означає, що нотаріус не повинен вчиняти дій при найменшій наявності спору про право. Цей принцип мусить неухильно дотримуватися при прийнятті нотаріусом рішення про можливість вчинення виконавчого напису. Принцип майнової відповідальності та

обов'язкового страхування професійної діяльності нотаріусів гарантує відшкодування можливої шкоди, завданої неправомірним написом, що теж підвищує рівень захищеності боржників і кредиторів. У цілому імплементація зазначених підходів сприятиме наближенню українського нотаріального процесу до європейських стандартів.

Наукове та практичне значення удосконалення моделі адміністративно-правового регулювання виконавчих написів нотаріусами полягає в тому, щоб забезпечити більш ефективне, справедливе й прозоре функціонування цього правового інституту в умовах сучасної України. В результаті реалізації запропонованих змін очікується досягнення кількох важливих цілей. По-перше, буде гарантовано належний захист прав боржників від можливих зловживань – жодне стягнення не здійснюватиметься без переконливих доказів та без дотримання процедурних гарантій [102]. По-друге, зросте довіра громадян і бізнесу до нотаріату як до інструменту позасудового захисту прав, що позитивно вплине на авторитет нотаріальної професії. По-третє, збережеться і посиляться позитивний економічний ефект від використання виконавчих написів – швидке стягнення безспірних боргів сприятиме фінансовій стабільності обороту та розвантаженню судів від дрібних спорів [61].

Нарешті, реформований інститут виконавчого напису органічно впишеться в оновлену європейську систему нотаріату, яка функціонує на засадах цифровізації, прозорості і підзвітності. Таким чином, удосконалення адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами є невід'ємною складовою комплексної реформи нотаріату в Україні, метою якої є перетворення нотаріату на сучасний правовий інститут європейського зразка, що надійно забезпечить реалізацію і захист прав громадян і юридичних осіб.

У межах модернізації адміністративно-правового регулювання логічним видається розширення змісту критерію безспірності вимоги як інтегрованого стандарту, що поєднує формальну повноту документального пакета та матеріальну визначеність правової підстави, адже позасудова виконавча дія

легітимізується не самою лише наявністю форм, а насамперед очевидністю обов'язку й відсутністю розумних підстав для заперечення, які можуть бути встановлені нотаріусом із використанням доступних реєстрових і доказових джерел [88]. Такий підхід усуває редукацію ролі нотаріуса до механічного верифікатора й закріплює обов'язок фахової оцінки матеріальних передумов стягнення, що посилює превентивний характер нотаріату й одночасно знижує імовірність подальшого скасування напису судом через неврахування фактичної спірності.

Подвійна перевірка, яку доцільно імплементувати на нормативному рівні, включає формальний рівень з обов'язковими реквізитами і доказами настання строку, та матеріальний рівень з оцінкою реальності вимоги, джерела її виникнення, способу обчислення та відсутності конкуруючих претензій, про що нотаріус робить мотивовану відмітку у службовому електронному протоколі. Встановлення такого стандарту спрямовує практику від суто формальної моделі до моделі обґрунтованої довіри, де юридична сила виконавчого напису підкріплюється формою та якістю попереднього контролю, що відповідає аксіології латинського нотаріату [138]. Таким чином зростає передбачуваність правозастосування, знижується тиск на судову систему та формуються сталі очікування сторін щодо єдиних засад позасудового примусового виконання. Такий перехід уможлиблює узгодження української практики з європейськими стандартами доказової сили нотаріальних актів і забезпечує баланс інтересів кредитора та боржника, де перший отримує швидкість і визначеність, а другий — реальні процесуальні гарантії до початку виконання.

Процедура інформування боржника перед учиненням виконавчого напису має бути вбудована в саму логіку позасудової юрисдикції як мінімальна гарантія права бути почутим, тому обов'язок нотаріуса перевіряти належне повідомлення боржника повинен набути імперативного характеру з чіткими доказовими орієнтирами. Йдеться про фіксацію направлення листа та про доведеність отримання або свідомого ігнорування, про надання розумного строку для заперечень, про відтворення змісту вимоги в уніфікованому

форматі, доступному для юридично не підготовленої особи, з поясненням наслідків бездіяльності.

Доцільно передбачити електронний канал дублювання повідомлення через інтегрований державний сервіс, спільний із поштовою службою (Укрпошта та Нова Пошта) із підтвердженням доставки та відкриття, що знімає спір щодо реальності інформування і водночас пришвидшує обіг документів у цифровому середовищі [10]. Таке технологічне рішення не заперечує паперових форм, але створює надійний цифровий слід, який підлягає аудиту та судовій перевірці, а отже посилює довіру до нотаріальної процедури. Запровадження вимоги про надання доказів належного інформування в якості обов'язкового додатка до заяви кредитора перетворює комунікацію зі стороною боржника з факультативної дії на необхідний елемент матеріальної безспірності. У результаті виконавчий напис перетворюється на фінальну ланку відкритого для боржника процесу, а не на несподіваний для нього акт, що потребує екстреного судового захисту.

Суттєвого доопрацювання потребує визначення меж позасудової юрисдикції, оскільки не кожна грошова чи майнова вимога однаково придатна до позасудового формату через різний ступінь соціальної чутливості та процесуальної складності. Запровадження категоріальних обмежень, коли виконавчий напис не допускається або допускається у вкрай звужених межах, кореспондує принципам пропорційності та соціальної справедливості й має охопити випадки звернення стягнення на єдине житло, на майно очевидного життєвого призначення, а також споживчі спори з асиметрією сторін, де ризик зловживань є підвищеним. Натомість у випадках, де факт зобов'язання підтверджується первинними бухгалтерськими та реєстровими даними, де відсутні змінні величини чи складні нарахування, позасудовий формат виправданий і економічно доцільний за умови додержання підвищених стандартів перевірки.

Така диференціація виводить дискусію за межі бінарної альтернативи скасування або збереження інституту і переводить її у площину тонкого

налаштування сфери застосування з урахуванням матеріально-правової природи вимог. Застосування тесту соціальної чутливості як методологічного фільтра дозволяє підтримати силу виконавчого напису там, де він справді підвищує правову й економічну ефективність, і водночас запобігти непропорційному втручання у права вразливих осіб [9]. Наявність законодавчо окреслених меж позасудової юрисдикції усуває колізії та знижує кількість справ про визнання написів такими, що не підлягають виконанню, оскільки самі підстави для їх учинення стають зрозумілими й однозначними.

Якість правозастосування визначається не лише нормами, а й реальністю контролю та відповідальності, тому модернізована модель адміністративно-правового регулювання має містити скоординований механізм нагляду органів юстиції і професійного самоврядування з ризик-орієнтованим добором кейсів для аудитів. Доцільно закріпити обов'язковість планових і позапланових перевірок дотримання порядку учинення виконавчих написів з опорою на аналітику електронного реєстру, що автоматично сигналізує про відхилення від типових параметрів або повторювані помилки окремих нотаріусів.

Дисциплінарна відповідальність має супроводжуватися реальними наслідками, включаючи штраф, зупинення права на зайняття нотаріальною діяльністю та покладення на страховика обов'язку відшкодувати шкоду з подальшим регресом до нотаріуса, що формує економічний стимул дотримуватися стандартів. Адміністративно-деліктний блок повинен відбивати найтипівші порушення у сфері виконавчих написів, від не долучення обов'язкових документів до ігнорування даних реєстрів про наявність судового спору чи обтяжень, із прив'язкою до градації санкцій залежно від наслідків [62].

Паралельно слід інституціоналізувати безперервне підвищення кваліфікації, передбачивши щорічні модулі з позасудових процедур виконання з обов'язковим тестуванням і розбором реальних кейсів, що нормалізує стандарти практики і уніфікує підходи по країні. Така комбінація превенції,

виявлення та відповідальності створює нову культуру професійної обережності та мотивує нотаріусів інвестувати час у методичну підготовку.

Цифровізація є опорним елементом оновленої моделі адміністративно-правового регулювання вчинення нотаріальних дій, оскільки саме вона забезпечує простежуваність, автоматичну валідацію і швидку взаємодію між суб'єктами, що знижує транзакційні витрати і ризики помилки [146]. Електронний реєстр виконавчих написів доцільно визначити єдиним достовірним джерелом даних із унікальним ідентифікатором, часом-клеймом, вбудованою перевіркою заповненості та логічної узгодженості полів, з підключенням до баз даних про судові спори, речові права, обтяження, податковий борг, Єдиний реєстр боржників [33].

Механізм «червоних прапорців» має автоматично блокувати реєстрацію напису або вимагати додаткову верифікацію у випадках, коли виявлено відкритий спір між тими ж сторонами, вплив позовної давності чи наявність арештів, що радикально зменшує кількість неправомірних дій ще до їх завершення. Реєстр повинен зберігати повний журнал дій нотаріуса з можливістю незалежного аудиту та формування аналітичних вибірок для розробки методичних рекомендацій і таргетованих перевірок, що підвищує керованість системи. Важливим є і користувачький вимір, адже боржник має отримувати автоматичні сповіщення на етапі повідомлення й безпосередньо після реєстрації напису, що дає йому час для оперативної реакції, звернення до кредитора чи до суду із заявою про забезпечення позову. Така цифрова архітектура забезпечує якісний стрибок від декларованої прозорості до реальної підзвітності.

Інтеграції з державними реєстрами повинні бути не заявленою метою, а повсякденною практикою, тому слід закріпити нормативний обов'язок нотаріуса здійснювати певні мінімальні перевірки із фіксацією їх результатів у електронному протоколі. До переліку базових перевірок належить з'ясування наявності відкритого судового спору між тими ж сторонами і щодо того ж предмета, виявлення фактів зупинення чи переривання позовної давності,

аналіз статусу іпотеки або інших обтяжень у реєстрі прав, перевірка включення боржника до Єдиного реєстру боржників. Прямий технічний доступ до даних без дублювання запитів у паперовій формі скорочує час і мінімізує ризик маніпуляцій зі сторонами, а також створює доказову базу для контролюючих органів без додаткових витрат. Результати таких перевірок мають автоматично вкладатися в електронну справу напису і бути доступними для органів примусового виконання, що усуває інформаційні розриви на етапі запуску виконавчого провадження [115]. Практична цінність інтеграцій проявляється й у можливості статистичного аналізу типових підстав відмови або скасування, на підставі якого коригуються як методичні матеріали, так і програмні бізнес-правила валідації. У сукупності це переводить позасудову процедуру з непрозорої площини до керованої екосистеми з вимірюваними показниками якості.

Професійна етика і постійна освіта формують культурний каркас оновленої моделі адміністративно-правового регулювання вчинення нотаріальних написів, адже жоден регламент не замінить внутрішніх стандартів обачності та неупередженості, без яких підвищена доказова сила нотаріального акта втрачає суспільну легітимність. Запровадження спеціалізованих навчальних модулів із виконавчих написів із розбором типових помилок, симуляційних вправ і контрольних тестів дозволяє вирівняти практику між регіонами й усунути залежність якості від локальних звичок чи традицій.

Варто інституціоналізувати у професійній етиці заборону діяти в умовах очевидного конфлікту інтересів, вимогу детально фіксувати мотиви прийнятого рішення та орієнтир на добровільне самовідведення у ситуаціях невизначеності, що узгоджується з європейськими принципами нотаріальної професії. Підкріплення етичних норм страховими механізмами й дисциплінарною практикою створює ефект взаємного посилення та запускає культуру відповідального прийняття рішень, у межах якої ризикові дії стають економічно не вигідними [84]. Поєднання етики, освіти і відповідальності піднімає поріг

входу для недобросовісних практик і закладає основу довгострокової стійкості змін.

Порівняльно-правові орієнтири підтверджують доцільність конструкції, в якій виконавча сила нотаріального акту спирається на виразне волевиявлення боржника щодо підпорядкування примусовому виконанню або на гарантоване право швидкого заперечення примусового виконання, що генерує баланс швидкості і захисту [133]. Адаптація цих елементів у вітчизняному нормативному полі не потребує копіювання іноземних інститутів, а вимагає їх добору з урахуванням конституційних засад і наявної інфраструктури реєстрів та електронної взаємодії.

У перспективі можна розглянути уніфіковану форму нотаріального акта з виконавчою клаузулою, яка міститиме стандартизований блок попереджень для боржника і технічні ідентифікатори, що зв'язують документ із цифровим записом у реєстрі, уникаючи подвійності та забезпечуючи автентичність [131]. Результатом стане зниження транзакційних витрат сторін, відмова від паперових дублювань і зміцнення довіри до електронних доказів, що є необхідною умовою сучасної правової економіки. Поступовість імплементації дає можливість випробувати моделі адміністративно-правового регулювання вчинення нотаріальних написів у пілотних регіонах, відкоригувати бізнес-правила і масштабувати рішення без різких організаційних шоків.

Оцінка впливу запропонованих змін на правову систему показує, що системна конкретизація стандарту безспірності, уніфікація повідомлення боржника, технологічна валідація через електронний реєстр та інституційно підсилений контроль продукують синергетичний ефект у вигляді зменшення кількості скасованих написів, скорочення строків відновлення порушених прав і вирівнювання практики по території держави [135]. Для кредиторів це означає прогнозованість і нижчу вартість стягнення за умови добросовісної процесуальної поведінки, для боржників — упевненість, що позасудова процедура не стане інструментом тиску в складних або соціально чутливих справах.

Для держави та судової системи країни вигода проявляється у вивільненні процесуальних ресурсів від формальних спорів і фокусуванні на справах, де справді необхідне повне дослідження доказів, що узгоджується з метою підвищення ефективності правосуддя. Додатковим наслідком стане накопичення якісних даних для адміністративно-правових рішень, адже електронний реєстр забезпечить можливість предметної аналітики і швидкого зворотного зв'язку до регулятора та Нотаріальної палати. У довшій перспективі очікується формування стійкої екосистеми нотаріальної превенції спорів, де виконавчий напис функціонує як точний інструмент у чітко окресленій сфері і не потребує постійного судового коригування.

Дорожня карта імплементації має бути еволюційною, з чіткими етапами та контрольними точками, що дозволить відстежувати ефекти та коригувати регуляторні параметри без втрати керованості процесу. Спершу доцільно ухвалити зміни до базового закону і підзаконних актів щодо стандарту безспірності, повідомлення боржника та меж позасудової юрисдикції, паралельно створивши нормативні рамки для електронного реєстру з визначенням ролей суб'єктів і вимог до кібербезпеки. Наступним кроком стає пілотування цифрових рішень в обмеженій кількості регіонів із методичною підтримкою та навчанням, із подальшим зовнішнім аудитом перших шести місяців і відкритою звітністю для професійної спільноти.

Після усунення виявлених недоліків цифрова інфраструктура масштабується на всю країну з одночасним запуском ризик-орієнтованих перевірок і уніфікованої програми підвищення кваліфікації, що дає змогу закріпити нові стандарти в повсякденній практиці. Фінальний етап передбачає інтеграцію з усіма релевантними державними реєстрами, налагодження обміну з органами примусового виконання та випуск щорічного аналітичного звіту регулятора з показниками якості, що перетворює реформу з події на процес постійного вдосконалення. Саме така послідовність дій дозволяє зберегти довіру учасників ринку, уникнути надмірного адміністративного навантаження та досягти реальних, а не декларативних результатів.

Завершуючи окреслення пропонованих напрямів вдосконалення, варто підкреслити їх взаємодоповнюваність, адже нормативна конкретизація втрачає силу без цифрової валідації, електронні сервіси не працюють без етичної й освітньої підтримки, а контроль неефективний без страхових і дисциплінарних наслідків. Цілісна модель адміністративно-правового регулювання виконавчих написів в межах реформи нотаріату потребує саме комплексної архітектури, де кожен елемент посилює інший, а відтак утворюється замкнений контур якості, прозорості та відповідальності. Такий контур забезпечує передбачуваність результатів для всіх сторін цивільного обороту, підтримує сталість правових очікувань і відповідає курсу на європейську інтеграцію в частині підвищення стандартів правової безпеки та доступності правосуддя поза судом.

Стала практика в межах запропонованої моделі здатна змінити саму культуру застосування виконавчих написів, де позасудовість більше не сприйматиметься як спрощення за рахунок гарантій, а як інструмент, який уміє поєднувати швидкість із повагою до права на захист. У цьому й полягає додана актуальність оновленої моделі адміністративно-правового регулювання вчинення нотаріальних написів.

3.3. Компонентна модель електронної системи нотаріату в Україні на адміністративно-правових засадах

В умовах цифрової трансформації правового поля сучасний український нотаріат розвивається шляхом упровадження електронних технологій [137]. Електронна система нотаріату («е-нотаріат») розглядається як складова адміністративно-правової модернізації, покликана підвищити ефективність нотаріальної діяльності та наблизити її до стандартів європейського урядування. Зокрема, одним із нагальних завдань названо створення єдиної електронної інформаційної системи «E-Notar», що об'єднає всі нотаріальні реєстри та інтегрує їх з іншими державними базами даних [64].

Запровадження комплексного електронного нотаріату означає перехід не тільки до електронного документообігу, а й до здійснення всіх стадій нотаріального провадження за допомогою інформаційних систем із дотриманням вимог безпеки та автентичності. Україна прагне перейняти найкращі європейські практики у цій сфері, водночас враховуючи національні особливості (рівень економічного розвитку, проблеми корупції та рейдерства тощо), аби сформувати власну оптимальну модель е-нотаріату. Уже зроблено окремі кроки: на законодавчому рівні дозволено дистанційне нотаріальне посвідчення в умовах воєнного стану та карантину, розпочато тестування окремих модулів е-нотаріату [1]. Таким чином, впровадження електронної системи нотаріату розглядається як невід’ємна частина реформування нотаріальної діяльності в напрямі її сучасності, прозорості й оперативності.

Електронна система нотаріату – це державна автоматизована інформаційна система, призначена для здійснення нотаріальних дій із використанням цифрових технологій. Її запровадження потребує виконання низки технологічних та організаційних передумов. Дослідники зазначають, що для цифровізації нотаріальної діяльності необхідні: створення єдиного електронного реєстру нотаріальних дій, широке використання кваліфікованого електронного підпису, оцифрування нотаріальних документів та формування бази даних для електронного архіву [54].

Відповідно, компонентна модель системи е-нотаріату включає кілька функціональних складників. По-перше, це електронний реєстр нотаріальних дій – ключова підсистема, що забезпечує облік та реєстрацію всіх вчинених нотаріусами дій у електронній формі. Наявність такого єдиного реєстру є обов’язковою умовою комплексного е-нотаріату. По-друге, електронний архів нотаріальних документів, призначений для довгострокового зберігання, захисту, пошуку і перегляду нотаріальних актів у цифровому вигляді. По-третє, електронне робоче місце нотаріуса з відповідними цифровими сервісами – спеціалізований інтерфейс, що дозволяє нотаріусу здійснювати нотаріальні провадження онлайн, взаємодіяти з реєстрами та клієнтами дистанційно.

Окремі елементи цієї моделі вже були задекларовані у державних програмах цифровізації: планується, що в кожного нотаріуса буде електронне робоче місце, діятиме єдиний е-архів та реєстр нотаріальних дій, що відкриє можливість дистанційного посвідчення правочинів, підвищить безпеку даних та стабільність правовідносин, а також прискорить отримання громадянами нотаріальних послуг, особливо у віддалених районах [3]. Таким чином, основні компоненти е-нотаріату можна визначити як: централізований електронний реєстр, електронні сервіси для вчинення та перевірки нотаріальних дій, системи електронної ідентифікації та підпису, електронний архів нотаріуса, а також захищені канали зв'язку для взаємодії нотаріусів із Міністерством юстиції та державними реєстрами.

Важливо зазначити, що е-нотаріат спирається на вже наявну інфраструктуру державних реєстрів, з якими працюють нотаріуси. Сьогодні нотаріусами України повсякденно використовуються численні єдині та державні реєстри, серед яких: Єдиний реєстр спадкових справ, що об'єднав дані про заповіти і спадщину, Єдиний реєстр довіреностей, Єдиний реєстр заборон відчуження нерухомого майна, Єдиний реєстр нотаріусів, Реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, Державний реєстр іпотек, Державний реєстр правочинів, Державний реєстр обтяжень рухомого майна тощо [12]. Усі згадані реєстри функціонують в електронному форматі під егідою Міністерства юстиції, яке є їх держателем, а технічне адміністрування здійснює державне підприємство, відповідальне за підтримку програмного забезпечення та захист даних цих реєстрів [130].

Власне система е-нотаріату має об'єднати ключові з цих інформаційних ресурсів в єдиний цифровий простір, що значно спростить доступ нотаріуса до необхідних відомостей та забезпечить належний рівень інформаційної безпеки нотаріальної діяльності. Наприклад, впровадження е-нотаріату дозволить нотаріусу оперативно запитувати та отримувати потрібні документи і інформацію безпосередньо з відповідних державних баз даних, мінімізуючи затримки та виключаючи дублювання паперових процедур. Одночасно це

забезпечить системність та цілісність обліку нотаріальних дій у масштабах всієї країни.

Електронна система нотаріату потребує належної правової структури адміністрування та контролю. На сьогодні вибудовується дворівнева модель адміністрування е-нотаріату: технічний та функціональний адміністратори [42]. Технічним адміністратором визначено державне підприємство в сфері управління інформаційними технологіями НАІС Міністерства юстиції, яке відповідає за створення, супроводження і оновлення програмного забезпечення системи, підтримання її технічної працездатності, захист і резервування всіх накопичених відомостей [12]. Натомість функціональний адміністратор – Нотаріальна палата України – уповноважений впроваджувати підсистеми е-нотаріату в експлуатацію, погоджувати їх архітектуру з Міністерством юстиції, розробляти стандарти роботи системи та шаблони електронних документів, здійснювати тестування перед промисловим запуском тощо.

До основних підсистем, за розгортання яких відповідає функціональний адміністратор, належать: електронний нотаріальний архів – сховище нотаріальних документів з механізмами пошуку і віддаленого доступу, електронне робоче місце нотаріуса, інтерфейс для вчинення нотаріальних дій у цифровому середовищі та електронний реєстр нотаріальних дій, реєстрація і облік кожної нотаріальної дії в режимі реального часу. Запропонована система адміністративно-правового нагляду забезпечує баланс між державним контролем і самоврядним управлінням нотаріальною спільнотою через її професійну організацію [12]. Фактично, нормативний адміністратор від імені професійної спільноти здійснює організаційний нагляд за коректністю роботи е-системи, дотриманням нотаріусами встановлених процедур і стандартів, тоді як технічний адміністратор гарантує безперебійну і захищену технічну основу цієї діяльності.

Вкрай важливою є роль е-нотаріату у забезпеченні законності, прозорості, швидкості та доступності нотаріальної діяльності. Перехід до електронної системи нотаріату має суттєві позитивні наслідки для якості нотаріальних

послуг та дотримання прав громадян. Перш за все, забезпечується підвищення законності нотаріальної діяльності. Завдяки єдиному електронному реєстру кожна нотаріальна дія фіксується у централізованій базі даних, що унеможлиблює приховування або несанкціоноване коригування записів. Відповідно до чинного законодавства запис у реєстрі є доказом вчинення нотаріальної дії [112], а в умовах е-нотаріату такий запис набуває форми захищеного електронного доказу із фіксацією часу і кваліфікованим підписом нотаріуса. Це значно зміцнює юридичну силу нотаріальних актів та дисциплінує нотаріусів дотримуватися процедури.

По-друге, зростає прозорість і підконтрольність нотаріальних процесів. Усі ключові дії нотаріуса залишають електронний слід, доступний для перевірки уповноваженими органами. Система е-нотаріату технічно унеможлиблює вчинення окремих дій без належних перевірок: приміром, нотаріус перед посвідченням правочину може автоматично отримати відомості з державних реєстрів про сторін та об'єкти, що дозволяє виявити наявність судових спорів, арештів чи інших обтяжень і запобігти незаконному посвідченню. Така інтеграція з реєстрами боржників, нерухомості тощо виключає людський фактор у перевірці умов правочину і підвищує довіру до результату. До того ж, цифрові рішення забезпечують повну простежуваність дій нотаріуса – від моменту отримання запиту до видачі документу – що робить всю процедуру більш відкритою для правової оцінки.

Е-нотаріат також значно впливає на оперативність нотаріальних послуг. Застосування інформаційних технологій дозволяє автоматизувати багато рутинних операцій, скоротити час опрацювання документів та обміну даними. Серед адміністративно-правових переваг впровадження е-системи дослідження називають економію часу та коштів: інформацію від інших державних органів нотаріус зможе запитувати і отримувати онлайн, без паперових запитів і очікування відповіді. Відвідувачі нотаріуса також відчують менші витрати часу, оскільки значну частину процедур (подання документів, отримання проектів договорів, консультації) можна буде виконати дистанційно через електронні

сервіси. Загалом цифровізація пришвидшує обіг документів і забезпечує більш оперативне вчинення нотаріальних дій, що особливо важливо в умовах зростання ділової активності.

Нарешті, електронний нотаріат підвищує доступність нотаріальних послуг для населення. Інструменти дистанційної ідентифікації та онлайн-посвідчення дають можливість отримати необхідні нотаріальні дії без особистої присутності, що є вирішальним для мешканців віддалених районів, тимчасово переміщених осіб, людей з обмеженими фізичними можливостями чи громадян, які перебувають за кордоном. Як зазначається в стратегії цифровізації, перехід від офлайн- до е-послуг у сфері нотаріату дозволить жителям віддалених куточків країни оперативно отримувати послуги без витрат на поїздки, а самі нотаріуси зможуть працювати з необхідними реєстрами незалежно від місця знаходження.

В умовах воєнного часу такі можливості набули ще більшого значення, забезпечуючи безперервність нотаріальних функцій навіть при переміщенні осіб або ризиках для життя. Отже, е-нотаріат сприяє реалізації принципу максимальної зручності та наближеності адміністративних послуг до потреб громадян.

Незважаючи на очевидні переваги, запровадження електронної системи нотаріату стикається з низкою викликів у правовому полі. По-перше, чинна нормативна база є фрагментарною та застарілою у контексті цифрових новацій. Базовий Закон України «Про нотаріат» 1993 року [56] й досі не містить цілісного розділу про електронний нотаріат. Хоча до нього вносились точкові зміни, зокрема, щодо можливості окремих дистанційних дій під час COVID-карантину та воєнного стану, загальні положення закону і підзаконних актів орієнтовані переважно на паперовий документообіг і «фізичне» вчинення нотаріальних дій. Відсутні легальні визначення ключових понять е-нотаріату, не врегульовано статус Єдиної електронної системи е-нотаріату, порядок ведення електронного реєстру на постійній основі, взаємодія нотаріуса з клієнтом через інтернет, тощо.

Натомість експериментальне запровадження окремих е-сервісів відбувається на підставі тимчасових урядових рішень, які не замінюють собою повноцінного закону [31]. Так, зокрема, затверджене у грудні 2023 року Положення про Єдину державну електронну систему е-нотаріату, пропонує закріплення таких визначень, як «Єдина державна електронна система е-нотаріату», «електронний ідентифікатор (QR-код)», «електронне робоче місце користувача» [26]. Зрештою, відповідна Постанова Кабінету Міністрів України так і сформульована «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» [26]. Натомість, це створює правову невизначеність щодо багатьох аспектів: чи рівноцінний електронний нотаріальний документ паперовому, як забезпечити нотаріальну таємницю при передачі даних через онлайн-системи, які дії взагалі допускаються до дистанційного вчинення, а які вимагають фізичної присутності – все це поки що не має однозначної законодавчої відповіді.

По-друге, існують прогалини та колізії між різними актами законодавства. Наприклад, Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» в Статтях 5-8 встановлює загальні принципи використання електронних документів, але не враховує специфіку нотаріального посвідчення документів, засвідчення вірності електронних копій, скріплення документу електронною печаткою нотаріуса тощо [78]. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» у Статтях 16-21 [79] регулює електронний підпис та ідентифікацію, проте відсутні спеціальні норми про віддалену ідентифікацію клієнтів нотаріуса (через BankID, відео-конференцію тощо) – це гальмує впровадження повноцінних онлайн-нотаріальних послуг. Так само, потребують конкретизації положення Закону України «Про захист персональних даних», зокрема, щодо обробки персональних даних в межах е-нотаріату: наразі нотаріуси є, щонайменше, розпорядниками (або й володільцями) персональних даних клієнтів, але масове внесення цих даних в державні електронні реєстри ставить

питання про додаткові гарантії конфіденційності та кібербезпеки (п.4 Ст. 24) [86].

По-третє, відсутність комплексного закріплення е-нотаріату на законодавчому рівні ускладнює інституційну реалізацію проекту. Зокрема, порядок взаємодії Міністерства юстиції та Нотаріальної палати в адмініструванні системи наразі базується лише на відомчих угодах і експериментальних наказах, а не на прямих законодавчих нормах [78]. На етапі дослідної експлуатації (2022–2024 рр.) електронний реєстр нотаріальних дій ведеться паралельно з паперовими реєстрами згідно з умовами експериментального проекту (за Постановою Кабінету Міністрів України № 619 від 30 травня 2024 р. протягом експерименту нотаріуси зобов'язані вносити дані до Електронного реєстру одночасно з традиційним журналом обліку, а Міністерство юстиції має розробити необхідне програмне забезпечення і забезпечити єдиний підхід до ведення такого реєстру) [25]. Хоч це і важливий крок, але його тимчасовий характер означає, що після завершення експерименту потрібні зміни до законів, аби надати електронному реєстру та іншим компонентам системи постійний правовий статус. Таким чином, актуальними є питання удосконалення законодавства: усунення розбіжностей між актами, заповнення прогалин і закріплення на рівні закону усіх ключових елементів е-нотаріату та процедур електронного вчинення нотаріальних дій.

Окремо слід звернути увагу на проблематику інформаційної безпеки, цифрової ідентифікації, нагляду й етики в умовах е-нотаріату. Переведення нотаріальної діяльності у електронний формат висуває підвищені вимоги до захисту інформації та технологічної надійності системи. Як зазначалося, серед ризиків впровадження е-нотаріату – загроза несанкціонованого доступу або втрати даних, тому необхідно впровадити досконалі програми захисту файлів, шифрування та резервного копіювання архівів, а також використовувати тільки захищені канали зв'язку для обміну інформацією.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [91] та суміжні нормативні акти повинні застосовуватися до е-нотаріату,

оскільки ця система оперує чутливою інформацією (персональні дані, документи власності тощо) і фактично стане частиною критичної інформаційної інфраструктури [44]. Наразі ж зазначений Закон не містить жодної згадки про нотаріат. Крім того, потрібно визначити належний рівень інформаційної безпеки для програмних комплексів е-нотаріату, передбачити і врегулювати їх сертифікацію та регулярний аудит безпеки.

Не менш важливим є питання цифрової ідентифікації учасників нотаріальних дій. У дистанційному режимі нотаріус мусить мати впевненість у особі клієнта, тож необхідно запровадити ефективні механізми eID: використання кваліфікованого електронного підпису та печатки, BankID, MobileID, технологій відеоідентифікації з відповідним нормативним регулюванням. Чинний Закон «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» вже надає правову основу для КЕП (зокрема, у статтях 17, 23, 26, 27) [79], але доцільно передбачити окремі положення щодо віддаленої ідентифікації саме у нотаріальній сфері. Наприклад, порядок проведення відеоконференції з клієнтом, вимоги до якості зв'язку, фіксація процесу тощо.

Організаційний нагляд за діяльністю нотаріусів в електронному середовищі також потребує перегляду підходів. Якщо раніше перевірка нотаріальної діяльності здійснювалася шляхом вивчення паперових реєстрів і архівів на місці, то тепер значну частину контрольних функцій можна реалізувати віддалено, через аналітичні інструменти системи е-нотаріату. Міністерство юстиції повинно мати інструменти моніторингу електронних реєстрацій, наприклад, автоматичне виявлення підозрілих транзакцій, порушень черговості записів тощо та реагування на них.

З іншого боку, Нотаріальна палата України, як самоврядний орган, має посилити роль комісій з етики і кваліфікації щодо навчання нотаріусів користуванню новими технологіями та дотримання стандартів кібергігієни. Нарешті, виникають нові виклики для професійної етики нотаріусів у цифрову епоху. Необхідно, щоб нотаріуси неухильно дотримувалися принципів конфіденційності, незалежності та неупередженості і при наданні електронних

послуг. Правила професійної етики нотаріусів України [84] неодноразово перезатверджувалися у минулому (зокрема, у 2013 році) [83; 85]. Наразі ж слід знову актуалізувати їх, доповнивши нормами про етичні аспекти електронної комунікації з клієнтами, використання інформаційних систем і захист електронних даних. Так, зокрема, етика е-нотаріуса має включати статтю про заборону використання незахищених пристроїв для роботи з реєстрами, відповідальне ставлення до збереження особистих ключів КЕП, недопущення будь-яких форм онлайн-шахрайства чи маніпуляцій з даними. Такі доповнення забезпечать підтримання високого рівня довіри до нотаріату навіть за умови переходу у цифрову площину.

Комплексний характер електронної системи нотаріату дає змогу розглядати її не лише як сукупність окремих технічних модулів, а як цілісну компонентну модель, що складається з взаємопов'язаних блоків правового, адміністративного, технологічного, процедурного та гарантійно-наглядового характеру [25]. Правовий компонент охоплює систему законів, підзаконних актів, відомчих інструкцій та стандартів, які визначають правові засади функціонування е-нотаріату, регламентують статус електронних документів, порядок їх створення, зберігання та використання в нотаріальному процесі, а також встановлюють повноваження суб'єктів в цій сфері.

Адміністративний компонент охоплює систему суб'єктів, які забезпечують створення, супровід і контроль роботи електронної системи нотаріату, включаючи Міністерство юстиції, Нотаріальну палату, державні підприємства, що здійснюють технічне адміністрування, та самих нотаріусів як безпосередніх користувачів.

Технологічний компонент складається із програмно-апаратних комплексів, електронних реєстрів, каналів зв'язку, засобів криптографічного захисту інформації, які разом утворюють цифрову інфраструктуру е-нотаріату.

Процедурний компонент охоплює порядок вчинення нотаріальних дій в електронній формі, алгоритми перевірки документів та особи клієнта, фіксацію

кожної нотаріальної дії у реєстрі, взаємодію з іншими реєстрами та органами публічної влади.

Нарешті, гарантійно-наглядовий компонент включає механізми внутрішнього та зовнішнього контролю, системи аудиту та моніторингу, процедури реагування на порушення, а також інструменти дисциплінарної та юридичної відповідальності за неналежне використання електронної системи.

Така компонентна модель дозволяє описати е-нотаріат як багатовимірну конструкцію, де кожен елемент має чітко окреслену роль, а їх сукупність забезпечує відповідність діяльності нотаріусів принципам законності, правової визначеності, прозорості та доступності правової допомоги.

В межах цієї моделі важливо виділити інформаційно-комунікаційний компонент, який виконує роль зв'язувальної ланки між усіма іншими складовими. Його зміст становлять електронні канали взаємодії нотаріуса з клієнтом, судовими та правоохоронними органами, державними реєстрами, органами місцевого самоврядування, фінансовими установами.

У сучасних умовах правова реальність характеризується зростанням кількості електронних публічних реєстрів та інформаційних систем, і нотаріат поступово перетворюється на точку інтеграції значної частини цих ресурсів. Тому електронна система нотаріату повинна забезпечувати не лише внутрішню логіку обліку нотаріальних дій, а й стандартизовані протоколи комунікації з іншими державними інформаційними системами, що дозволяють у режимі реального часу отримувати необхідні довідки, витяги, відомості про обтяження, судові спори, наявність виконавчих проваджень [54]. Така інтеграція істотно підвищує доказову цінність нотаріальних актів, адже рішення нотаріуса ґрунтується не на ізольованих паперових документах, а на комплексі перевірених електронних даних, що походять з офіційних реєстрів і захищених джерел.

Водночас розширення інформаційних зв'язків обумовлює підвищені вимоги до дотримання принципу конфіденційності, оскільки обіг даних про фізичних та юридичних осіб у цифровій формі повинен здійснюватися

виключно в межах, визначених законом, із фіксацією кожного запиту і відповіді, що у свою чергу вимагає чіткої регламентації повноважень нотаріуса як суб'єкта доступу до державних інформаційних ресурсів [55].

Особливу увагу в компонентній моделі електронної системи нотаріату слід приділити процедурному блоку, безпосередньо пов'язаному з вчиненням виконавчих написів. Виконавчий напис як нотаріальна дія має подвійний характер: з одного боку, це елемент позасудової юрисдикції, з іншого – механізм примусового виконання, який безпосередньо впливає на майнову сферу боржника. В умовах паперового документообігу значна частина ризиків зловживань пов'язана саме з неповнотою перевірки документів, неможливістю швидко отримати відомості з різних реєстрів, складністю простежити послідовність дій нотаріуса [13]. Перехід до е-нотаріату дає змогу включити до процедурного компонента інструменти автоматизованої перевірки безспірності вимоги, строків давності, наявності судових спорів та інших обставин, що унеможливають застосування виконавчого напису.

В електронній системі може бути реалізований алгоритм, за яким перед формуванням виконавчого напису нотаріус зобов'язаний здійснити серію електронних запитів до баз даних щодо статусу боржника, стану виконання попередніх рішень, наявності арештів або обмежень щодо майна, інформації про відкриті судові провадження між тими ж сторонами [55]. Результати таких запитів мають автоматично приєднуватися до електронної справи і відображатися в записі реєстру, що дозволить у випадку подальшого судового оскарження встановити, чи дотримався нотаріус усіх процедурних вимог. Такий підхід значно знижує ризики формального підходу до перевірки документів і сприяє утвердженню стандартизованих процедур оцінки безспірності вимог у межах е-нотаріату.

Важливим елементом компонентної моделі стає гарантійно-наглядний компонент, спрямований на забезпечення балансу між оперативністю електронних процедур та необхідністю надійних гарантій прав боржника і кредитора. У традиційному паперовому нотаріальному процесі нагляд

здійснюється переважно шляхом періодичних перевірок діяльності нотаріусів уповноваженими органами, аналізу вибіркових справ, розгляду скарг громадян. Е-нотаріат відкриває можливість переведення контролюючих процедур у стан постійного електронного моніторингу, коли органи юстиції та професійного самоврядування отримують доступ до аналітичних панелей, що відображають динаміку та структуру вчинених нотаріусами електронних дій.

На основі таких інструментів можна виявляти нетипову поведінку, зокрема різке зростання кількості виконавчих написів у конкретного нотаріуса, аномально високий відсоток операцій із певними кредиторами, повторювані випадки оскарження його рішень. Все це дає змогу своєчасно реагувати на потенційні порушення, проводити цільові перевірки, ініціювати дисциплінарні провадження, а за необхідності – передавати матеріали до правоохоронних органів. Водночас функціонування такого наглядового механізму вимагає законодавчого визначення меж доступу до інформації, процедур її використання, строків зберігання, а також гарантій недопущення використання аналітичних даних для недобросовісного втручання в діяльність нотаріусів, які сумлінно виконують свої повноваження.

Окремий вимір компонентної моделі електронної системи нотаріату становить кадрово-професійний компонент, який значною мірою визначає реальну здатність системи працювати ефективно. Цифровізація нотаріальної діяльності означає оснащення робочих місць комп'ютерами та надання доступу до реєстрів, а також формування нових компетентностей у нотаріусів та їх помічників. В адміністративно-правових засадах е-нотаріату слід нормативно закріпити вимоги до рівня цифрової грамотності, уміння працювати з електронними підписами, засобами криптографічного захисту, електронними архівами, а також проходження регулярного підвищення кваліфікації за напрямом «цифрові технології у нотаріальній діяльності». Тобто внести відповідні зміни до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату [82]. Доцільно передбачити, що допуск до роботи з електронною

системою нотаріату надається лише після успішного проходження відповідного навчального курсу та сертифікації, організованих Міністерством юстиції спільно з Нотаріальною палатою, про що також зазначити у «Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту...».

Такий підхід посилює інституційні гарантії належного використання е-нотаріату, формує у суб'єктів нотаріальної діяльності стале розуміння ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою, і підвищує загальну культуру захисту інформації в професійному середовищі [137]. У перспективі кадрово-професійний компонент може бути доповнений нормами, що передбачають можливість тимчасового обмеження доступу до системи нотаріусів, які систематично порушують правила кібергігієни, а також спеціальними вимогами до технічних спеціалістів, що обслуговують програмне забезпечення е-нотаріату, шляхом внесення змін до статей 3, 9 Закону України «Про нотаріат».

Значного розширення вимагає також нормативний компонент, в межах якого мають бути кодифіковані основні засади електронної нотаріальної діяльності. Логічним кроком видається внесення змін до Закону України «Про нотаріат» з метою доповнення його спеціальним розділом III-I із назвою «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату», присвяченим електронним формам вчинення нотаріальних дій. У такому розділі доцільно законодавчо закріпити поняття електронної системи нотаріату, електронного реєстру нотаріальних дій, електронного нотаріального архіву, електронного робочого місця нотаріуса, дистанційного нотаріального провадження. До змісту цього розділу можуть бути включені статті, які визначають, що всі нотаріальні дії, вчинені із застосуванням засобів е-нотаріату та належним чином засвідчені кваліфікованим електронним підписом нотаріуса, мають таку саму юридичну силу, як і дії, вчинені у традиційній паперовій формі, а записи в електронному реєстрі визнаються офіційним доказом факту вчинення нотаріальної дії. Окремі статті розділу «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» мають регламентувати порядок віддаленої ідентифікації клієнтів, механізми

відеофіксації нотаріальних проваджень у разі дистанційної форми, обов'язковість збереження електронних аудіо- та відеозаписів у складі нотаріальних справ протягом визначених строків.

Законодавчої деталізації потребує і організаційний статус суб'єктів, відповідальних за адміністрування електронної системи нотаріату. В Законі України «Про нотаріат» в межах пропонованого розділу III-I «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» доцільно прямо вказати, що Міністерство юстиції є органом, який забезпечує формування державної політики у сфері е-нотаріату, затверджує технічні регламенти і стандарти функціонування системи, здійснює державний нагляд за дотриманням вимог законодавства.

Нотаріальна палата України в свою чергу може бути визначена в Законі України «Про нотаріат» як суб'єкт, що здійснює професійне самоврядування в електронному середовищі, розробляє стандарти професійної діяльності нотаріусів у цифровому форматі, організовує підготовку кадрів, бере участь у тестуванні нових функціональних модулів системи. Ці зміни варто закріпити у частині четвертій статті 16, присвяченій повноваженням Нотаріальної палати України [88]. Окрема стаття, у межах розділу III-I «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» повинна встановлювати статус державного підприємства НАІС, що виконує функції технічного адміністратора системи, із зазначенням його основних обов'язків щодо захисту інформації, підтримання працездатності програмно-апаратних комплексів, забезпечення резервного копіювання та відновлення даних у разі технічних збоїв. Така деталізація сприятиме усуненню нинішньої невизначеності в розподілі повноважень та відповідальності між суб'єктами, які забезпечують функціонування е-нотаріату.

Компонентна модель електронної системи нотаріату передбачає тісний зв'язок з інститутом захисту персональних даних, що обумовлює необхідність коригування профільного законодавства у цій сфері. До Закону України «Про захист персональних даних» доцільно внести положення, які б окремо

визначали особливий правовий режим обробки персональних даних в електронній системі нотаріату як системи, що поєднує публічно-правові та приватно-правові елементи. Так, зокрема, законодавець має доповнити Статтю 4 (Суб'єкти відносин, пов'язаних із персональними даними) Закону України «Про захист персональних даних» частиною шостою, у межах якої окреслити статус нотаріуса як розпорядника персональних даних клієнта в електронному середовищі, закріпивши при цьому, що розміщення персональних даних у електронному реєстрі нотаріальних дій здійснюється не на підставі згоди суб'єкта, а на підставі закону, який покладає на нотаріуса обов'язок вчиняти нотаріальні дії та фіксувати їх результати.

Водночас Закон України «Про захист персональних даних» у статті 8. (Права суб'єкта персональних даних) повинен визначити додаткові гарантії прав суб'єкта персональних даних у зв'язку з оцифруванням нотаріальної інформації: право на доступ до електронних записів щодо себе, право на отримання інформації про коло осіб, які мали доступ до відповідних записів, право на оскарження незаконного розголошення персональних даних із е-нотаріату. Такі зміни посилять довіру громадян до використання їхніх даних у нотаріальній сфері, мінімізують ризики порушення нотаріальної таємниці під час функціонування електронних систем.

Ще одним важливим аспектом компонентної моделі є інтеграція е-нотаріату з процесами виконавчого провадження. Зокрема, Статтю 4. (Вимоги до виконавчого документа) Закону України «Про виконавче провадження», доцільно доповнити частиною 3-1, у якій мають бути визначені вимоги до електронної форми виконавчого напису, зокрема обов'язковість накладення кваліфікованого електронного підпису нотаріуса, фіксації часу та дати вчинення, зазначення електронного ідентифікатора запису в реєстрі, що дозволяє виконавцю в будь-який момент перевірити автентичність та чинність відповідного документа. Частина 3-2 зазначеної статті, має передбачати, що виконавчий напис нотаріуса, сформований та зареєстрований у електронному реєстрі нотаріальних дій, може передаватися до органу примусового виконання

в електронній формі через захищені канали зв'язку без необхідності дублювання на папері. Це дозволить істотно скоротити час між моментом вчинення виконавчого напису та початком примусового виконання, усуне ризики фальсифікації документів під час їх фізичного передавання, а також забезпечить єдиний електронний ланцюг простежуваності від моменту фіксації заборгованості до завершення виконання.

Не менш суттєвим для повноти компонентної моделі є врахування територіального аспекту функціонування е-нотаріату, який набуває особливої ваги в умовах воєнної агресії та внутрішнього переміщення осіб. Електронна система нотаріату, побудована на централізованих реєстрах і захищених каналах зв'язку, дає змогу забезпечити доступ громадян до нотаріальних послуг незалежно від місця їх фактичного перебування, що відповідає конституційним засадам рівності прав і свобод [145]. Разом з тим законодавець має врегулювати питання територіальної компетенції нотаріусів в електронному середовищі: чи може нотаріус вчиняти електронні нотаріальні дії щодо об'єктів, розташованих в інших адміністративно-територіальних одиницях, як співвідноситься електронна форма вчинення дії з вимогами щодо місця вчинення, які передбачені чинним Законом України «Про нотаріат» (зокрема, Ст. 13¹ Нотаріальний округ) Одним із можливих напрямів удосконалення є перехід від жорсткої територіальної прив'язки нотаріуса до більш гнучкої моделі, за якої в електронному середовищі домінує не географічний, а компетенційний принцип, а територіальність враховується лише щодо окремих категорій дій, наприклад, пов'язаних із нерухомим майном. Такий підхід дозволить збалансувати необхідність рівномірного навантаження між нотаріусами та гарантування доступу до послуг у регіонах із недостатньою кількістю нотаріальних контор.

Запропонована компонентна модель електронної системи нотаріату, орієнтована на поєднання нормативних, організаційних, технологічних, процедурних, гарантійно-наглядних, кадрово-професійних та інформаційно-комунікаційних елементів, формує підґрунтя для нової якості нотаріальних послуг в Україні. Її послідовне нормативне закріплення та практична реалізація

здатні мінімізувати ризики зловживань, підвищити довіру до інституту нотаріату, забезпечити належний баланс інтересів кредитора та боржника в процедурах виконавчого напису, а також інтегрувати український нотаріат у сучасний цифровий правовий простір. У цьому контексті законодавчі ініціативи, спрямовані на удосконалення Закону України «Про нотаріат», оновлення законодавства про електронні документи, захист персональних даних, електронні довірчі послуги та примусове виконання рішень, виступають необхідною передумовою для перетворення е-нотаріату з експериментальної технологічної новації на сталий і стабільний елемент системи публічної влади.

Електронна система нотаріату покликана стати невід'ємним елементом сучасної адміністративно-правової інфраструктури України. Її впровадження відкриває нові можливості для підвищення ефективності, доступності та прозорості нотаріальної діяльності, водночас ставить перед законодавцем і практиками низку завдань щодо належного правового забезпечення. Проведений аналіз підтверджує, що е-нотаріат має комплексний компонентний склад і потребує системного підходу в регулюванні. Задля повноцінної реалізації потенціалу е-нотаріату в Україні варто здійснити такі кроки з удосконалення законодавства:

Внести зміни до Закону України «Про нотаріат», закріпивши у межах розділу III-I «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» поняття та структуру Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, а також перелік нотаріальних дій, що підлягають обов'язковій реєстрації в електронному реєстрі [88]. Доцільно доповнити відповідний розділ Закону новими статтями, які врегулюють порядок дистанційного вчинення нотаріальних дій, використання електронних документів і підписів у нотаріальному процесі, повноваження Міністерству юстиції та Нотаріальної палати щодо адміністрування е-системи;

Переглянути Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» з метою узгодження його статей 1, 3, 5, 6, 8 зі специфікою нотаріату. Необхідно чітко визначити, що електронний нотаріальний документ,

підписаний кваліфікованим підписом нотаріуса, має таку саму юридичну силу, як і паперовий документ з його печаткою. Також варто передбачити можливість засвідчення нотаріусом електронних копій паперових документів і навпаки – видачі електронних дублікатів на основі паперових оригіналів, що вже пропонується впровадити в нотаріальну практику;

Внести доповнення до Закону України «Про захист персональних даних» щодо особливостей обробки персональних даних у системі е-нотаріату. Зокрема, законодавчо закріпити в статтях 7, 10, 11, 16, що внесення персональних даних до Єдиної електронної системи нотаріату є правомірним з огляду на публічно-правові повноваження нотаріуса, визначити статус Міністерства юстиції та НПУ як спільних володільців або розпорядників цих даних, установити підвищені вимоги до захисту таких даних (Ст. 24) [86]. Це сприятиме додержанню нотаріальної таємниці в електронному середовищі та імплементації європейських стандартів GDPR;

Удосконалити суміжне законодавство, пов'язане з функціонуванням е-нотаріату. Потрібно забезпечити повну сумісність норм Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» із потребами нотаріальної практики – наприклад, передбачити в підзаконних актах, таких як Положення про Єдину державну електронну систему е-нотаріату [26] порядок використання нотаріусами хмарних підписів чи печаток для масового засвідчення документів, інтеграцію з додатком «Дія» для ідентифікації особи.

Щодо інформаційної безпеки, варто в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» внести зміни до Статті 4. «Об'єкти кібербезпеки та кіберзахисту», спрямовані на віднесення Єдиної системи е-нотаріату до критично важливих систем з відповідним режимом захисту, аби гарантувати стійкість її роботи навіть в умовах кіберзагроз. Досі цей Закон не містив жодної згадки про нотаріат. Водночас, ні Закон України «Про нотаріат» [88], ні згадувані Постанови Кабінету Міністрів України (від 29 грудня 2023 року № 1406 та від 30.05.2024 № 619.), покликані врегулювати «функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» та

«питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій» [25; 26], не містять жодної згадки про безпеку інформації та кіберзагрози.

Варто згадати, що абзац перший частини третьої статті 4 (із змінами) Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», вже зазначає, що «Порядок формування переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та порядок їх внесення до державного реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, а також порядок формування та забезпечення функціонування державного реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури затверджуються Кабінетом Міністрів України» [91]. З огляду на зазначене, частину третю статті 4 цього Закону доцільно доповнити абзацом третім та навести його у наступній редакції: «Повноваження щодо формування та забезпечення функціонування критичної інформаційної інфраструктури у сфері нотаріату України, зокрема Єдиних та державних реєстрів у сфері нотаріату та Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, покладаються на Міністерство юстиції України» (Додаток С).

У ході впровадження нормативних змін, потрібно оновити і відомчі акти, зокрема, Порядки ведення нотаріальних реєстрів та Правила нотаріального діловодства, адаптувавши їх до електронної форми фіксації даних. Так само слід внести зміни до Правил професійної етики нотаріусів України, додавши положення про етику роботи з електронними документами і реєстрами, про недопустимість зловживань у цифровому середовищі. Нотаріальна палата має розробити методичні рекомендації з питань інформаційної гігієни для нотаріусів та забезпечити систематичне навчання кадрів новим цифровим навичкам.

Реалізація наведених пропозицій дозволить сформувати цілісну правову базу для функціонування електронної системи нотаріату. Удосконалене законодавство гарантуватиме законність кожної електронної нотаріальної дії, прозорий контроль з боку держави і професійної спільноти, швидке та зручне обслуговування громадян, а також надійний захист інформації. Е-нотаріат,

впроваджений на міцних адміністративно-правових засадах, стане дієвим інструментом забезпечення прав і інтересів учасників цивільно-правового процесу, підвищить авторитет нотаріальної професії та сприятиме інтеграції України у європейський правовий простір.

Висновки до розділу 3

1. Принципи міжнародного нотаріату 1986 року та стандарти професійної поведінки 2004 року сформували основу латинської моделі, у межах якої нотаріус діє як незалежна публічна особа, що забезпечує законність, неупередженість і високу доказову силу нотаріальних актів. Ця модель, поширена у більш ніж восьмидесяти країнах, забезпечує превентивний характер правового захисту та зменшує навантаження на судову систему. Її нормативна цілісність і етичні стандарти сприяють стабільності приватноправового обігу та розвитку міжнародної співпраці в межах нотаріату.

Франція, Польща та Німеччина демонструють високий рівень структурованості класичного латинського нотаріату, поєднуючи жорсткі професійні вимоги, багаторівневу систему самоврядування та розвинену цифрову інфраструктуру. Французька централізована модель із захищеними реєстрами, польська система з акцентом на складну професійну підготовку та німецьке нормативне регулювання із превентивною функцією правосуддя забезпечують високу доказову силу нотаріальних актів. Американський децентралізований нотаріат, навпаки, характеризується мінімальною професійною стандартизацією, що підкреслює переваги європейських моделей для стабільності цивільного обігу.

2. Порівняння правових систем показує, що латинська модель, на відміну від британської, австралійської та інших англосаксонських варіантів, забезпечує більшу уніфікованість процедур, цифрову інтегрованість та професійну відповідальність. Досвід Грузії, Польщі й Азербайджану демонструє ефективність поєднання приватноправового статусу нотаріуса,

сучасних електронних реєстрів і розширених функцій, що сприяє прозорості та підвищує якість юридичних послуг. Європейська парадигма нотаріату ґрунтується на поєднанні професійної автономії з державним наглядом, спрямованих на забезпечення превентивного правового захисту. Світові тенденції розвитку нотаріату свідчать про поступове зближення моделей на основі спільних цінностей — професійної доброчесності, розширення електронних сервісів та уніфікації стандартів безспірної юрисдикції. Цифровізація, включно з використанням кваліфікованих електронних підписів, мобільних сервісів і захищених реєстрів, зміцнює правову визначеність і довіру до нотаріальних актів, а змішані моделі Швейцарії чи Нідерландів демонструють гнучкість нотаріату у відповідь на потреби сучасного правового обігу. Для України ключовими орієнтирами є запозичення перевірених міжнародних практик, удосконалення професійного відбору та створення цифрової інфраструктури, здатної забезпечити ефективний позасудовий захист прав громадян.

3. Удосконалення адміністративно-правової моделі виконавчих написів потребує комплексного переосмислення цього інституту як складової публічної компетенції нотаріату, у межах якої оперативність стягнення має поєднуватися з належними гарантіями законності, справедливості та фактичної безспірності вимоги. Наявна фрагментарність законодавства та нечіткість критеріїв безспірності продовжують генерувати колізійність правозастосування, що вимагає створення цілісної нормативної конструкції з визначеними межами позасудової юрисдикції та стандартизованими процедурами перевірки. У наукових дослідженнях неодноразово підкреслено, що чинна пострадянська модель не відповідає сучасним засадам правової держави, а тому має бути модернізована через одночасний розвиток нормативного блоку, організаційної інфраструктури контролю та цифрових інструментів. У межах такої модернізації важливо розширити зміст критерію безспірності, поєднавши формальну повноту документів із матеріальною визначеністю правової підстави, що дозволить нотаріусу здійснювати не механічну перевірку, а

фахову оцінку очевидності обов'язку та відсутності розумних підстав для заперечення. Саме такий підхід знижує рівень подальшого оскарження, формує передбачувані правові очікування та забезпечує баланс між швидкістю примусового виконання й правом боржника на своєчасне інформування та захист.

4. Наразі виконавчі написи характеризуються високою оскаржуваністю, що зумовлено прогалинами регулювання, нерівномірністю правозастосування та недостатнім процедурним контролем. Реформа, орієнтована на зниження цих ризиків, має поєднувати уточнення документальних вимог, захист соціально чутливих активів і впровадження моделей, у яких посилення правової визначеності пов'язане з добровільністю підпорядкування боржника примусовому виконанню або швидким механізмом заперечення. Досягнення ефективності можливе лише за умови поєднання нормативної конкретизації, підвищеної відповідальності нотаріусів і цифрової верифікації процедур. У цьому контексті важливими є три напрями реформування: удосконалення законодавчої бази, посилення організаційно-контрольних механізмів та масштабна цифровізація нотаріату. Нотаріальна палата України має виконувати активнішу методичну функцію, забезпечувати систематичне навчання та вироблення рекомендацій, а законодавче закріплення обов'язку підвищення кваліфікації та дотримання професійної етики відповідатиме європейським підходам і створюватиме реальні запобіжники недобросовісних практик.

5. Модернізація інституту виконавчих написів передбачає розширене розуміння безспірності, обов'язкове та надійне інформування боржника, визначення меж позасудової юрисдикції та впровадження ефективних механізмів контролю, відповідальності та цифрової аутентифікації дій нотаріуса. Формально-матеріальний стандарт перевірки має забезпечувати, щоб легітимність виконавчого напису ґрунтувалася не лише на формальних атрибутах, а й на змістовній очевидності боргу. Впровадження електронного реєстру з автоматизованими перевітками, інтеграцією з державними базами даних та фіксацією всіх дій нотаріуса суттєво підсилює превентивну функцію

моделі. Доцільно запровадити електронний канал дублювання повідомлень боржнику через інтегровані державні сервіси з підтвердженням доставки та відкриття, що усуває типові спори щодо інформування. У поєднанні з диференціацією вимог залежно від соціальної чутливості предмета стягнення та належною професійною підготовкою нотаріусів така система наближує українську практику до критеріїв європейської доказової сили нотаріальних актів та знижує потребу у судовому коригуванні.

6. Професійна етика, освітні стандарти та цифрова інфраструктура становлять основу стійкої моделі виконавчих написів, у межах якої відповідальне та неупереджене прийняття рішень стає нормою, а недобросовісні практики — ризикованими й економічно не вигідними. Технологічна валідація через електронний реєстр, уніфіковані процедури інформування та ризик-орієнтовані форми контролю забезпечують рівновагу між швидкістю стягнення й належними гарантіями для боржника, водночас підтримуючи функціональність позасудового механізму. Реалізація реформи має відбуватися еволюційно: від корекції законодавчої бази та визначення стандартів безспірності — до пілотування цифрових рішень, їх подальшого масштабування та інтеграції з усіма релевантними державними реєстрами. Такий підхід уможливорює формування замкненого контуру якості, прозорості та відповідальності, у межах якого кожен елемент нормативної, організаційної та цифрової архітектури посилює інший і створює стабільну правозастосовну практику. У довгостроковій перспективі впровадження такої комплексної моделі здатне змінити культуру застосування виконавчих написів, у якій позасудовість перестає асоціюватися зі спрощенням за рахунок правових гарантій та набуває значення інструмента, що поєднує швидкість, передбачуваність та повагу до права на захист. Саме у цьому полягає змістовне ядро оновленої адміністративно-правової моделі, що формує сучасний європейський формат нотаріату, здатного надійно забезпечити реалізацію та охорону прав учасників цивільного обороту і зменшити навантаження на судову систему, не знижуючи рівня правової безпеки.

7. Електронна система нотаріату в Україні постає як багатовимірною компонентною моделлю, що інтегрує правові, адміністративні, технологічні, процедурні, гарантійно-наглядні, інформаційно-комунікаційні та кадрово-професійні елементи в єдиний цифровий простір нотаріальної діяльності. Її ядром є централізовані електронні реєстри, електронний архів, захищені канали взаємодії з державними інформаційними ресурсами та електронне робоче місце нотаріуса, які забезпечують фіксацію кожної дії, її простежуваність і підвищену доказову силу нотаріальних актів. Водночас е-нотаріат виступає вузлом інтеграції численних державних реєстрів, що дозволяє приймати рішення на основі комплексних перевірених електронних даних, а не ізольованих паперових документів. У такому форматі електронна система нотаріату перетворюється на елемент сучасної адміністративно-правової інфраструктури, орієнтований на законність, прозорість, оперативність та доступність нотаріальних послуг для громадян, включаючи мешканців віддалених територій та осіб, переміщених унаслідок воєнної агресії.

8. Функціонування е-нотаріату супроводжується комплексом нормативних та інституційних викликів, пов'язаних із фрагментарністю чинної бази та відсутністю системного закріплення електронної форми нотаріальної діяльності в законодавстві. Базовий Закон України «Про нотаріат» і суміжні акти про електронні документи, електронну ідентифікацію, захист персональних даних, кібербезпеку й виконавче провадження потребують суттєвого оновлення для визнання юридичної рівнозначності електронних нотаріальних документів, регламентації дистанційної ідентифікації, визначення статусу електронних реєстрів та критичної інформаційної інфраструктури. Кодифікація особливостей е-нотаріату у вигляді доповнення Закону України «Про нотаріат» спеціальним розділом III-I «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» із чітким описом повноважень Міністерства юстиції, Нотаріальної палати України та технічного адміністратора, а також із урахуванням територіальних аспектів, створює основу для стабільного правового статусу системи. Удосконалення профільного

та суміжного законодавства, включно з регламентацією обробки персональних даних у е-нотаріаті та електронної взаємодії з органами примусового виконання, є визначальною передумовою трансформації е-нотаріату з експериментального проекту на сталий елемент публічної влади.

9. Ефективність електронної системи нотаріату безпосередньо залежить від якості гарантійно-наглядових, інформаційно-безпекових та кадрово-етичних механізмів, що супроводжують її функціонування. Перехід до е-нотаріату потребує запровадження жорстких стандартів кіберзахисту, сертифікації програмних комплексів, використання надійних засобів електронної ідентифікації та підпису, а також розвитку інструментів аналітичного моніторингу для виявлення атипової або ризикованої практики нотаріусів у режимі реального часу. Серед іншого, варто в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» внести зміни до Статті 4. «Об'єкти кібербезпеки та кіберзахисту», спрямовані на віднесення Єдиної системи е-нотаріату до критично важливих систем з відповідним режимом захисту, аби гарантувати стійкість її роботи навіть в умовах кіберзагроз. Зокрема, доцільно доповнити частину третю статті 4 цього Закону абзацом третім та навести його у наступній редакції: «Повноваження щодо формування та забезпечення функціонування критичної інформаційної інфраструктури у сфері нотаріату України, зокрема Єдиних та державних реєстрів у сфері нотаріату та Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, покладаються на Міністерство юстиції України».

Запропоновано внести зміни до Закону України «Про виконавче провадження». Статтю 4. (Вимоги до виконавчого документа) доцільно доповнити частиною 3-1, у якій мають бути визначені вимоги до електронної форми виконавчого напису, зокрема обов'язковість накладення кваліфікованого електронного підпису нотаріуса, фіксації часу та дати вчинення, зазначення електронного ідентифікатора запису в реєстрі, що дозволяє виконавцю в будь-який момент перевірити автентичність та чинність відповідного документа. Частина 3-2 зазначеної статті, має передбачати, що виконавчий напис

нотаріуса, сформований та зареєстрований у електронному реєстрі нотаріальних дій, може передаватися до органу примусового виконання в електронній формі через захищені канали зв'язку без необхідності дублювання на папері.

Оновлення правил професійної етики, посилення ролі Нотаріальної палати у сфері навчання та атестації, уведення спеціальних вимог до цифрової компетентності нотаріусів і їхніх помічників формують інституційну культуру сумлінного використання електронних сервісів. У результаті е-нотаріат здатен не лише підвищити швидкість і доступність нотаріальних дій, а й суттєво зміцнити довіру до інституту нотаріату, забезпечити баланс інтересів кредитора та боржника, особливо у процедурах виконавчого напису, та інтегрувати українську нотаріальну систему в європейський цифровий правовий простір.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення наукової задачі, яка, полягає у комплексному дослідженні адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні в контексті трансформації нотаріату та запровадження електронної системи е-нотаріату. Одержані в процесі дослідження результати дають підстави зробити такі висновки.

1. З'ясовано, що наукова проблематика правового регулювання виконавчого напису в Україні сформована нерівномірно: окремі дослідження зосереджені на генезі нотаріату, загальних аспектах нотаріальної діяльності та процедурних елементах нотаріального процесу, тоді як комплексний адміністративно-правовий аналіз інституту виконавчого напису залишається недостатньо розробленим. Систематизація наукових джерел засвідчила фрагментарність підходів і потребу інтегрованої моделі, яка враховує сучасні виклики цифровізації, необхідність превентивного правового захисту та баланс процедурної швидкості з гарантіями справедливості. Здійснений аналіз продемонстрував потребу у перегляді традиційної пострадянської парадигми тлумачення безспірності та ролі нотаріуса в позасудовому стягненні.

2. Узагальнено генезу становлення вітчизняного нотаріату та визначено історичні етапи його розвитку, серед яких: витoki нотаріальних функцій у світовому праві, формування українського нотаріату у складі різних державних утворень, радянський етап та етап незалежності України. Доведено, що еволюція нотаріату в Україні детермінована економічними та правовими чинниками, які зумовили поступовий перехід до латинської моделі. Історичний аналіз дозволив розкрити генезу виконавчого напису як окремого інституту, що пройшов шлях від допоміжного інструмента регулювання господарських відносин до сучасної процедури позасудового примусового виконання.

3. Систематизовано, спираючись на підходи сучасних українських дослідників, функції нотаріату та запропоновано їх класифікацію на соціальні, доказові, контрольні, забезпечувальні та функції надання юридичної допомоги.

Установлено, що в умовах цифровізації та підвищення ролі нотаріату як гаранта правової визначеності ці функції набувають нового змісту, посилюючи превентивний характер нотаріальної діяльності. Узагальнена класифікація закладає теоретичну основу для формування моделі правового регулювання виконавчого напису як інструмента публічної компетенції.

4. Досліджено методологію вчинення виконавчих написів та розкрито її як багаторівневу систему, що включає історико-правові, порівняльно-правові, системні та діяльнісні підходи. Встановлено, що методологія виконавчого напису не зводиться до формального переліку документів, а охоплює процедури відкриття провадження, перевірки умов безспірності, оцінки правової підстави вимоги, прийняття рішення і фіксації результату. Обґрунтовано, що посилення матеріально-правової складової перевірки є ключовою умовою зниження рівня оскаржуваності та підвищення довіри до інституту.

5. Висвітлено сучасний стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні, у тому числі – в контексті конституційних засад, розвитку законодавства після ухвалення Закону України «Про нотаріат» (1993 року), тенденцій «малої реформи» (2008 року) та подальших змін. Доведено, що законодавча база рухається у напрямі утвердження латинського типу нотаріату, розширення професійної автономії та підвищення ролі Нотаріальної палати України. З'ясовано, що чинне регулювання потребує уточнення критеріїв безспірності, удосконалення процедур контролю та закріплення електронних форм здійснення нотаріальних дій.

6. Розглянуто складові моделі запровадження електронної системи нотаріату в Україні, що охоплюють адміністративні, організаційні, технологічні та нормативні компоненти. Показано, що е-нотаріат інтегрує електронні реєстри, електронне робоче місце нотаріуса, електронний архів та безпечні канали взаємодії з державними системами, формуючи єдиний цифровий простір нотаріальної діяльності. Наголошено, що перехід до електронної моделі

не лише автоматизує нотаріальні процеси, а й змінює зміст контролю, професійної відповідальності та доказових механізмів.

7. Узагальнено провідний зарубіжний досвід і продемонстровано, що латинська модель нотаріату (Франція, Німеччина, Польща) забезпечує високу доказову силу актів, професійний відбір, ефективне самоврядування та цифрову інтегрованість, тоді як англосаксонські моделі мають нижчий рівень професійної стандартизації та превентивності. Встановлено, що для України найбільш релевантними є елементи європейської моделі: стандарти професійної поведінки, багаторівнева система підготовки кадрів, цифрові реєстри та інститути добровільного підпорядкування стягненню. Показано, що змішані моделі Швейцарії та Нідерландів можуть бути корисними для апроксимації шляхів розроблення гнучкої цифрової інфраструктури.

8. Проаналізовано ключові нормативні та інституційні виклики впровадження електронного нотаріату, серед яких: фрагментарність нормативної бази, недостатня визначеність електронних форм нотаріальних документів, відсутність законодавчої регламентації дистанційної ідентифікації, необхідність посилення кіберзахисту, відсутність інтегрованої моделі взаємодії з органами примусового виконання та оперування статусом критичної інформаційної інфраструктури. Доведено, що без оновлення законодавства у сфері електронних документів, кібербезпеки та персональних даних е-нотаріат не здатен стати повноцінним інструментом адміністративно-правового регулювання.

9. Запропоновано комплекс законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності електронної системи нотаріату та вдосконалення процедур виконавчого напису, зокрема - доповнення до Законів України «Про нотаріат», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про виконавче провадження».

Рекомендовано доповнити Закон України «Про нотаріат» спеціальним розділом III-I «Особливості вчинені нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату» із чітким описом повноважень Міністерства юстиції, Нотаріальної

палати України та технічного адміністратора, а також із урахуванням територіальних аспектів, створює основу для стабільного правового статусу системи. Удосконалення профільного та суміжного законодавства, включно з регламентацією обробки персональних даних у е-нотаріаті та електронної взаємодії з органами примусового виконання

Обґрунтовано доцільність доповнення Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» нормами про віднесення електронної системи нотаріату до критичної інформаційної інфраструктури. Зокрема, доцільно внести зміни до Статті 4. «Об'єкти кібербезпеки та кіберзахисту», спрямовані на віднесення Єдиної системи е-нотаріату до критично важливих систем з відповідним режимом захисту, аби гарантувати стійкість її роботи навіть в умовах кіберзагроз. У тому числі, доречно доповнити частину третю статті 4 цього Закону абзацом третім та навести його у наступній редакції: «Повноваження з формування, розвитку та забезпечення належного функціонування критичної інформаційної інфраструктури у сфері нотаріату України, включаючи єдині та державні реєстри у сфері нотаріальної діяльності, а також Єдину державну електронну систему е-нотаріату, покладаються на Міністерство юстиції України».

Запропоновано внести зміни до Закону України «Про виконавче провадження». Статтю 4. (Вимоги до виконавчого документа) доцільно доповнити частиною 3-1, у якій мають бути визначені вимоги до електронної форми виконавчого напису, зокрема обов'язковість накладення кваліфікованого електронного підпису нотаріуса, фіксації часу та дати вчинення, зазначення електронного ідентифікатора запису в реєстрі, що дозволяє виконавцю в будь-який момент перевірити автентичність та чинність відповідного документа. Частина 3-2 зазначеної статті, має передбачати, що виконавчий напис нотаріуса, сформований та зареєстрований у електронному реєстрі нотаріальних дій, може передаватися до органу примусового виконання в електронній формі через захищені канали зв'язку без необхідності дублювання на папері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апалькова І.С. Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. Journal «ScienceRise: Juridical Science». №2(16). 2021. С.27-32.
2. Баранкова В. В. Права та обов'язки нотаріуса. Право та суспільство. 2023. № 4. С. 45-52. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/8.pdf
3. Беззуб І. Реформа нотаріату в Україні. Громадська думка про правотворення. 2020. № 15 (200). С. 12–20. Центр досліджень соціальних комунікацій <https://nbuviar.gov.ua> > Gromadska_dumka_2020_15
4. Безсмертна Н. Виконавчий напис як один із способів захисту суб'єктивних цивільних прав. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/64/479/15904#chlist>
5. Білоус Т.Й. Виконавчий напис як елемент захисту прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 44. С. 78-80.
6. Бондарєва М., Англосаксонський нотаріат особливості організації та функціонування. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2007.
7. В Україні поетапно запроваджуватимуть Єдину державну електронну систему е-нотаріату https://jurliga.ligazakon.net/news/208742_v-ukran-poetapno-zaprovadzhuvatimut-dinu-derzhavnu-elektronnu-sistemu-e-notaratu
8. Василів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. Юридичні науки. Т.7. №., 2020. С134-139.
9. Велика Палата Верховного Суду. Постанова від 21.09.2021 у справі № 910/10374/17 (щодо незаконності та нечинності змін, внесених постановою КМУ № 662). URL: <https://law-online.in.ua/v-ps/25569-sud-priynyav-rishennya-yake-e-obovyazkovim-u-vsih-spravah-sho-stosuyutsya-pozaskudovogo-styagnennya.html>
10. Верховний Суд. Практика щодо повідомлення боржника та безспірності заборгованості при вчиненні виконавчих написів (інформаційні

матеріали й огляди). Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/>

11. Висеканкцев О. О. Система організації нотаріату: закордонний досвід. Публічне право. 2012. № 4 (8). С. 411–415.

12. Відкрито нову сторінку цифрових сервісів – е-Нотаріат. Міністерство юстиції України, опубліковано 02 вересня 2025 року. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/vidkryto-novu-storinku-tsyfrovykh-servisiv-e-notariat>

13. Волинець А. Е-нотаріальні дії. URL: <https://pravo.ua/articles/e-notarialnidii/>

14. Воронцова Д.О., Жилик В.Р., Поклонська О.Ю. Поняття та межі нотаріальної таємниці за законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №4. С. 121-124, с.122.

15. Впровадження електронного нотаріату в Україні – Нота – стартувало <https://bukoda.gov.ua/news/vprovadzhennya-elektronnogo-notariatu-v-ukrayini-nota-startuvalo>

16. Гарбуз К.С. Правове регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук спец 12.00.02.- конституційне право; муніципальне право 081- право. Ужгород, 2021. 248 с.

17. Головка Б. Г. Нотаріат в Українських губерніях у складі Російської імперії за судовою реформою 1864 р. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/23.pdf

18. Гончарова А.В., Шестак О.В. Особливості правового регулювання здійснення нотаріальної діяльності: український та європейський досвід. Правові горизонти. 2019., с.25.

19. Грибанова О. Виконавчий напис у судовому процесі. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b2-d0-b8-d0-ba-d0-be-d0-bd-d0-b0-d0-b2-d1-87-d0-b8-d0-b9-d0-bd-d0-b0-d0-bf-d0-b8-d1-81-d1-83-d1-81-d1-83-d0-b4-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-bc-d1-83-d0-bf-d1-80-d0-be-d1-86-d0-b5-d1-81-d1-96/>

20. Гулевська Г.Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальною діяльністю в Україні: : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гулевська Ганна Юріївна. Запоріжжя, 2004. 206 с.
21. Давиденко А.О. Історія виникнення нотаріату в Україні. Вісник Запорізького національного університету. № 4, 2010.С.22- 28.
22. Демченко О. Виконавчий напис нотаріуса як позасудова форма захисту цивільних прав та законних інтересів. Цивільне право і процес. №3. 2019. С. 15-20. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/4.pdf>
23. Денисяк Н. М. Реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/97.pdf>
24. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. за № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
25. Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо реєстрації вчинених нотаріусами нотаріальних дій в Електронному реєстрі нотаріальних дій. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 30.05.2024 № 619. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2024-%D0%BF#Text>
26. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. Постанова Кабінету Міністрів України; Регламент від 29 грудня 2023 року № 1406. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1406-2023-%D0%BF/ed20231229#n16>
27. Долинська М. С. До питання впровадження в Україні засадничих принципів системи е-нотаріату Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2023. №4. С.89-98.
28. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2019. 652 с.
29. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів : Ліга-Прес. 2018. 398 с.
30. Долинська М. С. Проблеми нотаріального процесу: підручник. Львів : ЛьвДУВС. 2022. 744 с. URL:

https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4948/3/dolynskaProblNotarProc_28-10-2022.pdf

31. Долинська М.С. До питання впровадження в Україні засадничих принципів системи е-нотаріату. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 4. С. 90–98.

32. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук спец 12.00.01.-теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2017. 447 с.

33. ДП «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України. Реєстри Мін'юсту (перелік та доступ до електронних сервісів). URL: <https://nais.gov.ua/registers>

34. Дякович М. М. . Електронні реєстри в діяльності нотаріусів України. Практ. посіб. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2011. – 344 с.

35. Електронний реєстр нотаріальних дій: 4 червня набрала чинності урядова постанова https://jurliga.ligazakon.net/news/228240_elektronniy-restr-notaralnikh-dy-4-cherhvnya-nabrала-chinnost-uryadova-postanova

36. Єрмолаєв В.М. Історія держави і права України: підручник. Харків: Право, 2001. 472 с.

37. Желіховська Ю. Виконавчий напис як засіб захисту цивільних прав нотаріусом http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2014/10/men05_2011_c157_Zhelihovskaj.doc

38. Желіховська Ю.В. Історія виникнення та розвитку нотаріату в Україні. Молодий вчений. № 11 (14), 2014. С.155- 160.

39. Закон УРСР «Про державний нотаріат СРСР» від 25.12.1974», введ. в дію Пост. ВР УРСР № 3378 – VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.lvonevsky.org/baza/soviet/sss4488.htm/>

40. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

41. Золотухіна, О. М. Функції нотаріату: соціолого-правовий аналіз. Соціологія права, (2015). 3-4, 290–296. http://aup.org.ua/wp-content/uploads/%D0%A1%D0%BE%D1%86_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-2015%E2%84%963-4.pdf
42. Іліопол І.М. Електронний нотаріат: переваги та ризики. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 86–88.
43. Ільїна Ю. П. Деякі питання, що виникають при визначенні правового статусу нотаріуса в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2011. №1. С. 105–108. URL: <https://www.vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc1/24.pdf>
44. Кабінет Міністрів України. Постанова № 1444 від 29.12.2021 р. «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату».
45. Книш С.В., Поклонська О.Ю. Нотаріат у країнах світу: історичні та практичні аспекти нотаріальної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2020. С. 105-107. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/23>
46. Ковальчук С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності. Підприємництво, господарство і право. Адміністративне право і процес, № 2, 2019 р. С. 101-104.
47. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон, Кодекс від 23.05.1995 № 176/95-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>
48. Кознова О Ектронна система нотаріату Мін'юст анонсував реформу https://biz.ligazakon.net/news/197234_elektronna-sistema-notaratu-mnyust-anonsuvav-reformu
49. Коломієць Я.Л. Визначення безспірності під час вчинення виконавчих написів. Науковий вісник публічного та приватного права Вип.5, Т.1. 2020. С. 71-77.

50. Комаров В., Баранкова В. Нотаріат України та перспективи його розвитку. Право України. 2020. № 9. С. 43-61. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/store/download/?dtype=article&id=3383>

51. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384с.

52. Кондратенко В. Адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріату в зарубіжних країнах / В. Кондратенко // Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. - 2017. - Вип. 1. - С. 101-105. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/snslnp_2017_1_18

53. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

54. Лиля-Барська А.. Цифровізація нотаріальної діяльності в Україні Юридичний науковий електронний журнал №8.2021. С.230-231. URL: http://lsey.org.ua/8_2021/53.pdf

55. Лисенко С.О. Адміністративно-правові засади вибору методів безпечної передачі інформації. Шифрування чи токенізація? Європейські перспективи. 2021. №4. С.43-50. <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/43-Lysenko.pdf>

56. Марченко В. М. Окремі питання впровадження в Україні системи ЕНотаріату. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (30). 2020. С. 42-46. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2020/11.pdf

57. Мединська А. В. Організація, призначення та регулювання професійної діяльності нотаріуса у Німеччині та Франції. Європейські перспективи. 2021. № 2. С. 232-238.

58. Мединська А. В. Правове регулювання юридичної відповідальності нотаріусів в Україні: аналіз, проблеми та шляхи вдосконалення. Право UA. 2020. №3. С. 266-271.

59. Мединська А. В. Цифровізація нотаріальних послуг: сучасні виклики та міжнародний досвід. Гуманітарні аспекти цифрового суспільства: тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 грудня 2022 року). Харків, 2022. С. 142-145.

60. Меркулов П. Ю. Нотаріус як суб'єкт трудового права. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне право». 2023. № 1. С. 264-269. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279375/273965>

61. Міністерство юстиції України. е-Нотаріат: офіційний портал. URL: <https://enotariat.justice.gov.ua>

62. Міністерство юстиції України. Порядок проведення перевірок організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства приватними нотаріусами: наказ Мін'юсту № 2260/5 від 26.12.2008. URL: <https://old.minjust.gov.ua/file/10594.pdf>

63. Невзорова І. Принципи діяльності міжнародного нотаріату. Національний юридичний журнал: Теорія і практика. 2019. С.19-22.

64. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Особливості реформування нотаріату в Україні. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 2(71). С. 110–117.

65. Нотаріат в Україні: навчальний посібник/ Ю.В.Нікітін, С.С.Бичкова, А.Г. Чубенко, В.К. Матвійчук, Е.О. Гіда, Т.П. Устименко, Н.О. Чучкова. 4-те вид., доп. і перероб. / За заг.ред. докт.юрид.наук, професора Ю.В. Нікітіна. К.: ВНЗ «Національна академія управління». 2016. 586 с.

66. Омельченко А. В., Кожура Л. О. Законодавство України про нотаріальну діяльність в умовах правового режиму воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2023. С. 720-723. http://lsej.org.ua/6_2023/170.pdf

67. Орзіх Ю. Г. Нотаріат у країнах Європи / Ю. Г. Орзіх // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. - Вип. 66. - С. 208-216. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_66_33

68. Поляков О. В. Аналіз історичних аспектів розвитку та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях. Наукові праці

Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 2 (62), 2022. С. 44-47. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.7> URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/2323/2805>

69. Поляков О. В. Вчинення виконавчих написів нотаріуса: конституційні та адміністративно-правові засади. Наукові інновації та передові технології (Серія «Право»). № 8(48) 2025. С. 1156-1165. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1156-1165](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1156-1165)

70. Поляков О. В. Нотаріат в США: організаційно-правове регулювання. The 6th International scientific and practical conference “Science and technology: challenges, prospects and innovations” (January 29-31, 2025) . CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2025. p. 481-484.

71. Поляков О. В. Особливості правового регулювання нотаріату в ЄС. The 2nd International scientific and practical conference “Science and education: synergy of innovation” (September 28-30, 2025) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2025. p. 446-449.

72. Поляков О. В. Стан правого регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Актуальні питання у сучасній науці № 8(38) 2025. С. 574-584. URL : <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/27722/27684>

73. Поляков О. В. Теоретичні дослідження аспектів вчинення виконавчих написів нотаріусами. Європейські перспективи, №3, 2022. С. 44-47. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-3/EP_2022_3_044.pdf

74. Поляков О. В. Характеристика та організаційні основи поняття виконавчих написів нотаріусами. Держава та регіони. Серія: Право, 2022р., № 2 (76). С. 54-57. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.2.8> URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/8.pdf

75. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 № 5479-VI. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>

76. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

77. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

78. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

79. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

80. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 № 1255-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15#Text>

81. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text>

82. Про затвердження Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 28.07.2011 № 1905/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-11#Text>

83. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України. Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 04.10.2013 № 2104/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13#Text>

84. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України. Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 07.06.2021 № 2039/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#n15>

85. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України. Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 14.03.2013 № 431/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0424-13#Text>

86. Про захист персональних даних Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

87. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>

88. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

89. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2374-III. Офіційний Веб сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14#Text>

90. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 № 157-IX. Офіційний Веб сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>

91. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

92. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>

93. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у [...]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1351-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text>

94. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02.2021 № 1201-IX. Офіційний Веб сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>

95. Рабинович П. М. Потребовий підхід - безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави / П. М. Рабинович // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. - Одеса : Юрид. л-ра, 2009. - Т. 8. - С. 45-53.

96. Радзієвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 529 с.

97. Реформування нотаріату за стандартами ЄС: саморегулювання, Е-нотаріат (2019). Нотаріат України, 4 (35), 16–19.

98. Рудченко О.В. Публічні послуги як предмет діяльності нотаріусів в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2022. С. 388-395. http://lsej.org.ua/1_2022/98.pdf

99. Савицька Н.А. Нормативно-правові засади здійснення нотаріатом правоохоронної функції держави. Південноукраїнський правничий часопис, №4 Том 2, 2019. с.77-78. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_2/18.pdf

100. Серветник А.Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форми захисту цивільних прав. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Київ, 2020. 242 с

101. Серветник А.Г. Виконавчий напис нотаріуса: поняття та ознаки <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/115431/113154>

102. Сервецький І. В., Голубицький С. Г. Проблеми удосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 7.

103. Серая А.К. Нотаріальне посвідчення довіреностей: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2021. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2021. 209 с.

104. Сироватченко М. Окремі питання вчинення нотаріальних дій під час воєнного стану в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. № 3 (39). 2023. С. 134-141. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32095/21.pdf>
105. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
106. Скотар М. Історія правового інституту застави і сучасність / М. Скотар // Право України. – 1999. – № 1. – С. 39-43.
107. Сміян Л.С. Нотаріат в Україні. Загальна частина: підручник / Сміян Л.С., Хоменко П.Г., Нікітін Ю.В. – Київ: КНТ, 2009. – 632 с.
108. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: навч. посібник (2-е вид., стереотип.)/ За ред. Ю.В. Шкітіна. - К.: КНТ, 2008. - 680 с.
109. Стасюк О.М. Еволюція та перспективи функціонування інституту виконавчих написів у законодавстві України. Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». N 4, 2020, С. 244-252.
110. Строкач І.І. Виконавчий напис нотаріуса в цивілістичному процесі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 2018. URL: http://idpnan.org.ua/files/strokach-i.i.-vikonavchiy-napis-notarius-a-v-tsvilistichnomu-protsesi-a_.doc
111. Строкач І.І. Виконавчий напис нотаріуса: законодавчі проблеми регламентації взаємодії нотаріуса і виконавця відповідно щодо процедури його вчинення та виконання даного виконавчого документа. Цивільне право і процес. №3. 2017. С. 128-138. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Suap_2017_3_17.pdf
112. У Мін'юсті заявили, що в Україні стартував електронний нотаріат, але ДП «НАІС» оголошення не опублікувало. Судово-юридична газета. 02.11.2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/253281-v-minyuste-zayavili-cto-v-ukraine-startoval-elektronnyu-notariat-no-gp-nais-obyavlenie-ne-opublikovali>

113. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні: автореферат дисертації доктора юридичних наук: 12.00.03 Інститутт держави і права імені В. М. Корецького: Київ, 2003. 40 с.

114. Фурса, С. Я. (Ред.) (2012). Теорія нотаріального процесу. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 920.

115. Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. Єдиний реєстр боржників: прозорість, доступність, контроль. Інформаційне повідомлення. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/ediniy-reestr-borjnikiv-prozorist-dostupnist-kontrol>

116. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

117. Цифрова Україна: які сервіси будуть доступні в Дії до 2023 року. <https://nv.ua/ukr/opinion/diya-yaki-servisi-zapustyat-do-2023-roku-novini-ukrajina-50144572.html>

118. Чернишова О.О. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Правова система: теорія і практика. 2015. С.88-92.

119. Чижмар К. І. Методологічні засади дослідження нотаріату. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 26. 2014. С.90-92.

120. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.02. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ: 2015. 42 с. <http://npu.in.ua/images/novini/Avtoreferat.pdf>

121. Чижмарь К. І. Конституційно-правові основи організації та діяльності органів нотаріату: окремі аспекти. Науковий вісник УжНУ. Серія Право. 2014. Випуск № 28. Том 1. С. 91-95.

122. Чижмарь К.М. Елементи конституційно-правового статусу нотаріату. Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Київ.: ВАІТЕ, 2016. 400 с.

123. Чижмарь К.М. Методологічні засади дослідження нотаріату. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія Право. 2014. Вип. 26. С. 90–92.

124. Шаповалова Л.Л. Становление и развитие института нотариата в России / Л.Л.Шаповалова. – Ставрополь, 2000. – 22 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-i-razvitiie-instituta-notariata-v-rossii-istoriko-pravovoi-aspekt/read/pdf>.

125. Шевченко Н.В. До історії нотаріату в контексті державотворчих процесів в Україні. Історичний архів. Наукові студії. № 16, 2016.С. 132 – 137 <http://litstudies.chdu.edu.ua/index.php/2077-5709/article/view/100700>

126. Шевчук Л. Європейська парадигма нотаріату: римські витоки. Zeszyty naukowe uniwersytetu Rzeszowskiego, seria prawnicza, zeszyt 107/2019. С.141-152.

127. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2018. Вип. 66. С. 103-110.

128. Шемшученко Ю.С..Конституційний процес у незалежній Україні (до 20-річчя Конституції України) (діалог – полілог) Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі. Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції – Київ.: ВАІТЕ, 2016. – 400 с.

129. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д.І.Яворницький. - Львів : Світ, 1990 - 1992. Т. 2 / з рос. пер. І. Сварник. – 1991. – 388, [3] с. : іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004444>

130. Ванік М. Цифрова Україна: які сервіси будуть доступні в Дії до 2023 року. НВ (Новое Время). 26.02.2021. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/diya-yaki-servisi-zapustyat-do-2023-roku-novini-ukrajina-50144572.html>

131. Council of the Notariats of the European Union (CNUE). Authentic Instruments (про доказову силу та виконуваність нотаріальних актів у країнах ЄС). URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/the-cnue/authentic-instruments/>

132. Donald, Henry. The Importance of Using Electronic Deeds to Facilitate The Service and Storage of Notary Archives. URL: <https://10.30641/dejure.2022.V22.483-498>.

133. Dub M, Rebenok N, Poliakov O, Maziashvili A and Morklyanyk B. Psyche Components in the Organization of Safety Systems: the Role of a Person in the Protection of Facilities and Information Resources: A Systematic Review. Premier Journal of Science 2025;14:100115. Systematic Review. Published: 7 October 2025. DOI: <https://doi.org/10.70389/PJS.100115> <https://premier-science.com/pjs-25-1102/>

134. Haga, Shinya & Omote, Kazumasa. Blockchain-Based Autonomous Notarization System Using National eID Card. IEEE. URL: <https://10.1109/ACCESS.2022.3199744>.

135. Honcharuk Partners. Визнання виконавчого напису нотаріуса недійсним: аналітичний огляд практики та аргументації. 30.04.2023. URL: <https://honcharukpartners.com/vyznannya-vykonavchogo-napysu-notariusa-nedijsnym/>

136. Kateryna Chyzhmar. Particularities of organizational guarantees of notarial activities. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/12/1.pdf>

137. Khatniuk, N., Shestakovska, T., Rovnyi, V., Pobiianska, N., & Surzhyk, Y. Legal Principles and Features of Artificial Intelligence Use in the Provision of Legal Services. Journal of Law and Sustainable Development, 11(5), e1173. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i5.1173>

138. Koos Stefan. The Digitization of Notarial Tasks - A Comparative Overview and Outlook of 'Cyber Notary' In Indonesia and Germany. The Indonesian Journal of Socio-Legal Studies. Vol. 2: No. 2, Article 1. 2023. DOI: 10.54828/ijsls.2023v2n2.1 <https://scholarhub.ui.ac.id/ijsls/vol2/iss2/1>

139. Krasnohor V., Derevianko N. Foreign experience in administrative and legal framework for notarial secrecy and its potential application in Ukraine. Entrepreneurship, Economy and Law. 8. 2022. P. 15–21. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.8.02>

140. Lubis, I., Murwadj, T., Siregar, M., Sukarja, D., Robert, R., Harianto, D., & Ketaren, M. M. Comparison of Civil Law Regarding The Implementation of Cyber Notary in Countries With Common Law and Civil Law Traditions. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 10(1), 2022. P. 1–11. <https://doi.org/10.29303/ius.v10i1.981>
141. Medynska A. History of legal regulation of the notary institution. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 1 (9). Т. 2. С. 168-173.
142. Murray, Peter L., and Rolf Stürner. *The Civil Law Notary - Neutral Lawyer for the Situation : A Comparative Study on Preventative Justice in Modern Societies*. Verlag C.H. Beck, 2010. 221 p.
143. Pedro A. Malavet. Counsel for the Situation: The Latin Notary, a Historical and Comparative Model. *19 Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 389 (1996). https://repository.uclawsf.edu/hastings_international_comparative_law_review/vol19/iss3/1
144. Poliakov Oleksii Administrative and legal framework for the introduction of the electronic notarial system in Ukraine *Visegrad Journal on Human Rights* No 4, 2024 P.79-86. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.4.11> <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/11/13.pdf>
145. S. Lysenko, N. Bobro, K. Korsunova, O. Vasylychshyn, and Y. Tatarchenko, “The role of artificial intelligence in cybersecurity: Automation of protection and detection of threats,” *Economic Affairs*, vol. 69, no. 1s, pp. 43–51, 2024. <https://doi.org/10.46852/0424-2513.1.2024.6>
146. Vamelia Kencana, Ahmad Syaufi, Rahmida Erliyani. The Urgency of Electronic Notary Protocol Storage in E-Notary Perspective. URL: <https://ijsshr.in/v6i8/Doc/13.pdf>
147. Verstappen, L. C. A. The Dutch situation on regulation of notaries. In N. E. H. M. Zeegers, & H. E. Broring (Eds.). *Professions under pressure. Lawyers and Doctors between profit and public interest*. 2008. pp. 11-27.
148. Wolf C. R. Notaries in Germany. In: Tremml, B., Buecker, B. (eds) *Key Aspects of German Business Law*. Springer, Berlin, Heidelberg. 1999. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-08065-8_11

149. Wuidar, Simon et Pierre Flandrin. « Digitaliser le notariat, entre évolution de l'identité professionnelle et maintien du monopole. » *Relations industrielles / Industrial Relations*, volume 77, numéro 3, 2022. <https://doi.org/10.7202/1094214ar>

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових виданнях, що індексуються у наукометричній базі

Scopus:

1. Dub M, Rebenok N, Poliakov O, Maziashvili A and Morklyanyk B. Psyche Components in the Organization of Safety Systems: the Role of a Person in the Protection of Facilities and Information Resources: *A Systematic Review. Premier Journal of Science* 2025;14:100115. *Systematic Review*. Published: 7 October 2025. DOI: <https://doi.org/10.70389/PJS.100115> <https://premierscience.com/pjs-25-1102/> Scopus.

Авторський внесок: проаналізовано такі загрози організації безпеки систем, як цифровий стрес, маніпулювання інформацією та витік даних.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Поляков О. В. Аналіз історичних аспектів розвитку та становлення вітчизняного нотаріату в наукових дослідженнях. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. Випуск 2 (62), 2022. С. 44-47. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.7> URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/2323/2805>

3. Поляков О. В. Характеристика та організаційні основи поняття виконавчих написів нотаріусами. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2022р., № 2 (76). С. 54-57. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.2.8> URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/8.pdf

4. Поляков О. В. Теоретичні дослідження аспектів вчинення виконавчих написів нотаріусами. *Європейські перспективи*, №3, 2022. С. 44-47. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-3/EP_2022_3_044.pdf

5. Поляков О. В. Вчинення виконавчих написів нотаріуса: конституційні та адміністративно-правові засади. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Право»). № 8(48) 2025. С. 1156-1165. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1156-1165](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1156-1165)

6. Поляков О. В. Стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці* № 8(38) 2025. С. 574-584. URL : <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/27722/27684>

В. Які додатково відображають наукові результати дисертації:

Інші статті за темою дисертації:

7. Poliakov Oleksii Administrative and legal framework for the introduction of the electronic notarial system in Ukraine *Visegrad Journal on Human Rights* No 4, 2024 P.79-86. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.4.11> URL : <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/11/13.pdf>

С. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Тези доповідей:

8. Поляков О. В. Ретроспектива становлення нотаріату в Україні: правовий аспект. *Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions»* (January 16-18, 2025). Melbourne, Australia. P 159-161.

9. Поляков О. В. Нотаріат в США: організаційно-правове регулювання. *The 6th International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (January 29-31, 2025) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2025. p. 481-484.

10. Поляков О. В. Сучасні проблеми правового регулювання нотаріату в Україні. *The 2nd International scientific and practical conference «European congress of scientific discovery»* (February 3-5, 2025) Barca Academy. Publishing, Madrid, Spain. 2025. p. 350-353.

11. Поляков О. В. Перспективи розвитку нотаріату в умовах цифровізації: правовий аспект. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності» (Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 20–22 травня 2025 р.). С. 532-534.

12. Поляков О. В. Особливості правового регулювання нотаріату в ЄС. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and education: synergy of innovation»* (September 28-30, 2025) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2025. p. 446-449.

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
кандидат юридичних наук, доцент,
О. І. Савка
20 січня 2026 р.

АКТ

«20» січня 2026 р.

м. Київ

Про впровадження в освітній процес Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» основних результатів дисертації Полякова Олексія Володимировича «Адміністративно-правове регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Уклала комісія у складі:

Голови: завідувача кафедри теорії держави і права та конституційного права, кандидата юридичних наук, доцента Талаха Анатолія Миколайовича.

Членів комісії: заступника завідувача кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, кандидата юридичних наук, доцента Муравйової Ірини Анатоліївни;
заступника завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності кандидата юридичних наук Вацюка Віктора Олександровича.

Про те, що результати наукового дослідження Полякова О. В. «Адміністративно-правове регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні» впроваджені у освітній процес Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Особливий інтерес для освітнього процесу становить другий розділ роботи: «Адміністративно-правові засади вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні».

Наукові напрацювання Полякова О. В. внесені до лекційного матеріалу з дисциплін «Нотаріат України», «Адміністративне право України», активно використовуються під час підготовки до семінарських та практичних занять, написанні навчальних посібників.

Голова комісії

А. М. Талах

Члени комісії

І. А. Муравйова

В. О. Вацюк

Всеукраїнська професійна спілка
«Національна спілка приватних виконавців»
 код юридичної особи 44052917; адреса: 03039, місто Київ, вул. Фрометівська, будинок 2;
 тел.: +38(067)-574-09-81; email: crimeconsult@ukr.net

м. Київ

12 червня 2025 р.

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Полякова
 Олексія Володимировича, виконаного на тему «Адміністративно-правове
 регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні» у
 правозастосовну діяльність**

До Всеукраїнської професійної спілки «Національна спілка приватних виконавців» надійшли матеріали дисертаційного дослідження «Адміністративно-правове регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні» Полякова Олексія Володимировича, присвяченого комплексному дослідженню адміністративно-правового регулювання вчинення виконавчих написів нотаріусами в Україні, в контексті трансформації нотаріату та запровадження електронної системи е-нотаріату.

Практичний інтерес становлять окремі напрацювання автора, зокрема запропонованої ним цілісної моделі правового регулювання виконавчого напису в умовах цифровізації та формування концепту підвищення ефективності нотаріальної діяльності.

Запропонована Поляковим О. В. компонентна модель електронної системи нотаріату, орієнтована на поєднання нормативних, організаційних, технологічних, процедурних, гарантійно-наглядних, кадрово-професійних та інформаційно-комунікаційних елементів, формує підґрунтя для нової якості нотаріальних послуг в Україні. Її послідовне нормативне закріплення та практична реалізація здатні мінімізувати ризики зловживань, підвищити довіру до інституту нотаріату та приватної виконавчої діяльності, забезпечити належний баланс інтересів кредитора та боржника в процедурах виконавчого напису, а також інтегрувати український нотаріат у сучасний цифровий правовий простір.

Заступник голови

Валерій Хоменко

ПРОЄКТ**ЗАКОН УКРАЇНИ**

**Про внесення змін та доповнень до законів України
щодо функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату,
її кіберзахисту та електронної взаємодії у виконавчому провадженні.**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до наступних законів України:

1. Закон України «Про нотаріат» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 39, ст. 383 зі змінами): доповнити після розділу III новим розділом III-І та статтями такого змісту: ст. 97-1, 97-2, 97-3, 97-4, 97-5, 97-6, 97-7, а також внести зміни до ст. 89 п.11, та ст. 89 п.12.

2. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 45, ст. 403 із наступними змінами): частину другу статті 4 після пункту 2 доповнити новим пунктом 2-1.

3. У Законі України «Про виконавче провадження» (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 30, ст. 542 із наступними змінами) статтю 4 після частини третьої доповнити новими частинами п. 3-1 і п. 3-2.

1. Закон України «Про нотаріат» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 39, ст. 383 зі змінами): доповнити після розділу III новим розділом III-І та статтями такого змісту:

Розділ III-І ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗАСОБІВ Е-НОТАРІАТУ

Стаття 97-1. Загальні засади вчинення нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату

Нотаріальні дії можуть вчинятися із застосуванням засобів Єдиної державної електронної системи е-нотаріату у випадках та порядку, встановлених цим Законом, іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими на їх виконання.

Застосування засобів е-нотаріату забезпечує електронну ідентифікацію та автентифікацію учасників нотаріальної дії, перевірку обсягу цивільної дієздатності та повноважень особи, доступ до відомостей єдиних та державних реєстрів, створення, обробку, передавання, зберігання та архівування електронних документів, формування нотаріального документа в електронній формі, а також електронну інформаційну взаємодію з державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами публічних повноважень та особами, визначеними законом.

Нотаріальний документ, сформований із застосуванням засобів Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, підписаний кваліфікованим електронним підписом нотаріуса та скріплений кваліфікованою електронною позначкою часу, має однакову юридичну силу з документом, оформленим на паперовому носії, якщо інше прямо не встановлено законом.

У разі коли законом передбачено обов'язкове оформлення нотаріального документа на спеціальному бланку нотаріального документа або на паперовому носії, засоби е-нотаріату можуть використовуватися для підготовки, перевірки, реєстрації, фіксації та архівування відповідної нотаріальної дії.

Стаття 97-2. Єдина державна електронна система е-нотаріату

Єдина державна електронна система е-нотаріату є державною інформаційно-комунікаційною системою, призначеною для автоматизації нотаріальної діяльності, ведення її електронних складових, забезпечення електронної інформаційної взаємодії, формування електронних нотаріальних документів та збереження відомостей про нотаріальні дії.

Складовими Єдиної державної електронної системи е-нотаріату є електронне робоче місце користувача, Електронний нотаріальний архів, Електронний реєстр нотаріальних дій, Єдиний реєстр довіреностей, Єдиний реєстр нотаріусів, Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, Спадковий реєстр, а також інші інформаційні ресурси, передбачені законом.

Власником (держателем) Єдиної державної електронної системи е-нотаріату є держава в особі Міністерства юстиції України.

Технічним адміністратором Єдиної державної електронної системи е-нотаріату є державне підприємство, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України та визначене ним у встановленому порядку.

Порядок функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, доступу до неї, ведення її складових, електронної інформаційної взаємодії та захисту інформації визначається цим Законом, іншими законами України, актами Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України.

Стаття 97-3. Повноваження Міністерства юстиції України у сфері функціонування е-нотаріату

Міністерство юстиції України у сфері функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату:

забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо функціонування, розвитку та захисту Єдиної державної електронної системи е-нотаріату;

здійснює повноваження власника (держателя) Єдиної державної електронної системи е-нотаріату;

забезпечує нормативно-правове, організаційне, методологічне та інформаційне супроводження функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату;

визначає порядок доступу користувачів до Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, підстави для надання, тимчасового зупинення та припинення такого доступу відповідно до закону;

забезпечує електронну інформаційну взаємодію Єдиної державної електронної системи е-нотаріату з єдиними та державними реєстрами, інформаційно-комунікаційними системами державних органів, у тому числі з органами та особами, які здійснюють примусове виконання рішень;

встановлює у межах повноважень вимоги до кіберзахисту, резервування, відновлення, журналювання дій користувачів та реагування на інциденти безпеки в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату;

приймає рішення щодо введення в експлуатацію окремих складових Єдиної державної електронної системи е-нотаріату;

здійснює контроль за дотриманням законодавства під час використання засобів е-нотаріату, у тому числі через свої територіальні органи у межах їх повноважень.

Стаття 97-4. Повноваження Нотаріальної палати України у сфері функціонування е-нотаріату

Нотаріальна палата України у сфері функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату:

бере участь у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства та підзаконного регулювання у сфері е-нотаріату;

забезпечує професійне, методичне та інформаційне супроводження нотаріусів щодо використання засобів е-нотаріату;

сприяє підвищенню кваліфікації нотаріусів з питань використання Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, кібергігієни, захисту персональних даних та збереження нотаріальної таємниці;

подає Міністерству юстиції України пропозиції щодо удосконалення функціональних можливостей Єдиної державної електронної системи е-нотаріату та практики її застосування;

бере участь у роботі консультативно-дорадчих органів з питань функціонування е-нотаріату у порядку, визначеному законом.

Нотаріальна палата України не має права доступу до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, прямо встановлених законом.

Стаття 97-5. Повноваження технічного адміністратора Єдиної державної електронної системи е-нотаріату

Технічний адміністратор Єдиної державної електронної системи е-нотаріату:

забезпечує технічне та технологічне створення, модернізацію, супроводження і безперебійне функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату;

забезпечує технічну можливість надання, тимчасового зупинення та припинення доступу користувачів до Єдиної державної електронної системи е-нотаріату на підставах і в порядку, визначених Міністерством юстиції України;

забезпечує захист, цілісність, резервне копіювання, відновлення та збереження інформації, що міститься в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату;

забезпечує ведення електронних журналів (логів) доступу та дій користувачів у порядку, визначеному законодавством;

забезпечує технічну реалізацію електронної інформаційної взаємодії Єдиної державної електронної системи е-нотаріату з іншими державними інформаційними ресурсами;

виконує інші повноваження, передбачені законом.

Технічному адміністратору забороняється використовувати, розголошувати або змінювати інформацію, що міститься в Єдиній державній

електронній системі е-нотаріату, інакше як у межах повноважень, визначених законом.

Стаття 97-6. Обробка персональних даних, захист нотаріальної таємниці та безпека інформації в е-нотаріаті

Обробка персональних даних у Єдиній державній електронній системі е-нотаріату здійснюється з метою вчинення нотаріальних дій, належної ідентифікації учасників нотаріального провадження, перевірки поданих відомостей, формування та зберігання нотаріальних документів, ведення реєстрів, забезпечення нотаріального діловодства, архівного зберігання та електронної взаємодії, передбаченої законом.

Обробка персональних даних у Єдиній державній електронній системі е-нотаріату здійснюється у мінімальному обсязі, необхідному для досягнення мети відповідної нотаріальної дії або іншої дії, прямо передбаченої законом.

Доступ до персональних даних та інших відомостей, що містяться в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату, надається лише уповноваженим особам та в межах їх повноважень, установлених законом.

Захист інформації в Єдиній державній електронній системі е-нотаріату забезпечується відповідно до законодавства про захист персональних даних, захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах, електронні довірчі послуги та з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці.

Усі випадки доступу до відомостей Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, їх перегляду, внесення змін, формування та передавання документів підлягають обов'язковій фіксації засобами такої системи.

Стаття 97-7. Територіальні особливості вчинення нотаріальних дій із застосуванням засобів е-нотаріату та електронна взаємодія з органами примусового виконання

Використання засобів е-нотаріату не змінює встановлених цим Законом правил щодо місця вчинення нотаріальної дії та територіальної компетенції нотаріуса, якщо інше прямо не передбачено законом.

Місцем вчинення нотаріальної дії із застосуванням засобів е-нотаріату є зареєстроване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів, консульська установа чи дипломатичне представництво України, або інше місце, визначене законом для вчинення відповідної нотаріальної дії.

Електронний виконавчий напис нотаріуса та інші нотаріальні документи в електронній формі у випадках, встановлених законом, можуть передаватися до органів державної виконавчої служби та приватним виконавцям через захищені канали зв'язку та/або засоби системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів без обов'язкового дублювання на паперовому носії.

Порядок електронної інформаційної взаємодії Єдиної державної електронної системи е-нотаріату з органами та особами, які здійснюють примусове виконання рішень, визначається Міністерством юстиції України відповідно до закону»;

У статті 89: після абзацу десятого доповнити новими абзацами такого змісту:

«Виконавчий напис нотаріуса у випадках, встановлених законом, може бути вчинений в електронній формі з використанням засобів Єдиної державної електронної системи е-нотаріату.

Електронний виконавчий напис нотаріуса повинен містити кваліфікований електронний підпис нотаріуса, дату і час його вчинення, зафіксовані з використанням кваліфікованої електронної позначки часу, електронний ідентифікатор документа та електронний ідентифікатор запису в Електронному реєстрі нотаріальних дій».

Останній абзац викласти в такій редакції:

«Виконавчий напис, вчинений на паперовому носії, скріплюється підписом і печаткою нотаріуса, а виконавчий напис, вчинений в електронній формі, підписується кваліфікованим електронним підписом нотаріуса відповідно до закону».

2. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 45, ст. 403 із наступними змінами):

частину другу статті 4 після пункту 2 доповнити новим пунктом 2-1 такого змісту:

«2-1) Єдина державна електронна система е-нотаріату та єдині і державні реєстри у сфері нотаріальної діяльності, що функціонують у системі Міністерства юстиції України і належать до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури»;

частину третю статті 4 після абзацу другого доповнити новим абзацом третім такого змісту:

«Повноваження з формування, розвитку та забезпечення належного функціонування критичної інформаційної інфраструктури у сфері нотаріату України, включаючи єдині та державні реєстри у сфері нотаріальної діяльності, а також Єдину державну електронну систему е-нотаріату, покладаються на Міністерство юстиції України».

3. У Законі України «Про виконавче провадження» (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 30, ст. 542 із наступними змінами) статтю 4 після частини третьої доповнити новими частинами 3-1 і 3-2 такого змісту:

«3-1. Виконавчий напис нотаріуса, вчинений в електронній формі, повинен містити кваліфікований електронний підпис нотаріуса, дату і час його вчинення, зафіксовані з використанням кваліфікованої електронної позначки

часу, електронний ідентифікатор виконавчого напису та електронний ідентифікатор запису в Електронному реєстрі нотаріальних дій Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. Автентичність та чинність такого виконавчого напису перевіряються виконавцем за відомостями Єдиної державної електронної системи е-нотаріату у порядку, встановленому законом.

3-2. Виконавчий напис нотаріуса, сформований та зареєстрований в Електронному реєстрі нотаріальних дій Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, може подаватися, надсилатися та передаватися до органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю в електронній формі через захищені канали зв'язку та/або засоби системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів без обов'язкового дублювання на паперовому носії».

II. Прикінцеві положення

Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня, наступного за днем його опублікування.

Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня опублікування цього Закону: привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом; забезпечити нормативне та організаційно-технічне врегулювання електронної інформаційної взаємодії Єдиної державної електронної системи е-нотаріату з органами та особами, які здійснюють примусове виконання рішень; забезпечити в установленому законом порядку внесення Єдиної державної електронної системи е-нотаріату та пов'язаних з нею єдиних і державних реєстрів у сфері нотаріальної діяльності до відповідних переліків та реєстрів об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Міністерству юстиції України протягом трьох місяців з дня опублікування цього Закону: привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; затвердити або оновити нормативно-правові акти

щодо порядку доступу до Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, електронної інформаційної взаємодії з органами та особами, які здійснюють примусове виконання рішень, перевірки автентичності електронного виконавчого напису нотаріуса, журналювання дій користувачів, резервного копіювання, відновлення даних та реагування на інциденти безпеки.

До приведення нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.